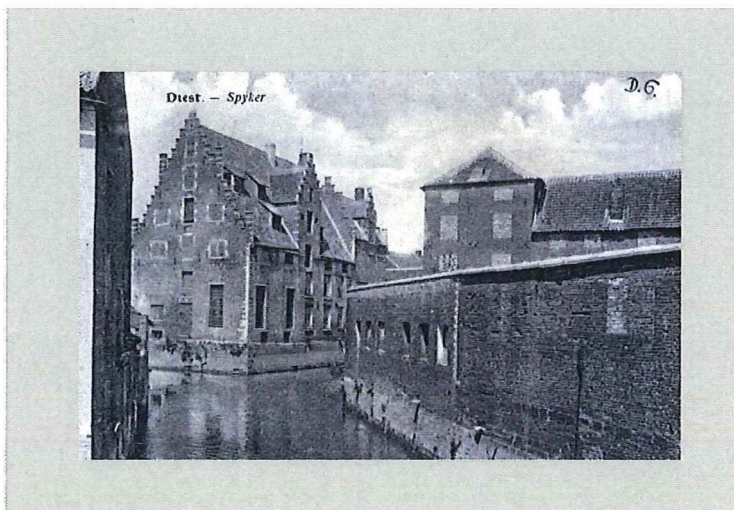

***Demer door Diest, Fase 4-1
(gem. Diest)***

Archeologisch bureauonderzoek

G. De Nutte en S. Houbrechts

Condor Rapporten 146

1. Inhoudsopgave

1. Inhoudsopgave.....	3
2. Colofon.....	4
3. Administratieve fiche.....	5
3.1. Administratieve gegevens.....	5
3.2. Omschrijving onderzoeksoopdracht.....	7
3.3. Specialisten	8
4. Inleiding.....	9
4.1. Onderzoekskader.....	9
4.2. Onderzoeksteam	13
4.3. Dankwoord.....	13
5. Landschappelijke ontwikkeling.....	14
5.1. Algemeen	14
5.2. Geomorfologie en bodem	14
5.3. Historische ligging	23
5.4. Archeologische waarden	56
5.5. Geïnvesteriseerd landschappelijk erfgoed.....	56
5.6. Geïnvesteriseerd bouwkundig erfgoed.....	56
5.7. Wereldoorlog relictten.....	56
5.8. Beschermd onroerend erfgoed.....	56
6. Gespecificeerde archeologische verwachting.....	67
7. Conclusie.....	89
8. Bibliografie.....	96
9. Lijst met gebruikte dateringen.....	99

2. Colofon

Condor Rapporten 146
ISSN-nummer: 2034-6387

Demer door Diest fase 4-1 Brouwerijstraat, Zoutstraat, Kaai en Oude Demer,
Gemeente Diest
Archeologisch bureauonderzoek

Auteurs: G. De Nutte en S. Houbrechts
In opdracht van: De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)
Foto's en tekeningen: Condor Archaeological Research bvba, tenzij anders vermeld

Condor Archaeological Research bvba, Bilzen, April 2014.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgevers.

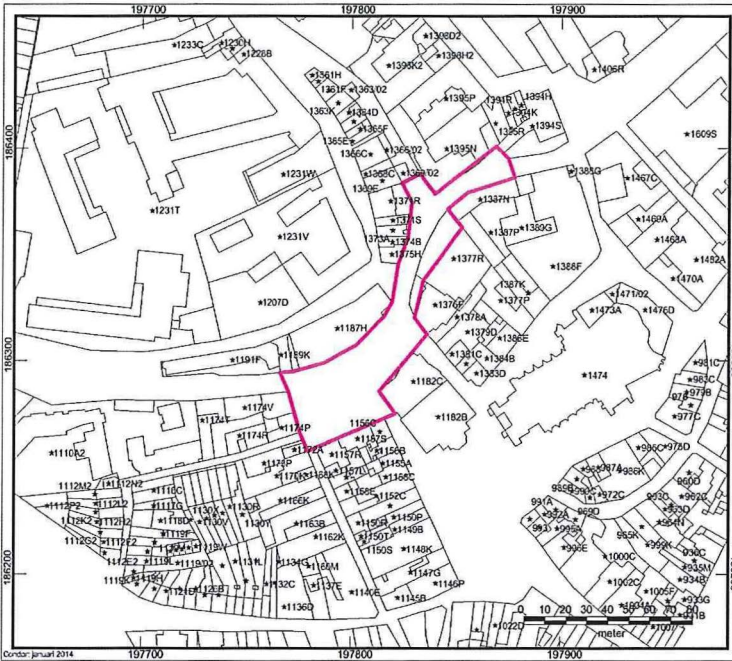
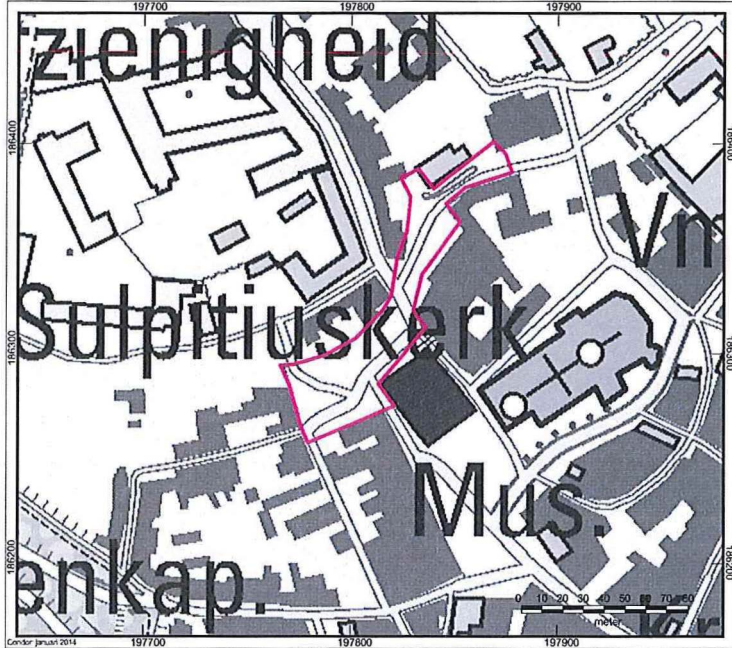

Condor Archaeological Research BVBA
Martenslindestraat 29a,
3742 MARTENSLINDE (BILZEN)
Tel 0032 (0)498 59 38 89
E-mail: info@condorarch.be
www.condorarch.be

3. Administratieve fiche

3.1. Administratieve gegevens

Opdrachtgever	De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) Operationeel Waterbeheer De Schiervellaan 7 3500 Hasselt	
Uitvoerder	Condor Archaeological Research bvba	
Condor Rapporten	146	
Vergunninghouder	De Nutte Glenn	
Beheer opgravingsarchief	Condor Archaeological Research bvba	
Beheer roerende archeologische monumenten	Niet van toepassing	
Projectcode/vergunningsnummer	2013/550	
Vindplaatsnaam	Niet van toepassing	
Provincie	Vlaams-Brabant	
Gemeente	Diest	
Deelgemeente	Diest	
Plaats	Openbaar domein: -Brouwerijstraat -Zoutstraat -Kaai -Oude Demer	
Toponiem	Niet van toepassing	
Coördinaten	X: 197766,24 Y: 186294,49 X: 197779,37 Y: 186257,55 X: 197813,45 Y: 186285,79 X: 197852,66 Y: 186362,85 X: 197868,64 Y: 186401,06 X: 197823,82 Y: 186383,79 X: 197815,38 Y: 186320,74	
Kadastrale gegevens	Afdeling: 1 Sectie: A Nrs.: Openbaar	

	domein
Kaartblad	/
Kadasterkaart	
Topografische kaart	
Datum veldwerk	Niet van toepassing

3.2. Omschrijving onderzoeksopdracht

Bevoegd gezag	Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant (contactpersonen: Mevr. E. Patrouille; els.patrouille@rvo.vlaanderen.be en Dhr. M. Brion; marc.brion@rvo.vlaanderen.be)
Bijzondere voorwaarden	Zie “Vergunning voor een archeologische opgraving: Diest, Heraanleg historische loop Demer, FASE 4 (Kaaï en het Spijker)” 2013/550
Archeologische verwachting	<p>Een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen (nederzettingen en begravingen) van jager-verzamelaars en/of (pre-)historische landbouwers.</p> <p>Een hoge archeologische verwachting voor natte contexten zijnde voedselvoorziening, afvaldumps, bruggen/overgangen, verdedigingswerken, scheepvaart, kaaimuren, aanlegsteigers, brugheilige met kapel, overbeschoeiingen, sluizen, rioleringen, militaria, toegangstrappen,...</p> <p>Een brug, namelijk de Kaaibrug/Schipbrug die cartografisch tot 1606 teruggaat en historisch zelfs tot de 13^e eeuw. De recente brugfase zou dateren uit 1821.</p> <p>Een “scheepvaartcomplex” eveneens al cartografisch gekend uit 1606.</p> <p>Het Steen, een gevangenistoren gesloopt in 1584 maar die wellicht toebehoort tot de oudste stadsverdediging. Wellicht vóór 1365 en maximaal vanaf de 12^e eeuw?</p> <p>Een 19^e eeuwse inham met traptredes en/of aflopend talud.</p>

Wetenschappelijke vraagstelling	De aanwezigheid en bewaringstoestand van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, om de historische bebouwing te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie
Onderzoeksvorm	Bureauonderzoek
Plannen opdrachtgever	<p>De heraanleg van de historische Demerloop in Diest van de Demer in Diest. Het openleggen van de Demer en omgevingswerken gebeurt in verschillende fasen.</p> <p>Onderhavige fase 4-1 omvat het traject tussen het Spijker en de Kaai met een totale geschatte oppervlakte van 0,22 ha.</p> <p>Het archeologisch onderzoek op het einde van de Kaai richting de Zichemse Poort is onderwerp van aparte bijzonder voorwaarden (vergunning 2013/550).</p>

3.3. Specialisten

Specialisatie	Condor Archaeological Research bvba heeft voldoende specialisatie in huis om het onderzoek tot een goed eind te brengen.
---------------	--

4. Inleiding

4.1. Onderzoekskader

Condor Archaeological Research bvba heeft in opdracht van De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), die verscheidene taken heeft binnen het Vlaamse beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie, een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Dit ten behoeve van de heraanleg van de historische Demerloop door het stadscentrum van Diest. Deze oude waterloop is in de jaren '60 van de 20e eeuw en zal in vier opeenvolgende fases opengelegd worden.

Dit onderzoek behandelt een deel van fase 4. Intern bij Condor wordt deze fase 4-1 genaamd. Specifiek aan het Spijker tot de Kaai. Het “nieuwe” tracé volgt zo nauwkeurig mogelijk de historische loop, maar wijkt plaatselijk af voor en doorlokale noden.

Onderhavige bureaustudie was gekoppeld aan opgravingsvergunning 2013/550.

Dit archeologisch vooronderzoek diende te worden uitgevoerd, omdat de realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijke aanwezige archeologische resten. Dit voortraject omvatte het afbakenen en beschrijven van het onderzoeksgebied, het verwerven van informatie over de landschappelijke opbouw en de reeds bekende archeologische en/of historische waarden. Het had tot doel een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen voor deze locatie. Alsook, indien mogelijk, eveneens een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging van de eventuele aanwezige archeologische vindplaatsen. Hierbij diende men eveneens rekening te houden met de geplande civiele werken en de uitvoeringswijze hiervan. Onder andere moet dit leiden tot concrete aanbevelingen voor de verder verloop van het archeologisch onderzoek met in het achterhoofd de potentiële impact van de werkzaamheden op het eventuele aanwezige bodemarchief.

Hiervoor diende men volgens de gekoppelde vergunning volgende bronnen minstens te raadplegen:

- Erfgoedinventarissen:

- Centrale Archeologische Inventaris en de hierin vermelde bronnen
- Inventaris bouwkundig erfgoed
- Landschapsatlas
- Inventaris van het Wereldoorlogerfgoed
- Historische kaarten en iconografie:
 - Ferraris kaart
 - Primitief kadaster
 - Popp kaart
 - Kadasterplannen vanaf de 19^e eeuw
 - Atlas van de buurtwegen
 - Lokaal beschikbare historische kaarten
 - Historische luchtfoto's
 - Historische grondplannen
 - Historische foto's
 - Iconografische bronnen
- Gekende archeologische en historische waarden:
 - (Amateur)archeologen en heemkundige kringen
 - (Inter)gemeentelijke, regionale en provinciale archeologische diensten
 - Universiteiten
 - Regio-experts
 - Literaire bronnen
 - Toponymie
- Bodemgebruik en topografie:
 - Topografische kaarten
 - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen
 - Orthofoto's
 - Lucht- en satellietfoto's
 - Huidige gebruikers
- Erfdienstbaarheden en historische ingrepen:
 - Gemeente
 - Nutsmaatschappijen
 - KLIP/KLIM

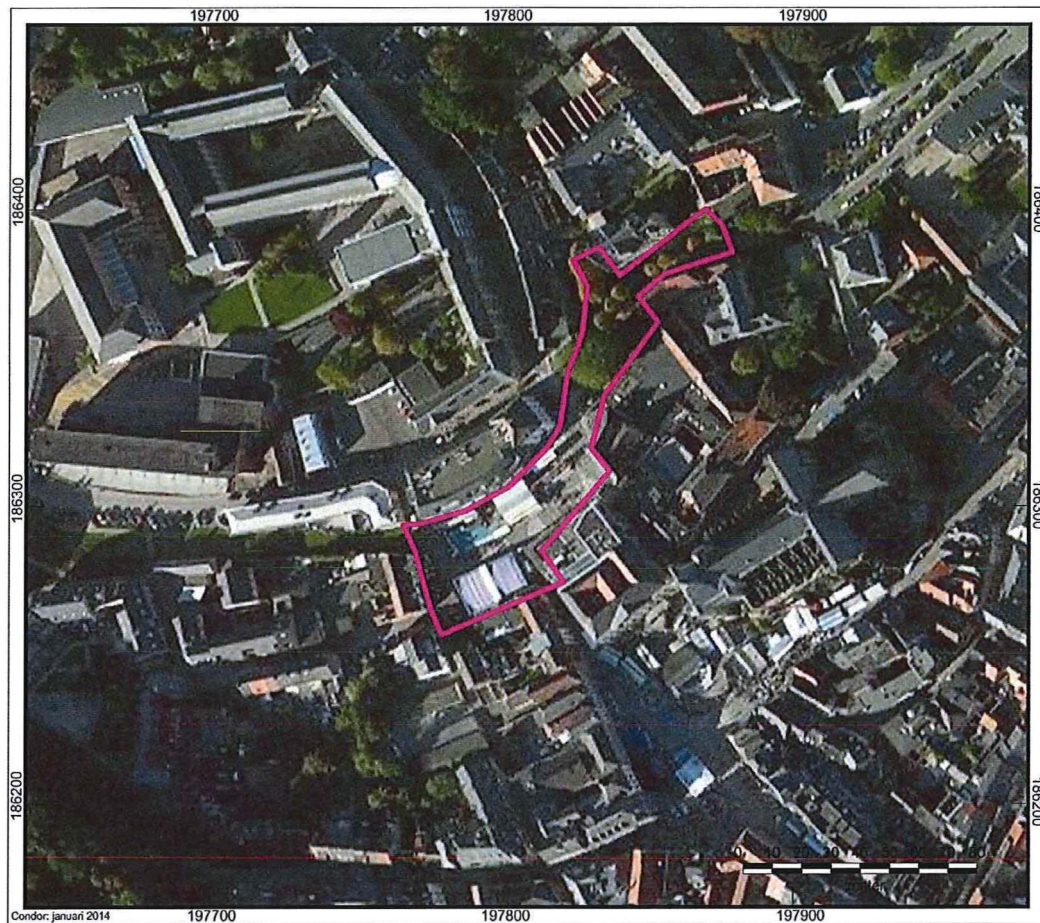
Om de impact van de toekomstige werkzaamheden op het archeologisch erfgoed vast te stellen dient men gebruik te maken van de meest recente gegevens die de opdrachtgever of ontwerper kan aanleveren, namelijk:

- Plannen van de huidige bebouwing
- Ontwerpplan en inrichtingsplan
- Aard en omvang van de toekomstige verstoring
- Diepte grondwatertafel
- Gepland grondverzet: verwijdering (waar, hoe en hoe diep), verplaatsing (waar, hoeveel, tijdelijke opslag) of bewerking van de bodem in functie van de werken
- Technieken, zones en dieptes waar grondverbetering wordt voorzien
- Technieken, zones en dieptes waar grondbemaling wordt voorzien

De historische kaarten en de resultaten van de analyses dienden hierbij georeferereerd en geprojecteerd te worden op de actuele kadasterkaarten.

Op basis van de gespecificeerde archeologische verwachting alsmede de aard en omvang van de voorgenomen bodemingrepen is vervolgens in hoofdstuk 7 een advies met betrekking tot de archeologische waarden geformuleerd. De resultaten van bovenstaande studies moeten toelaten een gemotiveerd advies te formuleren over onder meer de methodiek en de inplanting van de dwarsprofielen betreffende het archeologisch veldonderzoek.

Het onderzoeksgebied is heden ten dage openbaar domein. De voormalige gedempte Demerloop uit de jaren '60 is vooral in gebruik als zijnde wegverharding en wat groen (*afbeelding 1*).

Afbeelding 1: Luchtfoto met daarop de contouren van onderbavig plangebied (roze lijn)¹.

¹ Informatie op basis van gegevens zoals bekend bij Microsoft Bing.

4.2. *Onderzoeksteam*

Het onderzoeksteam van Condor Archaeological Research bvba bestond uit:

- G. De Nutte rapportage
- S. Houbrechts digitalisatie
- R. Roggen archiefonderzoek

4.3. *Dankwoord*

Dankzij de medewerking en het vertrouwen van verschillende partijen kon er tijdens dit project voortvarend worden gewerkt. In het bijzonder danken we de opdrachtgever de VMM, Afdeling Operationeel Waterbeheer (contactpersonen: Dhr. M. Peeters; ing. m.peeters@vmm.be, Dhr. ir. S. Stoffel Moeskops; s.moeskops@vmm.be en Dhr. ir. I. Terrens; i.terrens@vmm.be); de gemeente Diest in de hoedanigheid van Mevr. P. Vanhoutte, archivaris. Evenals de uitvoerder VBG met als aanspreekpunt senior projectmanager Dhr. ing. S. Buelens.

Tevens was er contact met de Dhr. L. Mees, bevelhebber brandweer Diest en voorzitter *Limes Tamera Heemkunde van de Demerstreek in en om Diest*. Alsook met Dhr. G. Hommelen, voorzitter van de *Geschied- en Heemkundige Kring Arnoldus IV*. Tevens bedankt men Dhr. D. Jannes, *milieucoördinator Defensie*.

5. Landschappelijke ontwikkeling

5.1. Algemeen

De ligging van archeologische vindplaatsen relateert in hoge mate aan het natuurlijk landschap waarin deze zich bevinden. Het huidige landschap is hierbij intussen het resultaat van een lange en complexe ontwikkeling.

Belangrijke fysische variabelen zijn: de geologie, de geomorfologie, de bodemgesteldheid en de hydrologie. Op basis hiervan kunnen uitspraken worden gedaan over de landschapsgenese, de bodemopbouw, de ligging en stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische vindplaatsen kunnen zijn ingebed. Tevens is van belang het grondgebruik in het heden en verleden te inventariseren.

Bovenstaande elementen zijn gewichtige uitgangspunten om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de gespecificeerde archeologische verwachting (zie *infra*).

5.2. Geomorfologie en bodem

Geo(morfo)logisch gezien ligt het plangebied in het Scheldebekken, specifiek in de Demervallei (*afbeelding 2*). Diest is hierbij gelegen op de uiterste zuidgrens van de Kempen, grenzend aan de noordelijke uitlopers van de Zandleemstreek. Onderscheidenlijk tussen het Heuvelland van Lummen, dat ten oosten hiervan voorkomt, en het Hageland, dat ten zuidwesten ervan gelegen is.²

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van het stroomgebied van de huidige Demer en in het verleden van verschillende paleo-Demerfasen. Ter hoogte van Diest vormt de kronkelende riviervallei zelfs een vernauwing.

De basis voor het huidige landschap ligt in het Laat-Pleistoceen edoch vooral in het Holoceen, respectievelijk 128 000 - 11 800 jaar geleden en 11 800 jaar geleden tot nu. In deze lange periode wisselden koude en warmere perioden (glacialen/ijsstijden en interglacialen/tussenijstijden) elkaar af. Gedurende de guurste fasen heersten periglaciale omstandigheden, vergelijkbaar met die van de huidige Siberische toendra's.

² Beiden zijn heuvellandschappen, grotendeels gemodelleerd door de Tertiaire ondergrond en het rivierstelsel.

Het Pleistoceen (2,3 miljoen jaar - 11 800 jaar geleden)

Gedurende deze periode ontstond als gevolg van de interne klimaatfluctuaties (stadialen en interstadialen) een sterk dynamisch rivierensysteem. Gedurende koude periodes vond voornamelijk sedimentatie plaats en in warmere perioden geschiedde hierin insnijding.

Omdat het klimaat overwegend koud en droog was en de bodem daardoor schaars begroeid, had de rivier een sterk vlechtend (of verwilderd) karakter. Kenmerkend voor een vlechtende rivier is de brede dalbodem waarbinnen vele gelijktijdige stroomgeulen voorkomen, die zich rond zandbanken splitsen en weer samenkomen, al slingerend doorheen het rivierlandschap.

Volgens de kwartairgeologische kaart³ (*afbeelding 2*) ligt het plangebied volledig in het Demeralluvium (*kleurcode: geel*).

Het betreffen dus rivierafzettingen. Typerend onderaan grofzandig en naar de oppervlakte toe lemiger en kleiiger. Ze dateren vooral uit het Holoceen (zie *infra*) maar kunnen op ietwat geringe diepte ook nog van laat-pleistocene ouderdom zijn.

Het heterogene karakter is het gevolg van de afzettingen waarin de Demer en al haar stroomopwaartse zijrivieren zich insnijden. Simplistisch gezegd, kunnen er zo lemige afzettingen voorkomen afkomstig uit het Haspengouwse brongebied.

Daarnaast zijn er zandigere (verspoeld dekzand), zelfs grindige afzettingen afkomstig van beken en rivieren die hun brongebied hebben op het Kempisch plateau alsook zelfs grof zand van de Formatie van Diest (Heuvellandschap van Lummen en het Hageland).

Ietwat ten noorden van Diest zijn er geomorfe boringen, uitgevoerd in het alluvium. Deze vertonen volgende natuurlijke stratigrafie:

- Tot circa 1 m onder maaiveldniveau: vaste bruine leem;
- Tussen 1 en 2 m onder maaiveld: grijsgele vaste leem met zoetwaterschelpen;
- Tussen 2 en 2,5 m onder maaiveld: leemachtig geel zand;
- Tussen 2,5 en 3 m onder maaiveld: grijsbruine leem met plantaardige stoffen;

³ Frederickx & Gouwy, 1996.

-Tussen 3 en 3,5 m onder maaiveld: zeer fijn geel zand

...

Het onderzoeksgebied grenst ten zuiden aan de eolische Formatie van Wildert (*afbeelding 2; kleurcode: groen en blauw*). Deze afzettingen dateren uit het Weichselien (circa 116 000 - 11 800 jaar geleden). Een periode van grote landschapsvormende activiteit voor onderhavige wijdere regio.

Tijdens de koudste fase hiervan, het Pleniglaciaal (73 000 - 14 650 jaar geleden) teisterden hevige stormen het landschap. Hierbij zette de wind uitgestrekte glooiende pakketten sterk gelaagd en lemig dekzand af. Dit proces is te vergelijken met de huidige (stuif)duinen. Men spreekt van “Oud Dekzand” of de zogenaamde “Formatie van Wildert”.

Onderhavige windafzettingen zijn in de regio gemiddeld tussen de 1 en 4 m dik en zijn ofwel rechtstreeks afgezet op het Tertiair ofwel op nog oudere alluviale afzettingen.

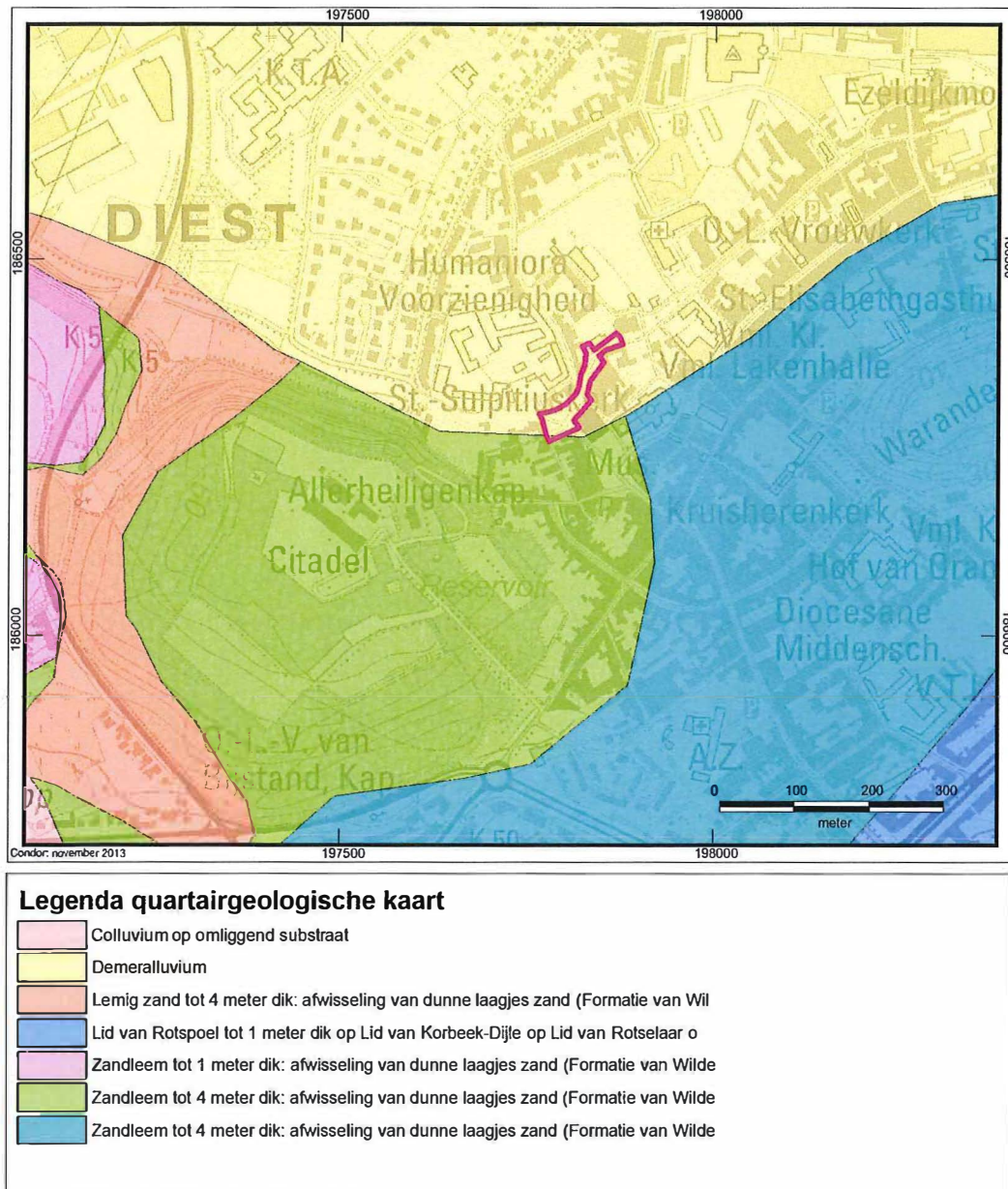
Het Oud Dekzand bestaat dus uit een afwisseling van laagjes leemarm en leemrijk zand. In profielen onderscheiden de leemrijke bandjes zich, door hun vochtgehalte, duidelijk donkerder af dan de leemarme zandlaagjes daartussenin. Het gelaagde karakter is vooral ontstaan door sneeuwinvloed. De leemrijke laagjes bezitten een samenstelling en korrelgrootteverdeling dat overeenstemt met dat van löss. De fijne, in suspensie verplaatste bestanddeeltjes zullen destijds makkelijk aan vochtige oppervlakken zijn vastgeplakt. Daarnaast zal een flink deel van het opgewaaide stof en zand zich tijdens sneeuwstormen aan sneeuwvlokken hebben vastgehecht, waardoor het bleef liggen. Hierdoor was het fijne materiaal ook tegen verdere uitwaaiing beschermd. Bij het smelten van de sneeuw in de zomermaanden zette het dooiwater de stofpartikels samen met het fijne zand als dunne lemige laagjes op het dekzandoppervlak af.

Binnen dit dekzandpakket onderscheidt men Oud Dekzand I en Oud Dekzand II. Beide afzettingen zijn van elkaar gescheiden door een niveau met grof zand en grindsteentjes. Het is een deflatielaag, gevormd in het koudste en droogste deel van het Pleniglaciaal, waaruit door aanhoudende sterke wind al het fijnere materiaal is verdwenen. Vaak is de rijkdom aan steentjes zo groot dat men kan spreken van een *desert pavement*. Het uitblazingsniveau met de grindsteentjes wordt de Laag van

Beuningen genoemd, gevormd in het Laat-Pleniglaciaal (circa 28 000 - 14 650 jaar geleden).

Op het Beuningenlaagje ligt Oud Dekzand II uit de Oudste Dryas (circa 15 000 - 14 650 jaar geleden). Dit Oud Dekzand II is moeilijk te onderscheiden van het eveneens gelaagde en ook lemige zand van het Jonge Dekzand I dat in het Oude Dryas stadiaal (circa 14 000 - 13 900 jaar geleden) in het Laat-Glaciaal gevormd is. Het Jong Dekzand I is evenwel gemiddeld iets grover van korrel.

Nà afzetting was vooral het Oud Dekzand maar ook het Jong Dekzand onderhevig aan verspoeling op hellingen. Doordat de bodem tot diep bevroren was (permafrost), was het smeltwater onontbeerlijk gedwongen oppervlakkig af te stromen. Dit krachtig afvloeiende smeltwater sleet hierbij brede en ondiepe dalen uit. Hierbij werden de huidige beekvalleien in hun definitieve vorm uitgeschuurd. Of sommige beken reeds (pre-)gevormd waren in het Vroeg- en/of Midden-Pleistoceen is vaak moeilijk te zeggen. Meestal betreft het dan de voorlopers van het in latere tijden gevormde laat-pleistocene hydrologisch net.

Afbeelding 2: Kwartairgeologische kaart met aanduiding van het plangebied (roze kader).⁴

Het Holocene (11 800 jaar geleden tot nu)

Met de komst van de huidige tussen-ijstijd, het Holocene trad een belangrijke klimaatverbetering op. Het werd warmer en vochtiger en de open koudeminnende vegetatie van het Weichselien maakte plaats voor een meer gesloten en warmteminnende vegetatiestructuur.

Buiten de dalen vond als gevolg van het steeds verder uitbreidende vegetatiedek niet of nauwelijks nog bodemerosie plaats. Echter door de natuur gedreven erosie- en

⁴ Frederickx & Gouwy, 1996.

sedimentatieprocessen presenteerden zich nog steeds in de actieve rivier- en beekdalen, zoals in onderhavig plangebied.

De permanent bevroren ondergrond was verdwenen, waardoor een deel van de neerslag in de grond kon insijpelen en bronnen vormden langs de valleiwanden. Het vochtiger klimaat zorgde ook voor een grondwaterspiegelstijging.

Het verbeterde klimaat resulteerde in een meer constante wateraanvoer en verminderde sedimentlast, waardoor de beken en rivieren veranderden van laat-pleistocene - vroeg-holocene vlechtende stroomgeulen in een meanderend systeem met slechts één hoofdgeul. De belangrijkste beken volgden hierbij de uitgeschuurde/smeltwater dalen die tijdens het Weichselien gevormd waren.

In deze valleien zette zich nog altijd fluviatiele sedimenten (alluvium) af. De alluviale afzettingen zijn relatief beperkt qua omvang en vooral te vinden in de directe omgeving van de stroomgeul.

Ook de mens verschijnt meer en meer als de vormende factor van het landschap. Dit met name sinds de introductie van de landbouw, tussen 5 500 en 2 000 v. Chr, wat vanaf dan leidde tot ontbossingen

Vooraf in de Zandleemstreek raakten de valleien en hellingen door erosie en afspoeling gedeeltelijk opgevuld met verspoelde leem (colluvium). Bomen houden immers water voor langere tijd vast, waardoor hevige en langdurige regenval niet direct leidt tot overstromingen. Door het ontboste landschap stroomde het water (met veel vruchtbaar slib) veel sneller van de hellingen richting de dalen. Zo zijn er grote hoeveelheden löss van de plateaus en de hellingen weggespoeld. Colluviumvorming is daarbij zeer sterk gerelateerd aan de ontginning van een gebied. Er zijn in ieder geval twee grote fasen van colluviumvorming bekend. De eerste grote fase hangt samen met de ontginning van het gebied tijdens de Romeinse tijd en de tweede grotere fase hangt samen met de grootschalige ontbossingen tijdens de volle middeleeuwen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft er ook in vroegere perioden (pre-Romeins) colluviumvorming plaatsgevonden, maar dan op veel kleinere schaal, omdat de ontginningen ook veel kleinschaliger waren.

In beek- en droogdalen kunnen de meters dikke pakketten colluvium archeologische vindplaatsen afdekken die daardoor goed geconserveerd, maar moeilijk of in het geheel niet aan het oppervlak traceerbaar, zijn.

Door deze klimaatsverbetering kon bodenvorming optreden. De ruimtelijke verspreiding van de verschillende bodemeenheden relateert in hoge mate aan de geologische en geomorfologische opbouw van het landschap. Daarnaast hangt de ontwikkeling van de bodemtypen samen met de aard van het moedermateriaal, het klimaat en de hydrologische omstandigheden.

De bodems in het onderzoeksgebied zijn van nature ontwikkeld in de holocene alluviale rivierafzettingen.

Aangezien het plangebied bebouwd is, is het niet bodemkundig gekarteerd volgens de bodemkaart van Vlaanderen (*afbeelding 3*). Uit extrapolatie van de bodemgegevens uit de wijdere omgeving gecombineerd met gelijkaardige geomorfologische situaties kan (bijna) met zekerheid toch wat afgeleid worden voor het desbetreffende plangebied.

Hoogstwaarschijnlijk situeren/situeerden er zich matige droge tot matig natte leembodems zonder profiel (code: complex ADp, drainageklasse c-d).

Gronden zonder een duidelijke profielopbouw rekent men tot de “vaaggronden”. Typerend is hun niet of slecht (vaag) ontwikkelde A-horizont: immers een relatief weinig donker gekleurde bovengrond met een laag humusgehalte.

De afwezigheid van een bodemprofiel kan hier het gevolg zijn van drie verschillende oorzaken:

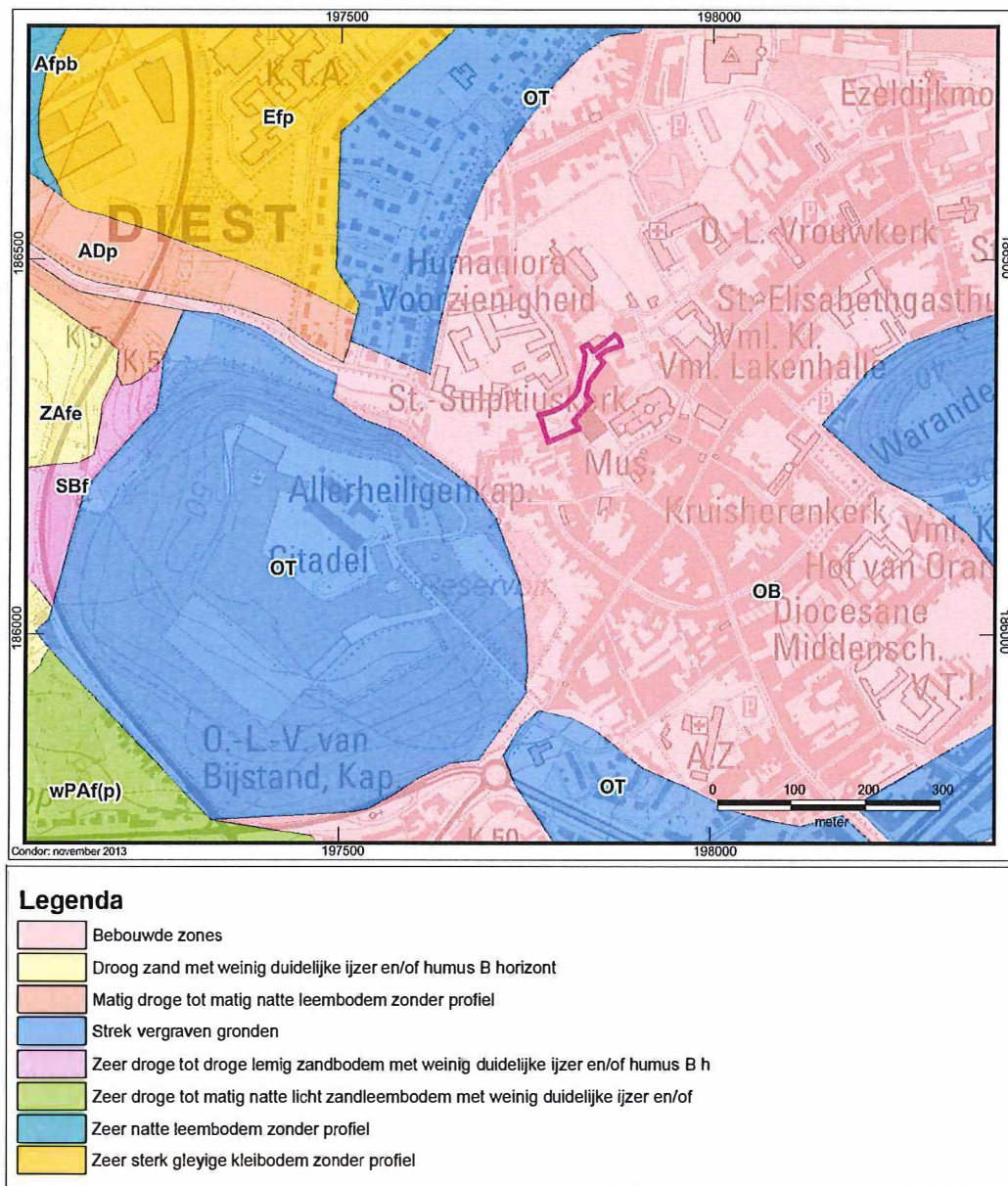
Enerzijds een nasleep van een te natte ondergrond, bijvoorbeeld in beek- en rivierdalen waar de hoge grondwatertafel het niet toelaat dat bodemdeeltjes migreren (beekerdgronden, gooreerdgronden, ooivaaggronden). Deze vertonen algemeen een 20-35 cm dikke donkergrijsbruine humushoudende bovengrond. Daaronder ligt meteen de/een C-horizont (moederbodem). De licht grijsbruine tot grijze, humusarme C-laag bestaat uit sterk lemig, zeer fijn tot matig fijn zand en is meestal gelaagd met lemige bandjes.

Karakteristiek aan dergelijk bodemprofiel is het voorkomen van gley-verschijnselen, soms al bovenaan in het profiel. Roest ontstaat door een aanvoer van ijzer met het grondwater vanuit de hoger gelegen (dekzand)gebieden. Een grote ijzeraanvoer met het grondwater kan leiden tot een verkitting van de zandkorrels en dan spreekt men van ijzeroer.

Anderzijds kan het het gevolg zijn van het jonge karakter van de bovengrond, waardoor er nog geen profielontwikkeling heeft kunnen plaatsgrijpen. Hiertoe worden naast colluviale afzettingen op hellingen ook de alluviale afzettingen in dalen toegerekend.

Het alluviaal/colluviaal dek kan hierbij rusten op een afgeërodeerde of deels geërodeerd ander bodemprofiel dat op zeer wisselende diepte kan voorkomen. Bij een ADp-bodem kunnen de sedimenten hierbij veelal rusten op een afgeknotte textuur B of op een Tertiair substraat.

Een derde oorzaak is dat het oorspronkelijk bodemprofiel geheel of grotendeels door ontginning, afgraving en/egalisatie in het (sub)recente verleden is verdwenen. Dit is bijvoorbeeld het geval ten zuiden en noorden nabij het onderzoeksgebied, waar zich sterk vergraven gronden (*code: OT*) situeren.

*Afbeelding 3: Bodemkaart met aanduiding van het plangebied (roze kader)*⁵.

Archeologische resten kunnen onder ongekarteerde bebouwde zones zeker niet worden uitgesloten. Deze kunnen lokaal ofwel bewaard zijn gebleven ofwel (deels) verdwenen.

Ter hoogte van opgehoogde gronden kunnen archeologische resten nog bewaard zijn gebleven en worden deze op grotere diepte verwacht.

Terwijl men bij sterk vergraven gronden en groeves er meteen mag van uitgaan dat alle ooit aanwezige archeologische waarden binnen deze bodemeenheden volledig letterlijk van de kaart zijn verdwenen.

⁵ AGIV, 2010.

5.3. Historische ligging

De historische situatie

Volgens de overlevering zou de H. Remigius in de 6^e eeuw een kerkje hebben opgericht ter ere van zijn leermeester, de H. Sulpitius (570 - 644/647) te Diest.

De oudste historische vermelding dateert pas uit 837(?) / 877. “*Dioeste*” beschrijft men als hoofdplaats van de “*pagus Diestensis*”, namelijk een graafschap binnen het Karolingische rijk.⁶ Diest zou afkomstig zijn van de Indogermaanse stam “*dhens*”, hetgeen goddelijk en/of heilig betekent. Het achtervoegsel “-t” betekent nederzetting. De betekenis zou dan zijn “nederzetting bij heilig water”.⁷

Wat later, in 908-915 geniet de Demer haar eerste vermelding als *Tamera/Temera*. Het is een samenstelling van *tam* en *ara*, namelijk zwart of donkerkleurig en water. Demer zou dan willen zeggen donkerkleurige rivier. Opmerkelijk is dat een bijrivier te Molenstede “Zwartwater” heet en een andere de “Zwartebeek”. Voor de zwarte kleur zou mogelijk een verklaring kunnen gezocht worden in de bodemafzettingen. Specifiek dat van turf, dat nog tot in de 17^e en 18^e in de omgeving van stad gestoken werd.⁸

De oudst gekende nederzetting (10^e eeuw) ontstond op de noordwestelijke helling van de Warande, een door de Begijnenbeek en Demer omsloten heuvel. Aldus een ideale verdedigingspositie voor de burcht van de Heren van Diest. De eerste toren was niets meer dan een toren op een kunstmatige heuvel, de zogenaamde Tafelrond. Nadien werd er een grotere burcht gebouwd op het vlakke deel van de Warande dat uitkijkt op het huidige Verstappenplein.⁹

In de loop van de 12^e eeuw groeide Diest reeds verder uit tot een relatief belangrijk centrum. De oudste nederzettingenkern strekte zich uit vanaf de linker Demeroever via de flank van de Allerheiligenberg tot op de Markt, vandaar via de Cabaretstraat naar de huidige lakenhalle en zo opnieuw tot op de Demer.

⁶ Lagrou, Van De Brock, Devos & Vries, 1978: 80.

⁷ Van der Eycken, 1980: 12.

⁸ Claes, 1979: 27-28.

⁹ Van der Eycken, 1980: 16.

Maar al snel was het klein geworden en nieuwe wijken werden bijgebouwd. Zo ontstond een ganse nieuwe wijk met als centrale as de Lange Steenweg of huidige Koning Albertstraat. Deze wijk werd begrensd langs de ene zijde door de Verversgracht¹⁰, een kunstmatige Demerarm, en langs de andere zijde door de Overstraat. Op het uiteinde van deze nieuwe wijk verzorgde de Bruidstraat de verbinding met de burcht. Deze oude stadskern moet aanvankelijk voorzien geweest zijn van primitieve wallen, palissades en poorten.¹¹

Aanvankelijk concentreerde de bevolking zich dus uitsluitend op de linkeroever, min of meer halve maan-vormig begrensd door water. Geleidelijk kwam er ook bewoning tot stand op de rechteroever. Aanvankelijk waren het de Minderbroeders, tussen 1228-1230¹² die zich hier in de Refugiestraat vestigden. Voor die nieuwe wijk(en) spreekt men zelfs in de bronnen van “Nuland” of “Nieuwland”. De late ingebruikname van dit deel wijst op het natte karakter van de gronden die nog (te) vaak overstroomden, omwille van hun lage ligging. Typisch voor dit stadsgedeelte was wel dat de straten en huizen gelegen waren op dijken, hetgeen wegens de jaarlijkse overstromingen van de Demer zeker geen overbodige luxe was. Naast landbouwexploitaties vestigden zich hier vooral personen die door hun stiel aan het water gebonden waren, zoals bijvoorbeeld huidevetters.¹³

In 1299 verleent de Hertog van Brabant Hendrik I (1160 - 1235) stadsrechten. Samen met Leuven en Zoutleeuw behoorde Diest tot de drie belangrijkste steden binnen het hertogdom Brabant. De stad dankte haar expansie aan haar gunstige ligging: langs de handelsweg Brugge-Keulen en aan de Demer.

Aanvankelijk bezaten de diverse wijken, die organisch bij de oude stadskern toegevoegd werden, allemaal een soort verdedigingssysteem.¹⁴ Een eerste uniforme omwalling werd opgetrokken in 1365 en bleef in gebruik tot het begin van de 16^e eeuw. Het was een ruim bemeten verdedigingsgordel met overwegend aarden wallen met daarvoor droge en natte grachten. Alsook voorzien van acht¹⁵ stadspoorten en een 30-tal verdedigingstorens opgetrokken in ijzerzandsteen. Twee monumentale

¹⁰ Wellicht in de eerste helft van de 12^e eeuw al gegraven of ouder zelfs.

¹¹ Van der Eycken, 1980: 16-18.

¹² Van der Eycken, 1980: 101.

¹³ Van der Eycken, 1980: 35.

¹⁴ Van der Eycken, 1980: 44.

¹⁵ Of tien indien met rekening houdt met de drie-dubbelse Schaffensepoort. Bron Van der Eycken, 1980: 45.

versterkte poorten, de Schaffense- en de Antwerpsepoort en drie kleinere poorten, de Hasseltse-, de Leuvense- en de Zichemsepoort verleenden toegang tot de binnenstad.¹⁶ De aanleg van de vestingen kostte veel geld en sleepte met onderbrekingen twee eeuwen aan.¹⁷

In de 14^e en 15^e eeuw leefden de inwoners in grote welstand door een druk bezochte landbouw-, graan- en veemarkt, maar vooral door de lakennijverheid en -handel. Het Diestse laken was op bijna alle grote West-Europese markten te koop.

In 1499 kwam de stad door ruil in het bezit van het Nederlandse huis Nassau en bleef in het bezit van de Oranje's tot 1795.

Door haar ligging bij de Demer, op de grens van het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik en de connecties met Oranje-Nassau werd de stad vaak belegerd, verdedigd, geplunderd en verwoest. Overheen de 15^e tot de 18^e eeuw kregen ze diverse bezoeken van de Hollanders, de Spanjaarden, de Fransen, de Oostenrijkers en de brigands.

Historische militaire conflicten en bezettingen zijn onder meer gekend op:

- 1 tot 4 oktober 1496: hertog Willem van Gulik-Berg (1455-1511), aan het hoofd van 250 ruiters en een bende voetvolk bezette de stad op een zaterdagmorgen.¹⁸
- september 1567 - oktober 1568 (?): Spaanse ruitery en garnizoen soldaten onder het bevel van de hertog van Alva (1507-1582) kwartierden in Diest.¹⁹
- 7 januari tot 23 augustus 1569: Een deel van het koninklijke-Spaanse "Leger van Vlaanderen" stationeerde hier, circa 1400 manschappen.²⁰
- 1570: Kleinere Spaanse garnizoenen volgende elkaar op.²¹
- 1 september tot 2 oktober 1572: 400 ruiters en 400 voetknechten onder de geuzenkapitein Carlo behorende tot het Oranje-leger nam Diest in en plunderde ze.²²

¹⁶ Paesmans, 1995: 3

¹⁷ Van der Eycken, 1980: 45.

¹⁸ Van der Eycken, 1980: 126.

¹⁹ Van der Eycken, 1980: 131-132.

²⁰ Van der Eycken, 1980: 132-133.

²¹ Van der Eycken, 1980: 132-133.

²² Van der Eycken, 1980: 135.

-2 oktober 1572 - 8 november 1576: Spaanse troepen (her)veroveren de stad op de geuzen.²³

-19 tot 21 februari 1578: Het resterende leger van Oranje, op de vlucht voor de troepen van Alexander Farnese (1545-1592), plunderen het historische hart en steken zelfs de Allerheiligenkapel in brand.²⁴

-25/26 februari 1578: De Spaanse landvoogd van de Nederlanden, Farnese proclameert de overgave van de stad opnieuw aan de Spanjaarden.²⁵ Ruitelij en voetsoldaten legeren opnieuw in.²⁶

-8 juni 1580: De stad wordt bij verrassing bestormd tussen de Zichemse- en Leuvensepoort door Franse troepen, die bondgenoot waren van de Hollanders. Dit onder het bevel van kolonel de la Garde. Het gelegeerde “Spaanse” garnizoen bestond uit Duitsers en Walen. De Fransen verwoestten en vernielden deels de stad. De stad bleef in handen van het huis Oranje tot 24 mei 1583.²⁷

-24 mei 1583: De Nederlandse landvoogd Alexander Farnese keerde terug. Deze nieuwe stevige Spaanse bezetting bleef duren tot 1595(?). Op het einde van het jaar 1591 brak er zelfs muitelij op.²⁸

-19 maart 1600 tot 25 februari 1601: Onder aartshertog Albrecht VII van Oostenrijk (1559-1612) en diens vrouw Isabella van Spanje (1566-1633) was muitelij van hun Spaanse troepen schering en inslag. Ze werden verschillende malen “gedwongen” bepaalde steden als betaling aan hun soldaten te geven. Deze stelden zich dan tevreden met de stad zelf en de omgeving ervan te beroven. In 1600 werd Diest als soldij uitbetaald. 2000 voetknechten en 1000 ruiters, vergezeld van hun vrouwen en kinderen leefden op de kap van de plaatselijke bevolking.²⁹

-9 december 1606 tot 27 november 1607: Een tweede maal werd de stad gebruikt als uitbetaling aan de Spaanse legereenheden die anders gingen muiten. Ditmaal waren het er “slechts” 2000 manschappen.³⁰

-Tussen 1621-1635: Er kazerneerde weer militairen *intra muros*.³¹

²³ Van der Eycken, 1980: 135.

²⁴ Van der Eycken, 1980: 136.

²⁵ Van der Eycken, 1980: 136.

²⁶ Van der Eycken, 1980: 136-137.

²⁷ Van der Eycken, 1980: 138-139.

²⁸ Van der Eycken, 1980: 139-140.

²⁹ Van der Eycken, 1980: 140.

³⁰ Van der Eycken, 1980: 140.

³¹ Van der Eycken, 1980: 187-188.

-10 juni 1635: Prins Frederik-Hendrik van Oranje-Nassau (1584-1647) aan het hoofd van een Hollandse-Franse troepenmacht claimde Diest. Een garnizoen van vendels voetvolk bleef achter onder het bevel van kolonel Wijnbergen.³²

-juli 1635: Een troepenmacht van circa 2000 man sterk, onder het bewind van kardinaal-Infant Don Ferdinand van Oostenrijk (1584-1647) belegerden de stad. Na twee dagen deden ze hun intrede in de stad. Opnieuw hernam het traditionele leventje van inkwartieringen en allerhande opeisingen.³³

- eind 1646: De militaire activiteit bereikte een hoogtepunt in Diest. Naast het normale garnizoen verbleef hier de volledige ruitery van de prins Henri Louis Ernest de Ligne (1609-1641). Alsook een 2000 sterke troepenmacht onder bevel van Leopold Willem van Oostenrijk (1614-1662). Daarboven kwamen nog 1800 binnenlandse troepen alsook 300 Italianen bovenstaande eenheden vervoegen. De vreugd was dan ook groot onder de bevolking wanneer dit leger vertrok op 16 oktober.³⁴

-1648-1653: De troepenmacht van de prins van Darmstadt, van kolonel Garnier en van maarschalk de Bentivoglio maakten kwartier.³⁵

-1661: Manschappen van kolonel Diego d'Ascona hielden alle schepen op de Demer in het oog. Als ze naderden stormden men er op af en plunderden ze. Dergelijke praktijken duurden tot september. Iedereen hield zich dan koest tot het vertrek in januari het jaar daarop.³⁶

-1667 tot het begin van de 18^e eeuw: Constante inkwartiering van legereenheden. In 1692 logeerden niet minder dan 21 compagnies binnen de wallen. Eind oktober tot begin november van dat jaar kwamen 600 ruiters en vier reguliere soldaten van de Hannoveraanse legereenheden te Diest in garnizoen. Deze bleven in de stad tot de lente van 1693. Zij werden in de zomermaanden daarop opgevolgd door twee regimenten dragonders met hun paarden.³⁷

-1702: De Fransen plaatsten een sterk garnizoen binnen de stad. Terwijl waren ook verbeteringswerken van de wallen en vestigingen aan de gang.³⁸

-24 juli 1705: Op bevel van hertog John Churchill Marlborough (1650-1722) -de bekwaamste veldheer van zijn tijd want hij verloor geen enkele veldslag- het hoofd van

³² Van der Eycken, 1980: 189.

³³ Van der Eycken, 1980: 189.

³⁴ Van der Eycken, 1980: 190.

³⁵ Van der Eycken, 1980: 191.

³⁶ Van der Eycken, 1980: 191.

³⁷ Van der Eycken, 1980: 193.

³⁸ Van der Eycken, 1980: 193.

een combineerde Engels-Hollandse-Oostenrijkse troepenmacht werd de stad bezet door een regiment Munsters voetvolk, een regiment Denen, een Engels ruitery en twee regimenten Fries voetvolk.³⁹

-25 oktober 1705: Een *raid* van de Frans-Spaanse troepen deed zich voor op de stadspoorten. Onder andere buiten de Allerheiligenpoort werd artillerie opgesteld. Vanaf elf uur deden Franse grenadiers de ene stormaanval na de andere maar werden door de Munsterse soldaten en twee compagnies Walen tegengehouden. Na een derde bloedige aanval slaagden de Fransen erin de fortificaties aan de Allerheiligenberg in te nemen. De verdedigers bouwden daarop een noodwal met behulp van de banken en meubelen uit de Allerheiligenkapel. Ondertussen beschoten de Fransen ongestoord de wallen en weldra volgde de overgave.⁴⁰

-4 november 1705: De Franse bevelhebber vaardigde in naam van de koning het bevel uit om de stadswallen te slopen en de poorten af te breken. Alle inwoners werden terstond opgeëist. Na één week was reeds een belangrijk deel van de wallen ontmanteld. Op 11 november werden de werken stilgelegd. Men was van oordeel dat de ontmanteling voldoende gevorderd was. Tijdens de volgende maanden en jaren beleefde Diest opnieuw de ongemakken van talrijke en ongedisciplineerde inkwartieringen van soldaten.⁴¹

-1707: De krijgskansen keerden en Diest kwam zonder slag of stoot in handen van het Engels-Hollands-Oostenrijkse leger. Opnieuw had de stad af te rekenen met inkwartieringen.⁴²

-11 april 1713: De Vrede van Utrecht werd getekend. Het gevolg was dat de Spaanse Nederlanden overgedragen werden aan de Oostenrijkers. Het aantal Oostenrijkse kwartieringen de jaren daarop was zeer gering.⁴³

-1740-1748: De Oostenrijkse Successieoorlog zorgde voor een onderbreking in de rust, die de stad gekend had. Opnieuw deden diverse legereenheden Diest min of meer lange tijd aan. Het duurde echter tot februari eer de stedelingen rechtstreeks belaagd werd door de oorlogvoerende partijen. De zesde verscheen een Franse eenheid voor de stad en alhoewel er nog een Oostenrijkse garnizoen aanwezig was, werd de regering overgedragen voor dertien dagen en vervolgens opnieuw voor drie dagen aan de

³⁹ Van der Eycken, 1980: 194.

⁴⁰ Van der Eycken, 1980: 194.

⁴¹ Van der Eycken, 1980: 194-195.

⁴² Van der Eycken, 1980: 195.

⁴³ Van der Eycken, 1980: 195.

Fransen. Diest zat als het ware geklemd tussen beide legers en kon niets anders doen dan financieel afdokken.

In maart 1746 namen de Fransen zonder slag of stoot de stad in en gedurende meer dan twee jaar zouden zij te Diest de plak zwaaien. Ook werden regelmatig soldaten opgeëist voor Frankrijk. Op 13 oktober 1748 werd de Vrede van Aken getekend. Het duurde echter nog tot de lente van 1749 eer de laatste Franse soldaat Diest verlaten had. De komende veertig jaar verliep rustig.⁴⁴

-12 oktober 1781: Luitenant-kolonel Jamez startte een studie ter ontmanteling der wallen. Het jaar daarop begon de sloop. Een volledige ontmanteling zou teveel kosten daarom werd toegestaan dat slechts de muren en buitenwerken zouden worden afgebroken. De aarden wallen en grachten werden behouden en indien het niet teveel moeite kostte deels weggegraven.⁴⁵

-15 mei 1789: Een Oostenrijks regiment kwam aan om de brigands een halt toe te roepen.⁴⁶

-29 juli 1789: Twee Habsburgse compagnies kregen opnieuw de opdracht de rust te doen weerkeren.⁴⁷

-Eind september 1789: Talrijke keizerlijke regimenten verzamelden te Diest om een expeditie te plannen op het Luikse grondgebied.⁴⁸

-24 november 1789: Generaal Jan André Van der Meersch (1734-1792) der patriotten staat voor de poorten. De stadspoorten werden kapot geschoten en men viel de stad binnen.⁴⁹

-Eind november 1790: Oostenrijkers bezetten opnieuw de stad. Tijdens de wintermaanden van het daaropvolgende jaar verbleef een garnizoen over hier.⁵⁰

Op het eind van de 18^e eeuw werden de Zuidelijke-Nederlanden bij Frankrijk aangehecht. Onze streken werden namelijk bevrijdt in 1792 door de *sanculotten*. Tijdens de wintermaanden van 1792-1793 was het dertiende regiment ruitery onder het bevel van kolonel Baillot hier gelegerd. Opluchting was er onder de bevolking wanneer ze op 22 februari met de noorderzon vertrokken met de. Echter de eerste dagen van maart

⁴⁴ Van der Eycken, 1980: 195-196.

⁴⁵ Van der Eycken, 1980: 196.

⁴⁶ Van der Eycken, 1980: 242.

⁴⁷ Van der Eycken, 1980: 242.

⁴⁸ Van der Eycken, 1980: 243.

⁴⁹ Van der Eycken, 1980: 243.

⁵⁰ Van der Eycken, 1980: 244.

was Diest herhaaldelijk het schouwtoneel van doortrekkende Franse legereenheden. Op 12 maart logeerden er liefst 4000 manschappen gedurende vier dagen. Acht dagen later verbleven er 1000 Fransen. Maar ook de Oostenrijkse voorhoede naderde. Na een 24u durende beleg trok het keizerlijke leger Diest binnen, hetgeen gepaard ging met bijzonder veel wreedheden tegenover de burgerbevolking. Wanorde, troepenbewegingen en onveiligheid kenmerken dit Oostenrijks bewind. Verschillende regimenten verbleven beurtelings voor min of meer lange tijd in garnizoen.

Op 26 juni 1794 werd het Oostenrijkse leger verslagen door de Fransen nabij Fleurus. Tijdens de volgende dagen trokken talrijke groepen Oostenrijkers langs Diest terug. Op 16 juli kampeerden 15000 in en rond de stad! Op 23 juli kwamen de eerste Fransen Diest binnen. Op 12 augustus volgde de eigenlijke bezettingsmacht. Diest werd één van de garnizoensteden net zoals Antwerpen, Brussel, Mechelen en Leuven.⁵¹

Pieter Corbeels (1755-1799), verzetsleider tijdens de Boerenkrijg trok op 25 oktober 1798 aan het hoofd van enkele compagnies boeren naar Diest en nam de stad in. Door een tactische vergissing verloor hij echter 's anderendaags opnieuw de stad. De Franse Generaal Durutte (1767-1827) heroverde Diest met een strijdmacht van 150 infanteristen, enige ruiters en twee stuks veldgeschut. Ondertussen was ook de strijdmacht van generaal Chabert (1770-1839), bestaande uit een 600-tal manschappen, op weg naar Diest en verbleven er deels. In de nacht van 11 op 12 november bereikte de Boerentroepen onder leiding van Jan Cornelis Elen (1747-?) Diest dat slechts beschermd werd door een 90-tal Franse soldaten. In reactie hierop besloten de Generaals Chabert, Jardon (1768-1809), Lacroix en Collaud hen te belegeren. De 15^e rukten ze de stad binnen op wraaklust.⁵²

Op 20 januari 1814 verlieten de Fransen, onder het bewind van keizer Napoleon (1769-1821), want de Huzaren van Hellweg vielen de stad binnen. Dit Pruisisch Vrijkorps zette de deuren open voor eenheden Saksen, Zweden, Pruisen en Russen die hier tot 1815 hier vertoefden.⁵³

Tussen 1815 en 1830 volgde opnieuw een Nederlandse periode, namelijk onder het zogenaamde Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

⁵¹ Van der Eycken, 1980: 245-248 en 254.

⁵² Van der Eycken, 1980: 254-256.

⁵³ Van der Eycken, 1980: 261.

De Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 was een veldtocht van koning Willem I der Nederlanden (1772-1843) om de Belgische Opstand met wapengeweld te onderdrukken. Het stadsbestuur voelde echter weinig voor een heldhaftige verdediging van de stad. Wanneer een Hollandse patrouille de stad naderde, vonden ze deze op enkel soldaten na, gans verlaten. Vanaf 's middags begon de tweede Nederlandse Divisie, zowat 11000 man sterk, de stad binnen te trekken. Dit leger verbleef er tot 7 augustus en werd opgevolgd door de eerste divisie met 7000 manschappen en 500 paarden. Drie dagen later marcheerden ze richting Leuven. Frankrijk dreigde met militaire steun aan België waardoor de Hollandse troepen zich terugtrokken. Ze trokken opnieuw door Diest met alle gevolgen van dien. Enkele manschappen sloegen aan het plunderen. Opnieuw werden 6000 manschappen en 500 paarden tussen 14 en 17 te Diest gelogeed. Zodra de Nederlanders weg waren, trokken Franse troepen door de stad, op hun beurt gevolgd door het Belgische leger.⁵⁴

Tussen 1837 en 1853, na de Belgische onafhankelijkheid, werd de toenmalige Oranjestad voorzien van nieuwe wallen en versterkingen, gericht tegen een mogelijke Hollandse inval.

Opmerkelijk is dat beide Wereldoorlogen geen grote schade veroorzaakt hebben.

Het historisch landschap

Oude kaarten kunnen inzicht verschaffen over landschappelijke veranderingen. Ze kunnen ons duidelijk maken waarom bepaalde wegen lopen zoals ze lopen, wat restanten van oude verkavelingspatronen zijn en wanneer bepaalde gebieden (al) ontgonnen zijn (waren), ...

Het historisch gebruik van een landschap is geënt op de natuurlijke omstandigheden ter plaatse. Tot de 20^e eeuw waren namelijk de mogelijkheden beperkt om een landschap aan te passen aan het gewenste gebruik. Globaal kon het landschap ingedeeld worden in 3 landschapstypen:

1. de akkerarealen met bijbehorende bewoning;
2. de wei- en/of hooilanden;

⁵⁴ Van der Eycken, 1980: 278-281.

3. de woeste gronden.

De akkerlanden en nederzettingen bevonden zich grotendeels op de goed ontwaterde en mineralogisch rijkere delen van het landschap. De slecht ontwaterde en mineralogisch armere delen werden ingericht als wei- en/of hooilanden. De onontgonnen moerassen en heidevelden werden benut, indien mogelijk, onder andere als houtleverancier, voor het steken van plaggen, als weideplaats voor koeien en schapen geleid door de buurtschap aangestelde herder of scheper. De ingezetenen mochten op de heide verder turf steken en leem uitgraven voor de huizenbouw. De talrijke vennen aldaar deden dienst als rootputten of als visvijver. Er werd eveneens honing gewonnen door het plaatsen van bijenkorven.

Hoewel de term “woeste” grond het tegendeel doet vermoeden, leenden de gronden zich dus voor diverse activiteiten, die van zeer groot belang waren voor het goed functioneren van het lokale gemengde landbouwbedrijf.⁵⁵

Eén van de oudste beschikbare afbeeldingen met wat meer detail betreft een gravure, mogelijk van de hand van Jan de Haen, uit 1606 (*afbeelding 5*). Het geeft een totaalzicht op de stad weer in vogelvlucht vanaf de zuidzijde, hoogstwaarschijnlijk vanuit de Allerheiligenberg. Een aantal markante gebouwen zijn duidelijk zichtbaar. Merkwaardig zijn een aantal gebouwen die toen niet meer bestonden. Mogelijk houdt dit in dat de kaart ouder is dan begin 17^e eeuw. De auteur denkt minstens 30 jaar tot maximaal 100 jaar ouder?

Centraal merkt men de gegraven Verversgracht en een deel van de “natuurlijke” oude Demer op.

De rechteroever is dicht bebouwd, namelijk met een twaalf-tal gebouwen die zelfs tot aan de Demer zijn opgetrokken.

Op de linkeroever situeert zich praktisch geen bebouwing. Centraal is een complex waar te nemen. Het lijkt erop dat zowel een deel op de kaai staat en een deel over/in het water? Nabij en op het droge situeren zich een tweetal bootjes. Wellicht zijn het (omgekeerde) platbodems op stellingen ter herstelling? Ongetwijfeld heeft het complex een scheepvaartfunctie. Een gebouw waar geladen en gelost kon worden alsook waar kleine bootjes uit het water konden getrokken worden.

⁵⁵ Renes, 1999.

Stroomopwaarts situeert zich op dezelfde oever een ronde spitse toren. Wellicht is dit het Steen. In de historische bronnen vermeld men een gevangenistoren dat een restant was van de eerste stadsversterkingen. De eerste grootste en ronde omwalling werd opgetrokken vanaf 1365. Niettemin was Diest oorspronkelijk een halve maan-vormige nederzetting op de linkeroever nabij de Demer. Deze vorm is duidelijk af te lezen uit het stadsplattegrond. Wellicht behoort de ronde toren tot een oudere bolwerk en/of tot een interne verdedigingsgordel binnen de omvangrijke wallen, poorten en torens. Dit is helemaal niet gek gezien de nabij gelegen hoofdbrug met drie constructiegewelven. Wellicht dé belangrijkste toegang vanuit het westen richting het historische hart. Uit een neergelegde klacht bij de Brusselse schepenen tegen de Diestse officieren van justitie in 1443 weten we dat de toren zelfs dienst deed als pijnbank en folterruimte en dus nog in gebruik was.⁵⁶ Blijkbaar zou de toren (grotendeels) afgebroken zijn in 1567. Een deel van de bouw materiaal werd hergebruikt in de Sint-Sulpitiuskerk.⁵⁷ Dit is eveneens een argument dat de desbetreffende gravure ouder is dan 1606 oftewel dat de pyloon tot het collectieve geheugen behoorde. Achter de toren liggen eveneens huizen. Aanvankelijk bezaten de diverse wijken, die organisch bij de oude stadskern toegevoegd werden, allemaal een soort verdedigingssysteem.⁵⁸ Een eerste uniforme omwalling werd opgetrokken in 1365 en bleef in gebruik tot het begin van de 16^e eeuw. Het Steen kan dus mogelijk dateren vóór 1365?

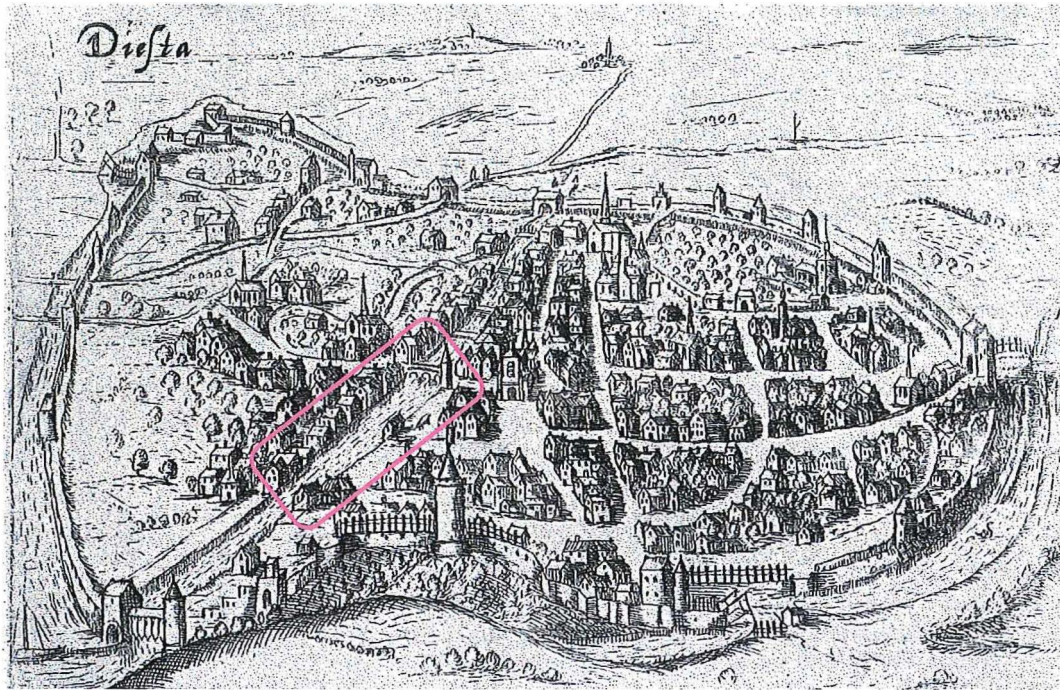
In de archieven vermeld men tevens de “Poterompoort”, gelegen aan de overkant van de Demer in/nabij de Zoutstraat. Deze poort is niet te zien op onderhavige prent. Het kan niet uitgesloten worden dat deze constructieve inrit rond 1606 al niet meer bestond.

Eveneens aan de overkant, valt een groot gebouw met drie vensters op. Hoogstwaarschijnlijk is dit het Spijker (zie *infra*).

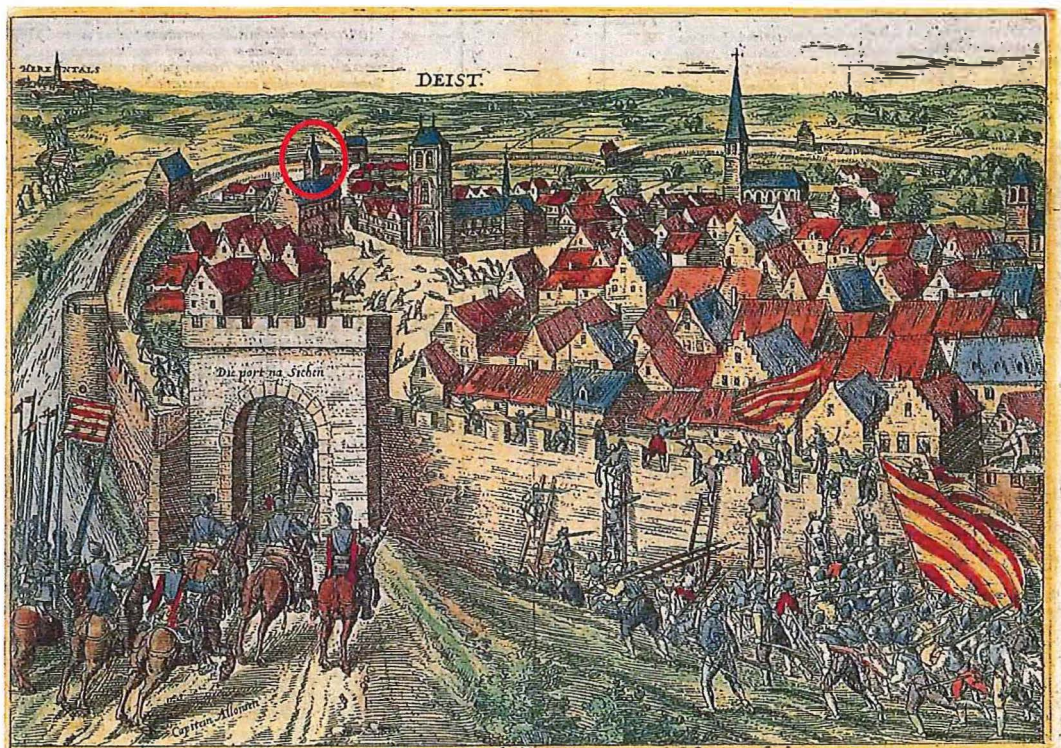
⁵⁶ Van der Eycken, 1980: 26-27.

⁵⁷ Van der Eycken, 1980: 38.

⁵⁸ Van der Eycken, 1980: 44.

Afbeelding 4a: Gravure uit 1606 door Jan de Haan met ietwat ruimere aanduiding van het plangebied (roze kader).

Afbeelding 4b: De inname van Diest in 1580 met mogelijke afbeelding van Het Steen; ets van Frans Hogenberg.

Bij nader studie van de ietwat oudere pentekening uit 1580 (*afbeelding 4b; rode cirkel*) staat blijkbaar achter het stadhuis een toren. Mogelijk is dit een eveneens een weergave van Het Steen? Echter volgens de historische bronnen was deze (grotendeels) afgebroken in 1567 terwijl deze kaart uit 1580 zou dateren...

Deze kaart geeft een impressie weer van van 8 juni 1580, de dag dat Diest bij verrassing door Franse troepen van Willem van Oranje (1533-1584) werd ingenomen. Ze bezit eveneens het perspectief vanaf de flank van de Allerheiligenberg.

Relatief recent, namelijk in 2008 dook een gekleurde kaart uit 1669 (*afbeelding 4c; roze zone*) van de hand van architect en landmeter Cornelis Lewis in het Rijksarchief Brussel op.⁵⁹

Nabij de Kaai liggen twee schepen. Volgens archivaris en historicus dhr. M. Van der Eycken zou de brug van de Kaai naar de Demerstraat in de 16e eeuw de Schipbrug (*afbeelding 4c; onder roze pijl*) genoemd hebben.⁶⁰ Het meest in het oog springende verschil tussen 1606 en 1669 is dat op de oudste afbeelding sprake is van drie brugbogen en in 1669 slechts één. De vraag is echter of dit historische realiteit qua fases reflecteert of louter cartografisch van aard is? Het zou logischer zijn dat de overspanning door middel van één grote boog grotere schepen toelaat.

Op de meest stroomopwaartse brugleuning staat een soort kapelletje. Hier kan ooit een brugheilige gestaan hebben? Sinds de middeleeuwen staan op of in de onmiddellijke omgeving van belangrijke bruggen heiligenbeelden. In eerste instantie dienden om de brug te behoeden tegen instorten. In sommige gevallen hadden de beelden en de bijhorende kapelletjes ook een praktisch doel. De kaarsen die erin werden aangestoken, wezen de schippers bij duisternis waar de vaargeul onder de brug liep. Aangezien de meeste bruggen toegang verleenden tot een stad of een dorp werd een brugheilige ook opgesteld om eventuele ketters, opstandelingen, ongelovigen of afvalligen angst in te boezemen. Vaak was er ook een vorm van bijgeloof mee gemoeid. Bruggen waren immers de plaatsen bij uitstek waaronder allerhande heksen en boze watergeesten zich ophielden en er een heiligenbeeld bij plaatsen, kon nooit kwaad. De brugheilige bij uitstek was Sint-Johannes van Nepomuk naast Sint-Bénézet, Sint-Servaas, Sint-Petrus, Sint-Swithan, Sint-Christopher, Sint-Rafaël en Sint-Nicolaas.

⁵⁹ Van der Eycken, 2010: 7.

⁶⁰ Van der Eycken, 2010: 7.

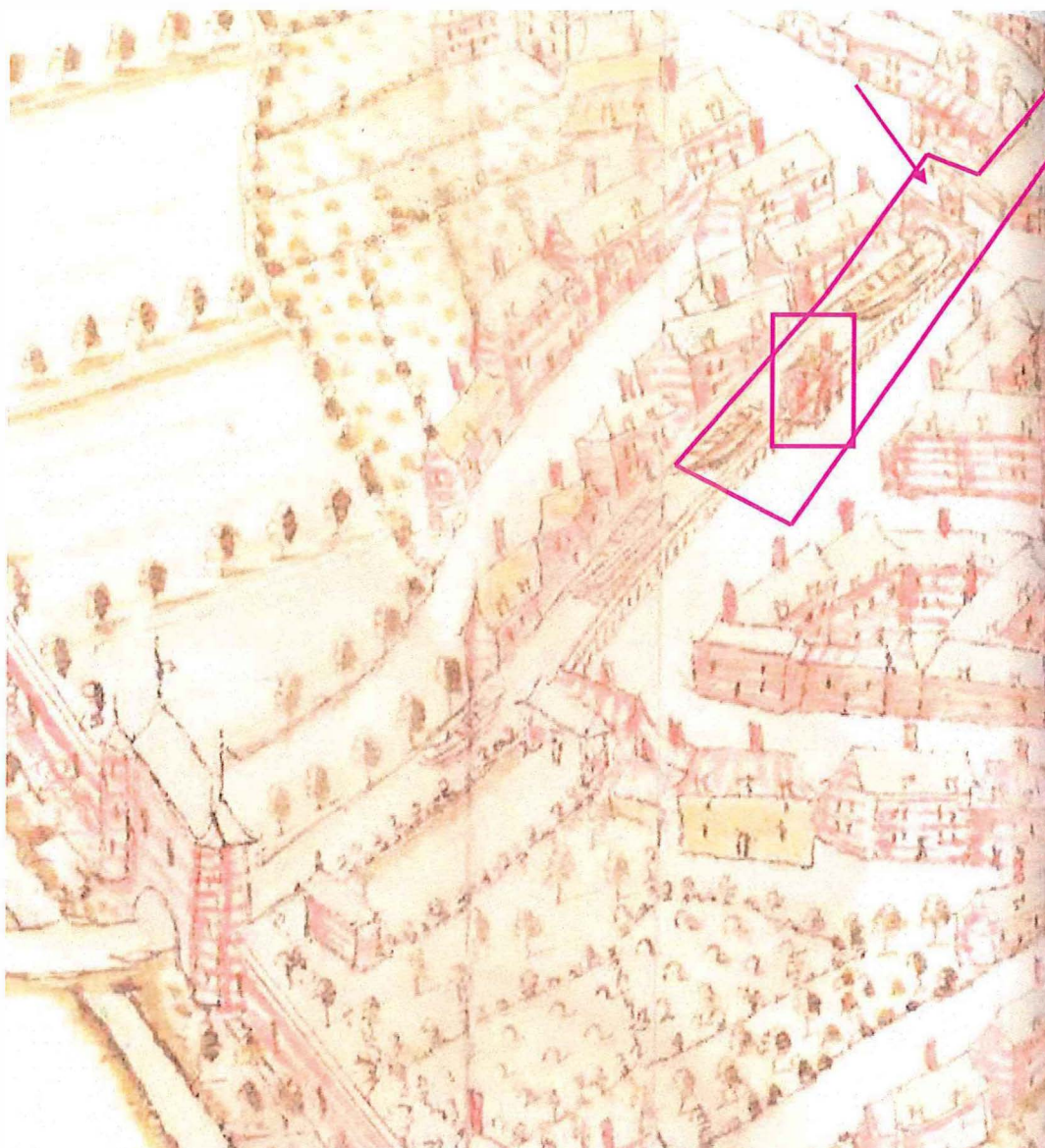
Op de Kaai zelf stond een soort stelling (*afbeelding 4c; roze kader*), maar het is niet duidelijk uit te maken wat het is. Deze constructie komt overeen met deze op de gravure uit 1606 (*afbeelding 4a*). Het verschil tussen beide is dat in 1606 het lijkt of het volle muren betreffen terwijl in 1669 de contouren min of meer open zijn? Het kan een hefconstructie zijn of een samenstel voor zeilen en netten te laten drogen?

De toren van Het Steen was in 1669 niet te zien. Dit is ook niet onlogisch gezien de sloop hiervan in 1567.

Op de Kaai richting Paanhuisstraat, ziet men enkele grote huizen. Eén ervan was het Stadspaanhuis (zie *infra*).⁶¹

⁶¹ Van der Eycken, 2010: 58-59.

Afbeelding 6b: Kaart uit 1669 opgemaakt door Cornelis Lewis en bewaard in het Rijksarchief Brussel. Bovenaan een ietwat ietwat ruimere aanduiding van het plangebied (roze kader) met de Kaaibrug. Onder een detailuitsnede en onderaan.

Echter de oudste gedetailleerde beschikbare kaart die men kon georefereren, is die van Ferraris uit de periode 1771-1778⁶² (*afbeelding 5*).

De huidige Brouwerijstraat bestond toen nog niet, gezien indertijd dit louter en alleen Verversgracht was.

Opvallend is dat het centrale scheepvaartcomplex alsook Het Steen niet meer zichtbaar is. De brugkapel, rode bol met kruisje volgens de legende was nog aanwezig.

⁶² Uitgeverij Lannoo n.v., 2009.

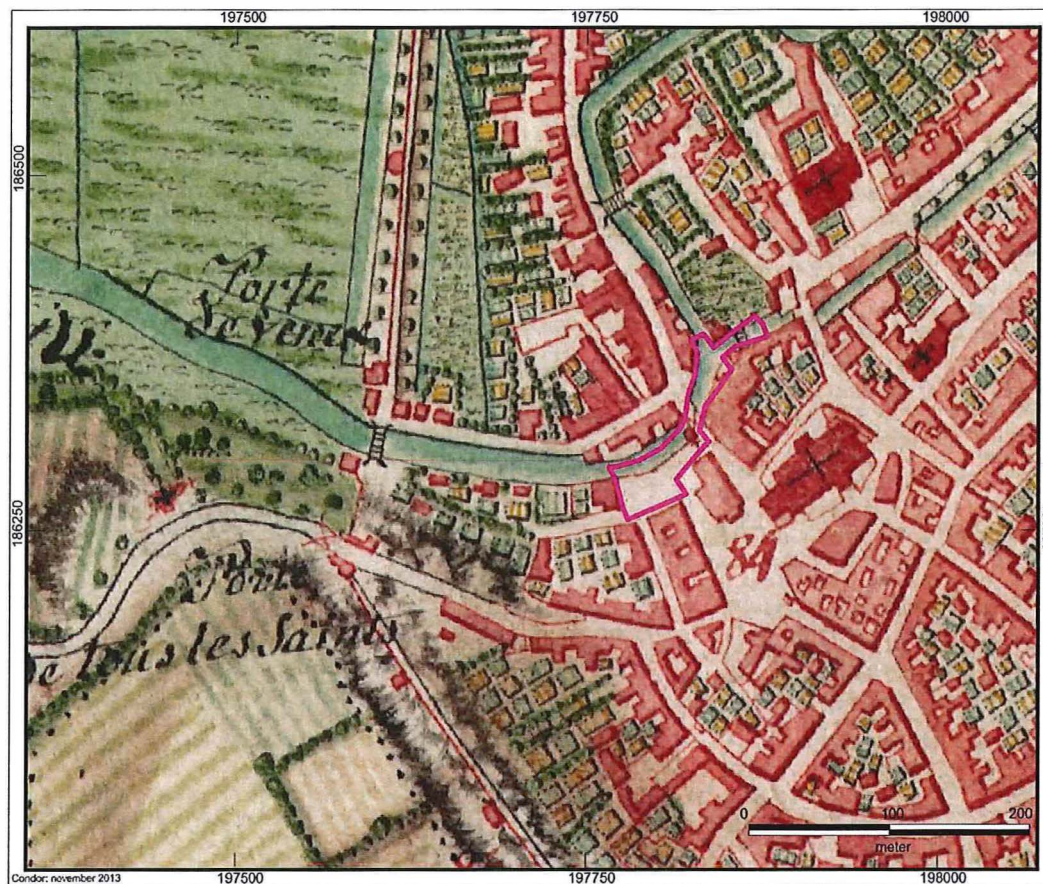
Nabij ligt nog steeds de brug, deze moet opgetrokken zijn uit (bak)stenen volgens de “Ferrariscode”, namelijk een rood kruis. Stroomopwaarts de Verversgracht situeert zich densere bewoning.

Het ziet er naar uit dat de ruimtelijke ordening op de rechteroever gewijzigd is? Slechts een tweetal constructies komen nog tot aan de Demerloop. De overige panden situeren zich op enige afstand van de rivier. Eveneens is het omvangrijke Spijkergebouw te *pinpointen*.

Onderhavige werkzone valt praktisch uitsluitend binnen de 18^e eeuwse Demerloop, met uitzondering van aan te leggen “fonteincomplex” (linkerbenedenhoek). Opvallend is dat deze toen veel breder is dan de huidige werkzone. Soms scheert het onderzoeksgebied het droge, dit is wellicht te wijten aan foutenmarges van dergelijke kaarten. Niettemin is ze enorm gedetailleerd, ondanks het pre-GPS tijdperk.⁶³

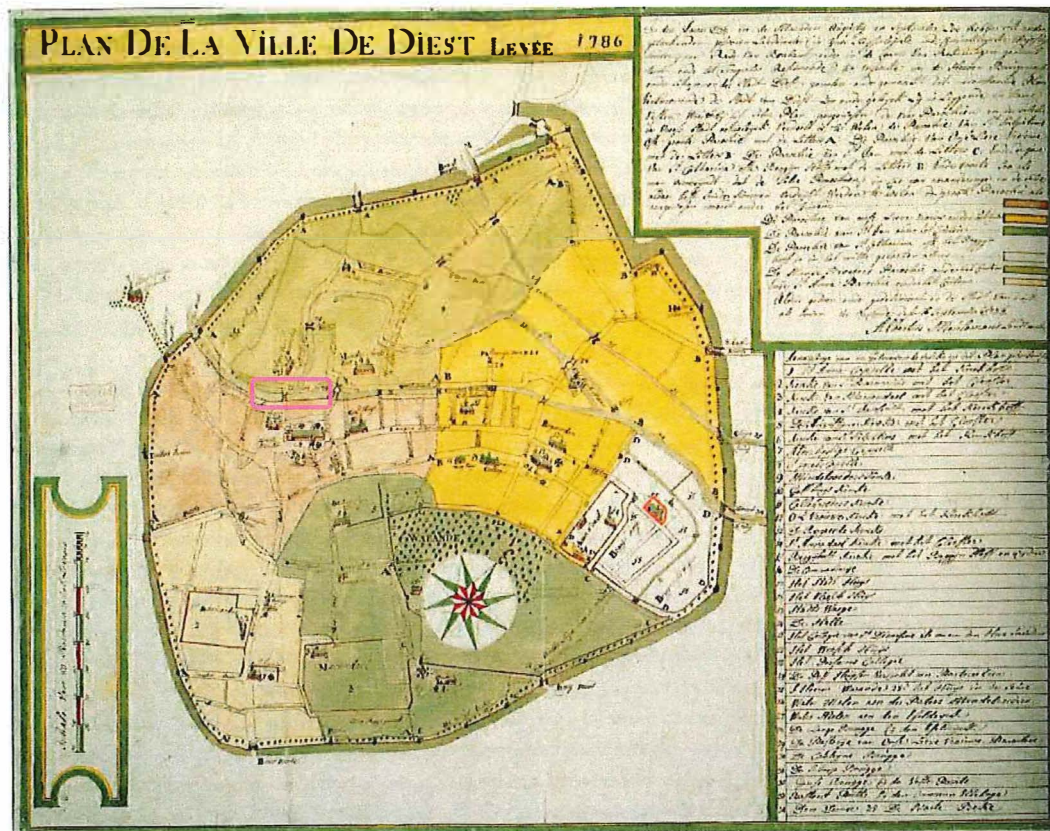
Tevens is ook nog een tweede houten brug op te merken in de rechter bovenhoek, namelijk stroomopwaarts ten opzichte van het Spijker.

⁶³ Op kaarten, en dat zie je vandaag de dag nog steeds op topografische kaarten, wordt er altijd een overdrijving gemaakt van de breedte van straten en waterlopen om deze duidelijker weer te geven op de kaart. Enkel bij brede dingen is dit niet het geval, daar wordt dan weer de daadwerkelijke breedte weergegeven. Is het dan een overdrijving of een correcte weergave?

Afbeelding 5: Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Eveneens is er nog ander 18e eeuwse kaartmateriaal bekend, het zogenaamde “Plan De La Ville De Diest Levée 1786”. Deze stadsplattegrond (afbeelding 8) is toegeschreven aan landmeter Albertus Meulemans uit Tongerlo.

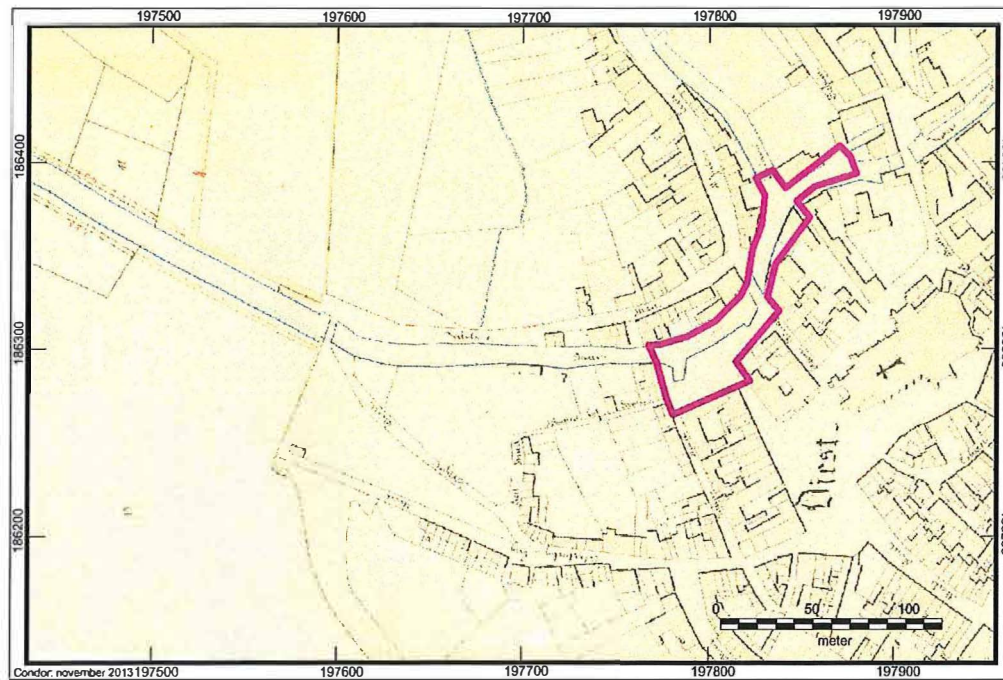

Afbeelding 6: Diests Stadsplattegrond op 29 december 1786 met ietwat ruimere weergave van het plangebied (rode kader).

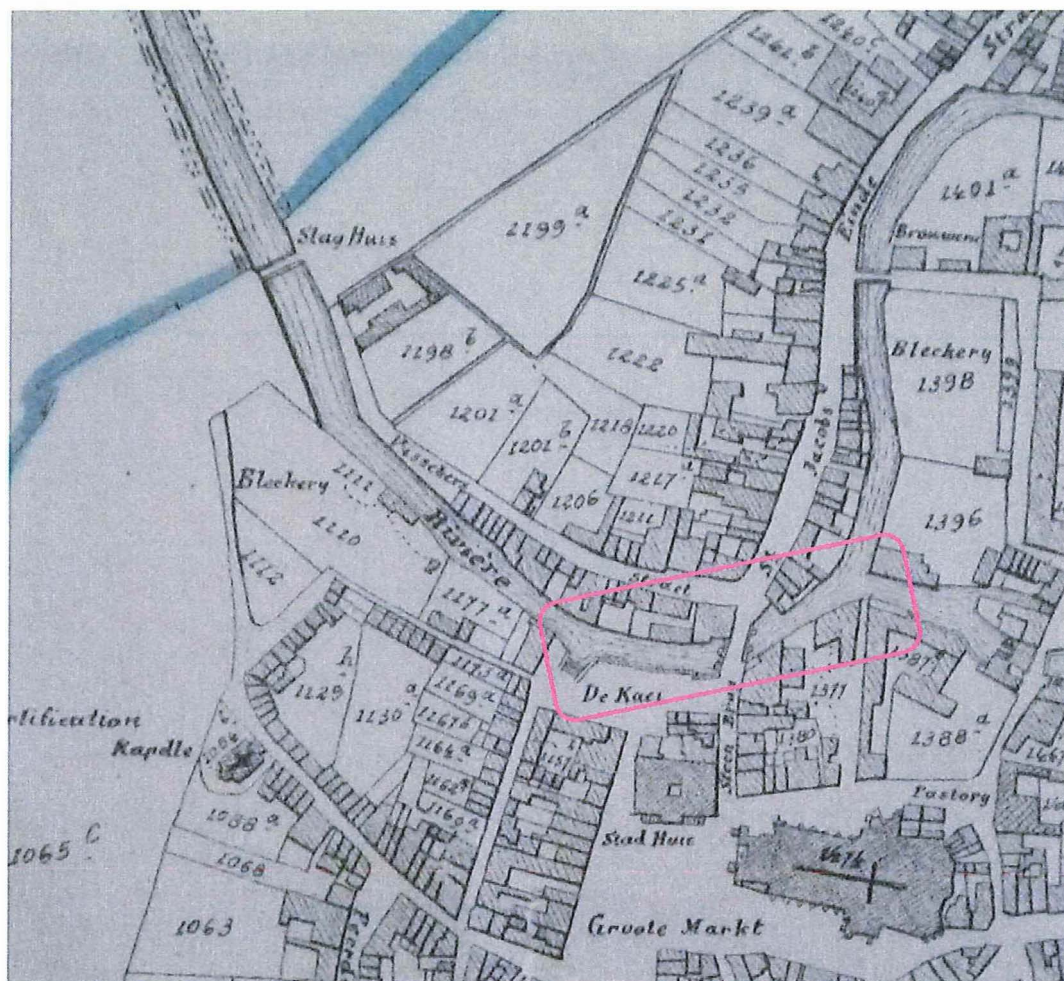
De Atlas van de Buurtwegen uit 1840 (afbeelding 7), laat ietwat dezelfde situatie zien als de Oostenrijkse kaart. Wellicht, zoals ook al blijkt uit fase 4-2, beschikt deze kaart wellicht over een grotere foutenmarge dan die van Ferraris. Buurtwegen vertoont op de linkeroever nabij het einde van de Kaai een inham. Deze bestond pakweg 70 jaar ervoor niet.

Tevens is de tweede houten brug, ten oosten van het Spijker hier niet meer op te zien of aangeduid.

Qua bewoningsdensiteit is er verder niks veranderd.

Afbeelding 7: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Afbeelding 8: Kadasterplan uit 1858 met ietwat ruimere aanduiding van het plangebied (roze kader).

De ietwat latere momentopname, het kadasterplan uit 1858 (afbeelding 8), vertoont traptredes nabij de inham. Op de linkeroever is de omschrijving “De Kaai” te lezen. Het huidige stuk Kaai/Zoutstraat richting de Oude Markt wordt “Steen Brug” genaamd. Dit alludeert op de (bak)stenen brug nabij. Hier zijn wat rechthoekjes getekend, wellicht symbool voor de pijlerbruggen en/of brugleuning. De Demerstraat heette in die tijd zelfs de “St Jacob Einde straat”.

In 1860 kwam een overzichtsplan van de uitgevoerde fortificaties uit (afbeelding 9). Deze militaire tekening brengt wellicht aan het licht dat de traptredes een andere oriëntering tussentijds hebben gekregen. Daarnaast is op dezelfde oever eveneens nog een andere rechthoekje te zien, mogelijk eveneens een trap?

Afbeelding 9: Uitsnede van algemene fortificatieplannen uit 1860 met ietwat ruimere aanduiding plangebied (roze kader).

Archiefphoto's en postkaarten.

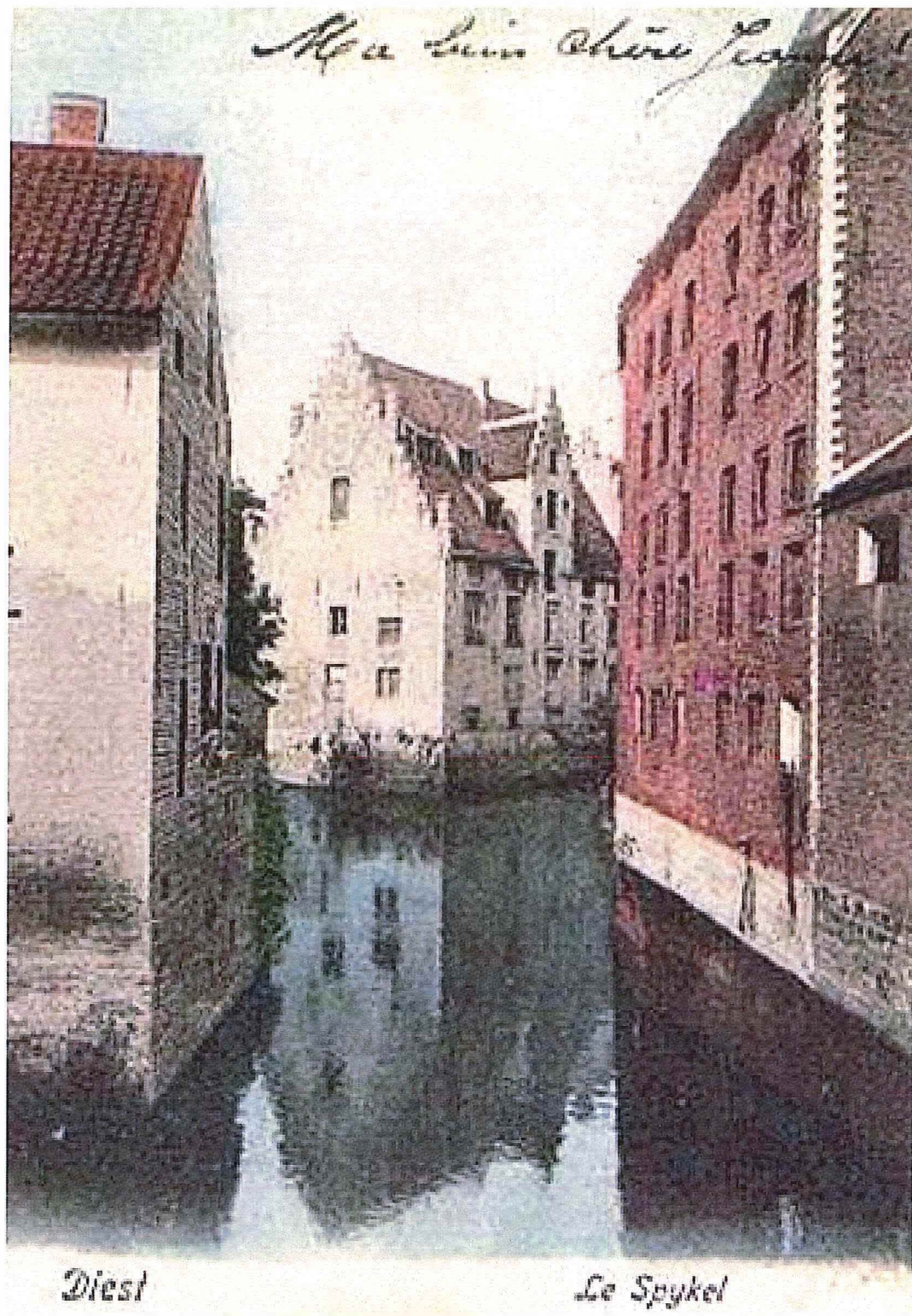
In het stadsarchief doken wat foto's uit de oude doos op. De eerste foto (*afbeelding 10a*) is een luchtfoto uit 1926.

Vervolgens is getracht om de fotosessie (het merendeel zonder data) min of meer in een logische stroomafwaartse richting, qua volgorde af te beelden (*afbeeldingen 11-14*).

De roze lijn op sommige fotografische impressies geven het eindpunt weer van onderhavige onderzoekstracé.

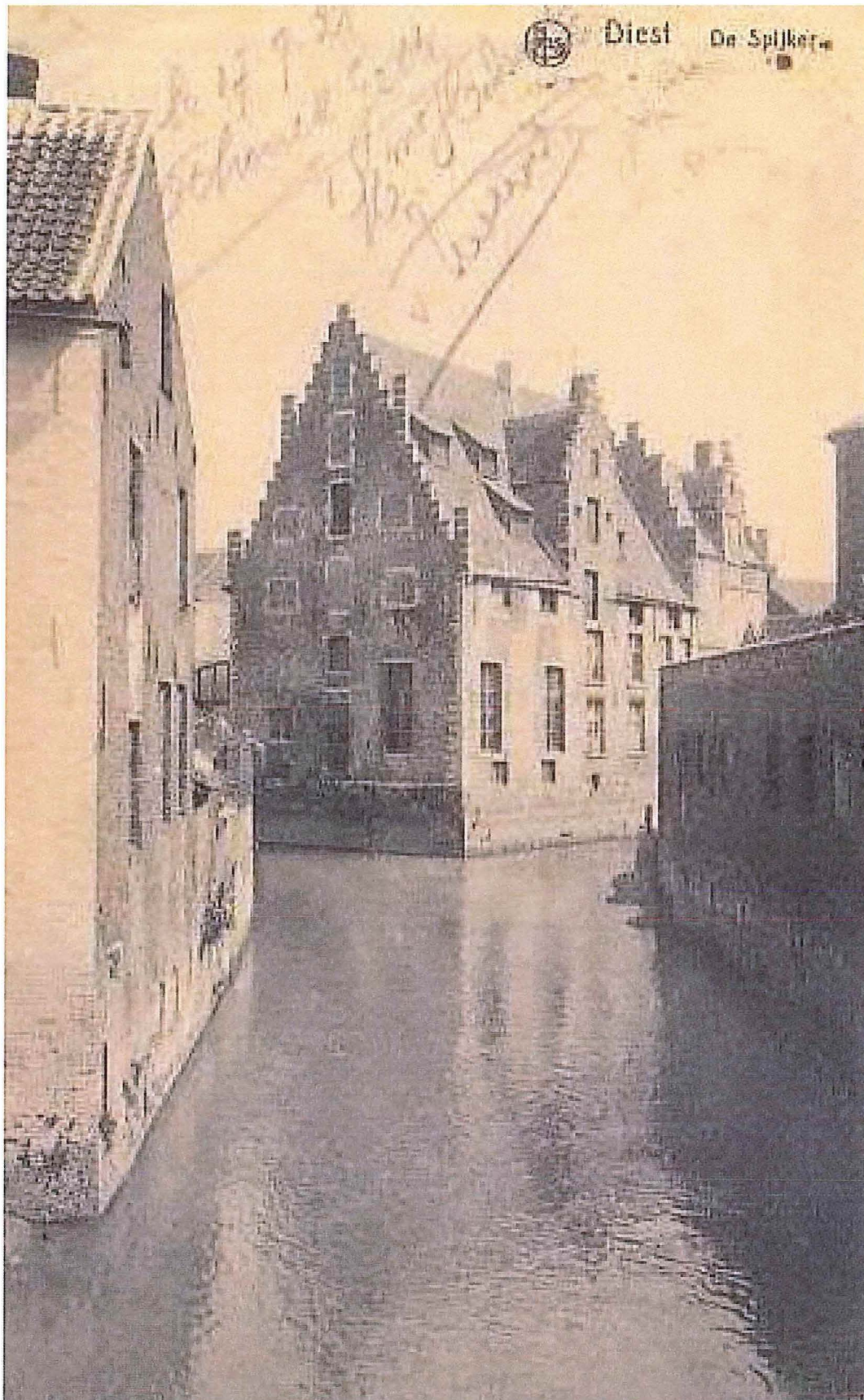
Afbeelding 10a: Luchtfoto met ietwat ruimere aanduiding plangebied (roze kader).

Afbeelding 10b: Postkaart verzonden in 1908 met uitzicht op Het Spijker.

Afbeelding 10c: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.

Afbeelding 10d: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.

Afbeelding 10e: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.

Afbeeldingen 10b-10e geven een indruk van de aanvang van onderhavig plangebied, namelijk te beginnen vanaf Het Spijker (zie *infra*). Het enige verschil tussen *afbeeldingen 10b-c* en *10e-d* betreft het muurwerk op de linkeroever. Op de bovenste twee foto's, waarvan één "dateert" uit 1908, is deze hoog met talrijke ramen terwijl op de onderste foto's deze muur veel lager is. Hoogstwaarschijnlijk zijn de foto's chronologisch geordend? Deze uitspraak is gebaseerd op het feit dat de oudste postkaarten en foto's niet ouder zijn dan het eerste decennium van de 20e eeuw.

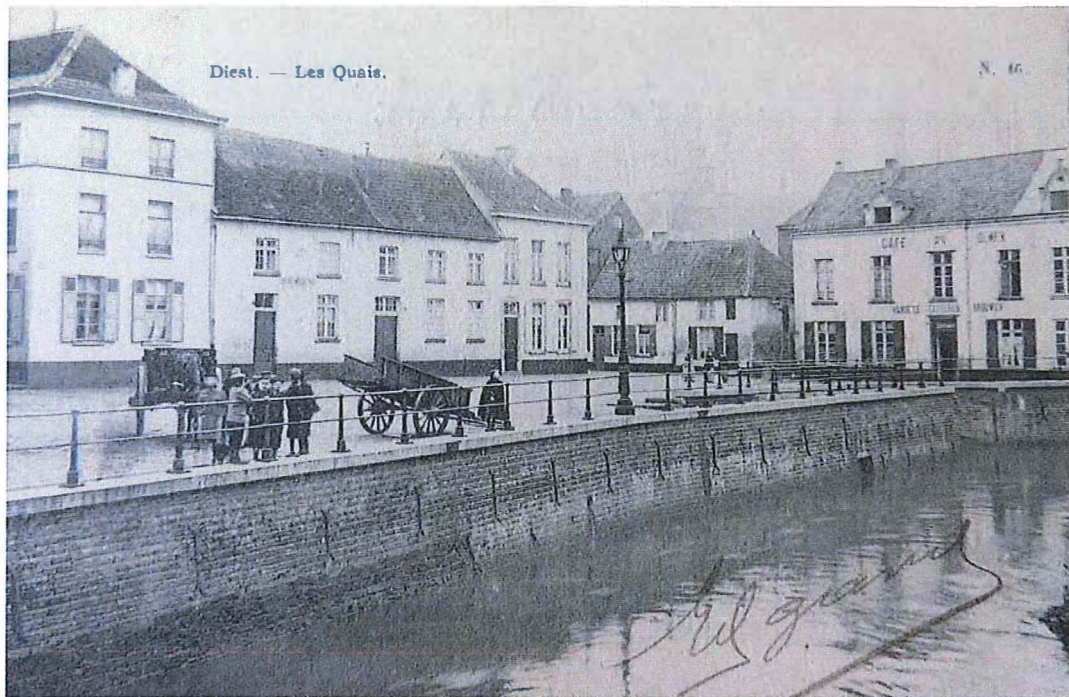
Afbeelding 11a: Archiefphoto zonder datum.

Afbeelding 11b: Postkaart zonder datum.

Op *afbeelding 11a* is uiterst links in het midden de brug (blauw) nog duidelijk te bemerken. Een eventuele stroomafwaartse uitsparing is niet waar te nemen. Echter de foto is ook niet superscherp. De volgende foto (*afbeelding 11b*) geeft een indruk van de

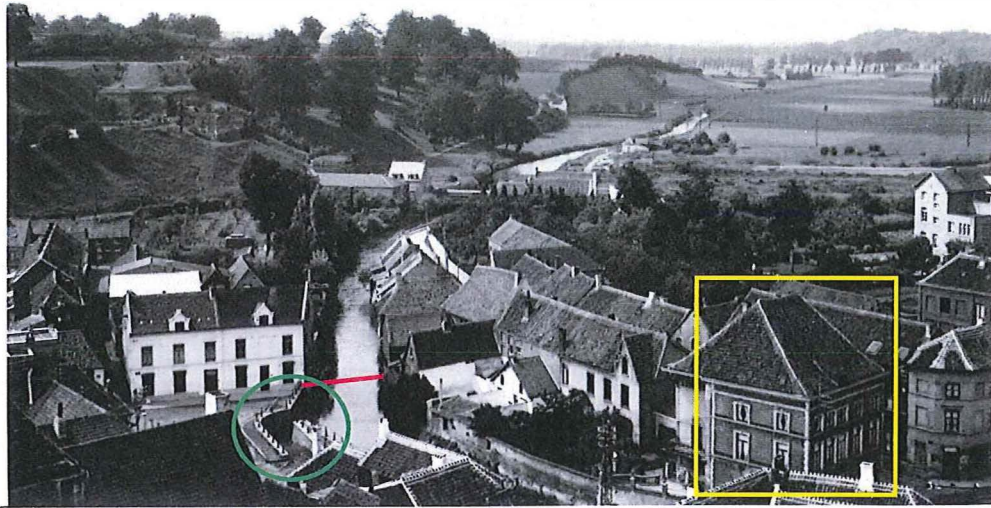
Kaaibrug zelf. Twee pijler zijn duidelijk te bemerken die drie bogen ondersteunen. Het landhoofd op de linkeroever sluit aan op de oude Kaaimuur. De brug lijkt deels in witte “kalkstenen” blokken te zijn opgetrokken.

Afbeelding 12a: Postkaart verstuurd in 190X.

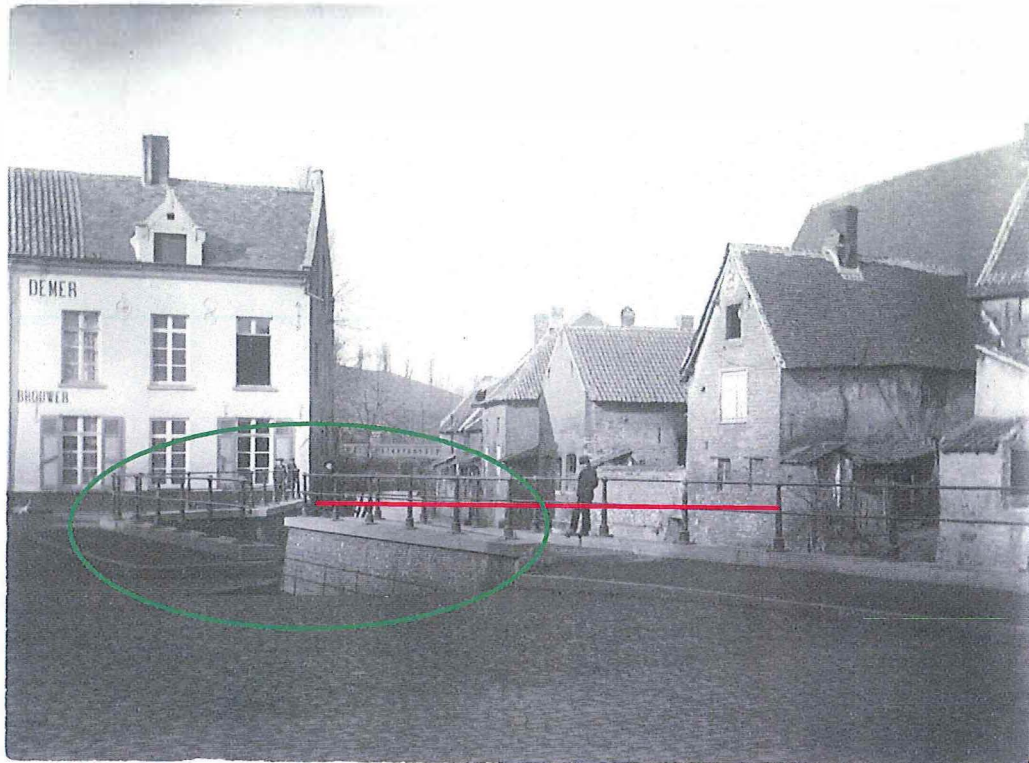
Afbeelding 12b: Postkaart zonder datum.

Afbeelding 12c: Archiefphoto zonder datum.

Afbeelding 13: Archiefphoto zonder datum.

Afbeelding 14a: Archiefphoto zonder datum.

Afbeelding 14b: Postkaart verstuurd in 1912.

Afbeelding 14c: Archiefphoto zonder datum.

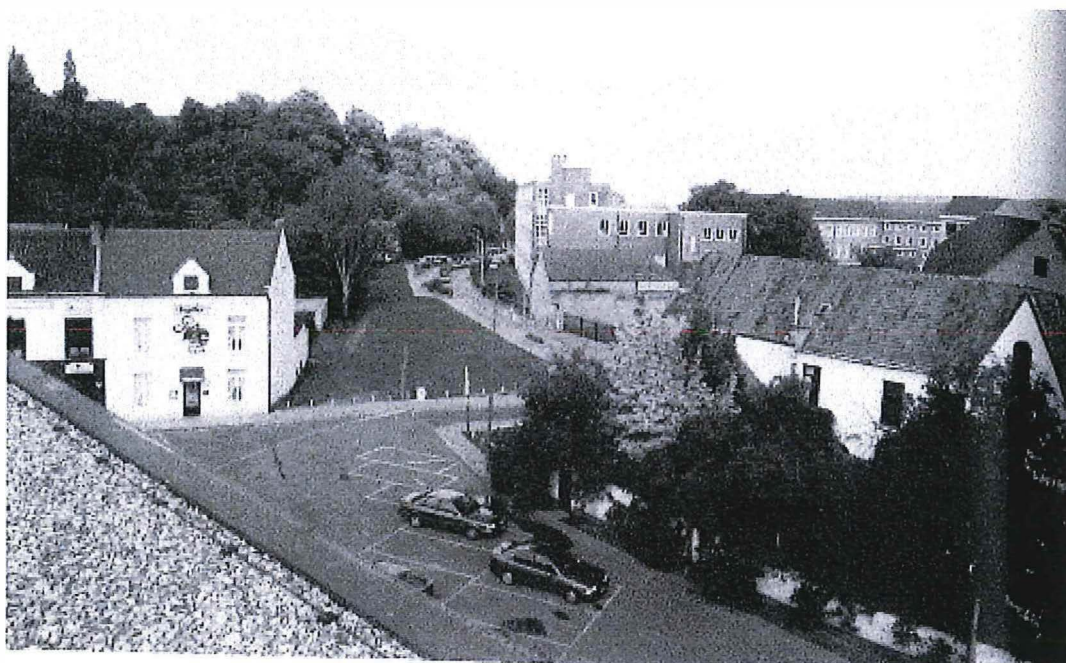

Afbeelding 14d: Postkaart zonder datum.

Op foto's 12 tot en 14 is de inham (groen) duidelijk zichtbaar. Het betreft een toegangstrap dat parallel loopt met de Demer. Het betreft een zogenaamde paardentrap.

Het fraaie huis (*afbeelding 12c*, geel) is heden ten dage nog altijd in het straatbeeld zichtbaar. Op de afbeeldingen 22 en 24 neemt men waar dat de Demer hier zelfs tegen gestroomd heeft. Een uitgebouwd erkertje situeert zich namelijk boven het water. Enkel meters stroomafwaarts springt de Demer naar binnen toe. Tevens valt te zien dat de huizen op de rechteroever niet direct aan de Demer aanpalen. Er tussen liggen nog (moes)tuinen, terrassen en de typische Vlaamse koterijen?

Afbeeldingen 14e-f geven de situatie weer minstens 30 jaar later na het Dempen van de Demer, respectievelijk in 1997 en 2006. Men bemerkte opnieuw grootschalige bouwkundige veranderingen in een stadscontext.

Afbeelding 14e: Archiefphoto uit 1997.

Afbeelding 14f: Archiefoto uit 2006.

Toponymie

De toponymie of plaatsnaamkunde concentreert zich op nederzettings-, omgevings- en perceelsnamen in hun historische context en betekenisverklaringen. Het is een weerslag van de perceptie of belevenis van de mens van toen. Niettemin blijft het een momentopname in de historie.

Zoals reeds hoger vermeld, vertoont het kadasterplan 1858 (*afbeelding 8*) de term “Kaei”. Dit toponiem spreekt voor zich en de huidige benaming is nog steeds dezelfde namelijk de Kaai.

Een kade of kaai is een beschoeide of gemetselde oeverstrook. De oeverstroken worden meestal wal genoemd. De opgeworpen wal beperkt het water in haar bewegingsvrijheid en vormt hierdoor een waterkering. Wallen bestaan meestal uit aarde, zand, steenslag of klei. Vaak waren zij verstevigd met behulp van beschoeiing of begroeiing, dit om erosie door het bewegende en stromende water tegen te gaan.

Een kaai voorziet in essentie extra faciliteiten voor het aanleggen van schepen. Het is voorzien van een verhard loopoppervlak (hout, steen, beton) bovenop de wal alsook bolders/meerpalen om schepen aan te lijnen. Als een groot of zwaar geladen schip aan een slecht onderhouden kade afmeert, kunnen grote beschadigen optreden aan de kademuur. Om die reden kan een bolder vastgezet zijn door middel van breekbouten,

waardoor de bolder losschiet voordat de kademuur wordt omvergetrokken. Op archiefphoto's en postkaarten (*afbeeldingen 11-14*) zijn geen bolders/meerpalen te bespeuren. Dit is hoogstwaarschijnlijk te wijten aan het feit dat in de 20^e eeuw de Dieste Kaai niet meer in gebruik is voor scheepsaanleg (zie *infra*).

Ook wordt de benaming kade gebruikt voor een grondlichaam dat permanent belast wordt door een water met een relatief vast peil.

De hoogte van een kade boven de waterspiegel wordt onder meer bepaald door de behoefte om kleine of grote schepen af te meren. Men spreekt dan van de aanlegkade oftewel de kademuur. De functie als waterkering bij bijvoorbeeld eb en vloed en de hoogte van het maaiveld, zijn ook bepalend voor de hoogte van een kade.

Op de hoek tussen de Kaai en Paanhuisstraat stond de stedelijke brouwerij, in het Oudnederlands stadspaanhuis (*afbeelding 12a; achter de kaai*) genaamd.⁶⁴ Deze gemeentelijke brouwerij bestond historisch al in de loop van de 15^e eeuw. Niettemin kan ze mogelijk opklimmen tot het einde van de 14^e eeuw.⁶⁵

5.4. Archeologische waarden

In de Centrale Archeologische Inventaris, de Vlaamse archeologische database, staan in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied (straal = 350 m) een achttal vindplaatsen geregistreerd.

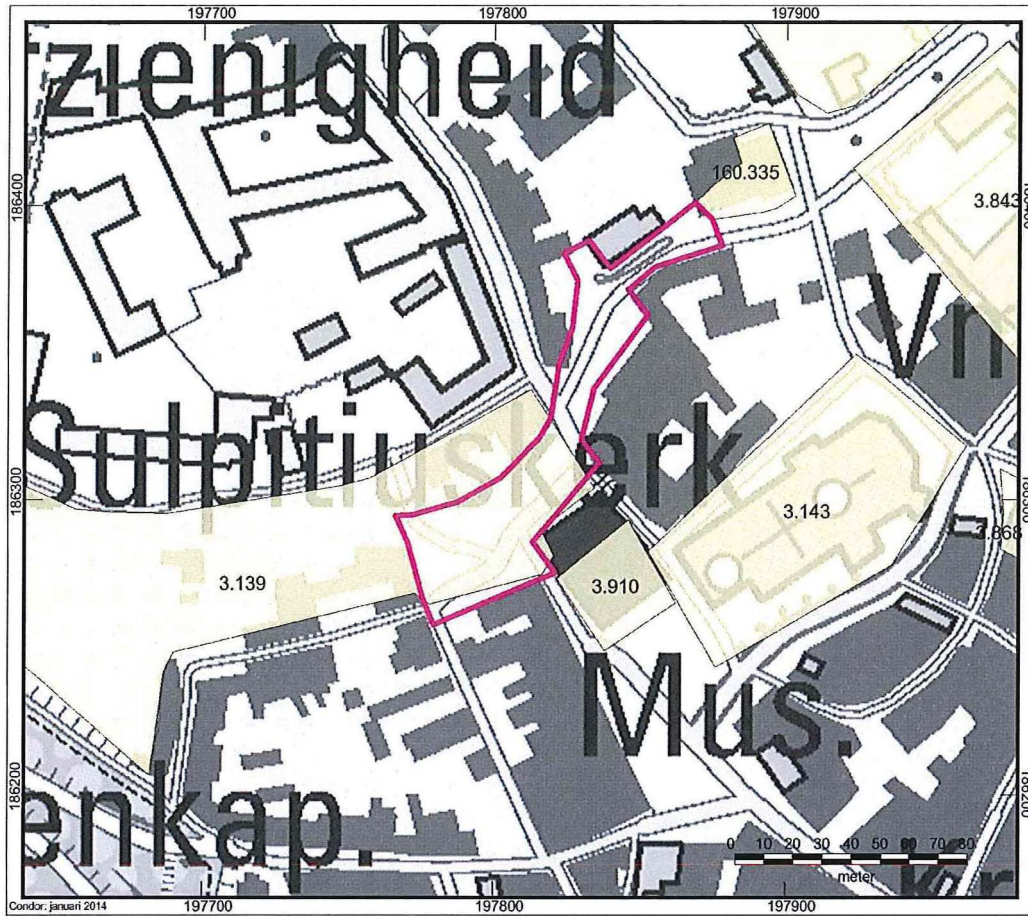
Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied staat zelf één vindplaats geboekstaafd (peildatum: december 2013). Deze verschillende elementen zijn bondig weergegeven in tabel 1.

[illegible]

Tabel 1: Overzicht van de CAL-inventarisnummers, periode, jager-verzamelaars en/of landbouwers en nadere beschrijving.

⁶⁴ Van der Eycken, 1980: 43.

⁶⁵ Van der Eycken, 1980: 59.

Afbeelding 15b: Uitsnede uit de Centraal Archeologische inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Het westelijk deel van het plangebied behoort tot CAI-inventarisnr. 3139 (afbeelding 15b) en staat bekend onder het toponiem “De Bleek”.

In 1999 vond een kleinschalig archeologisch onderzoek plaats door de Geschied- en Heemkundige Kring Arnoldus IV. Dit vooral op de linkeroever op het Schuttershof, op 5 m grenzend aan de gedempte oude Demerbedding. Het behelsde de driehoek tussen de Schuttershofstraat - de Keelstraat - de Allerheiligenberg⁶⁶. De uitvoering gebeurde in samenwerking met de provincie, het stadsbestuur en het toenmalige IAP⁶⁷. Deze zone is situeert zich echter verder stroomafwaarts en valt eerder nabij het archeologisch onderzoek op het einde van de Kaai richting de Zichemsepoort(straat)

⁶⁶ Vanbrabant, 1999.

⁶⁷ Instituut voor Archeologisch Patrimonium. In maart 2004 werd het IAP samengesmolten met het kenniscentrum van de toenmalige Afdeling Monumenten en Landschappen tot het huidige Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) dat geen beheerstaken meer vervult maar zich toespitst op wetenschappelijk onderzoek en erfgoedontsluiting.

oftewel de oude Visserstraatpoort. Dit tracé is onderwerp van aparte bijzonder voorwaarden bij opgravingsvergunning 2013/491.

Echter bij graafwerkzaamheden op/nabij de Kaai kreeg men toen twee dagen om archeologische bevindingen te doen. In de grootschalige bouwputten op het terrein achter de Gulden Valk, de huidige gebouwen van en rondom de BNP Paribas Fortis, zijn waterputten aangetroffen. Toen zijn ook de kademuren gedeeltelijk zichtbaar komen te liggen. Volgens de auteur dateren deze uit de periode van de Citadelaanleg en de vestingen, namelijk tussen 1830 en 1854.⁶⁸ Meer gegevens zijn er voorlopig niet gekend van het voormalig archeologisch onderzoek op/nabij de Kaai. Het kade-onderzoek komt eerder als een voetnoot aan bod binnen het Schuttershof speurwerk. Dhr. G. Dommelen, voorzitter van de *Geschied- en Heemkundige Kring Arnoldus IV*, verschaftte enkel impressies van de toenmalige bouwput (*afbeeldingen 16-20*).

Afbeelding 16: Impressie bouwput in 1999.

⁶⁸ Vanbrabant, 1999.

Afbeelding 17: Impressie bouwput in 1999.

Afbeelding 18: Impressie bouwput in 1999.

Afbeelding 19: Impressie bouwput in 1999 met wellicht de grens rechteroever en oude Demerloop (rode lijn).

Op bovenstaande foto's kan men duidelijk waarnemen dat de bouwput heel diep was, namelijk geschat minstens 7,5 m. Toentertijd hebben aldus diepgaande verstoringen

plaatsgevonden. Men bemerkte talloze houten palen, balken en planken die her en der vergraven zijn. Wellicht zijn dit bouwkundige restanten van oeverbeschoeiingen, staketsels, paalfunderingen, ...

Afbeelding 19 geeft een indruk weer van de kant het dichtst gelegen nabij de huidige werkzone. Mogelijk kan dit al zelfs deels het onderhavig tracé zijn. De rode lijn geeft niettemin de grens weer tussen de rechteroever en de (gedempte) oude Demerloop. Op deze foto was de verstoring iets meer dan 2 m diep. Ongetwijfeld heeft men daar vervolgens ook nog circa 5,5 m dieper gegraven?

Tijdens de collectorwerken in de Demer langsheen de Visserstraat richting de Kaai in 1991-1992 werd een randfragment van een Romeinse amfoor aangetroffen. Op basis van de rand en het baksel dateert het in het tweede of begin van de 3^e eeuw. Er zijn geen verdere gegevens van bekend. Zoals op elke diepte en in welke bodemkundige lagen. Het valt niet uit te sluiten dat het een primaire Romeinse vondst betreft maar ook niet dat het verspoeling van elders weerspiegelt?

Op de linkeroever, ten zuiden en dus buiten het plangebied, ligt ook het oud stadhuis. Bij keldergraafwerkzaamheden, gedurende de jaren '50 van vorige eeuw, is daar een stenen kanonprojectiel als losse vondst opgedoken (CAI-inventarisnr 3910).⁶⁹

Nog wat verder afgelegen, in het centrum situeert zich het bouwwerk van de Sint-Sulpitius-Dionysius kerk (CAI-inventarisnr. 3143). Deze gotische constructie opgetrokken uit ijzerzandsteen (behalve de toren), is op verscheidene plaatsen onafgewerkt gebleven. Het koor werd in 1321 aangevat. Het zuidelijke gedeelte werd eind 14e eeuw gebouwd; het noordelijke gedeelte onder Sulpitius Van Vorst/Diest⁷⁰ († 1439) pas in de loop van de eerste helft van de 15e eeuw.

Hier is mogelijk één van de oudste sporen *intra muros* aangetroffen. Bij de aanleg van vloerverwarming trof men Romeinse vloerverwarmingstegel aan. Volgens persoonlijk inzien kan het ook om hergebruik gaan van Romeins materiaal. Er is weinig tot niks Romeins bekend in de directe omgeving van Diest. Een tiental jaren geleden is bij de heraanleg van de Veemarkt en het aansluitend H. Verstappenplein wel Romeinse

⁶⁹ Boschmans, 1955: 31. en Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 75.

⁷⁰ was een Brabants architect en bouwmeester. Hij ontwierp en bouwde vooral in de Brabants gotische stijl. Zijn andere voorname projecten waren het Leuvense Stadhuis en de Sint-Pieterskerk en de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poel Kerk in Tienen

munten uit de 4^e eeuw, wat zilverwerk en een 3^e eeuwse *terra nigra* beker met daarin munten, oorringen en een vingerring boven water gekomen.

Verder werden ook in de gotische kerk in 1963/1964 menselijke skeletten aangetroffen, afkomstig van oude begravingen in de kerk.⁷¹

Vermeldenswaardig zijn tevens onderstaande openbare gebouwen, zoals de oude Lakenhalle oftewel de Oude Halle (CAI-inventarisnr. 3868) waar ook aardewerk tevoorschijn kwam tussen de 10^e en eerste helft 14^e eeuw.⁷²

De site van het Minderbroedersklooster (CAI-inventarisnr. 2333) is gelegen in het zogenaamde “Park Cerckel” tussen de Michel Theysstraat en de oude Demerbedding. De eerste vermelding van Diestse Franciscanen (*Ordo Fratrum Minorum*) dateert rond 1228-1230. De oudste archeologische sporen dateren voorlopig pas uit de late 14^e eeuw.⁷³ Sinds 1997 is het pand beschermd als monument.

Bij de ordegebouwen behoorde ooit de reeds verdwenen Binnenmolen/Grachtmolen (CAI-inventarisnr. 160.335). Deze watermolen verkreeg zijn eerste historische vermelding in 1334.⁷⁴

Een ander behouden spiritueel gebouw betreft het Sint-Elisabethgasthuis oftewel het voormalig Sint-Eligius⁷⁵ gasthuis (CAI-inventarisnr. 3843). Dit oudste vermelde gasthuis van de stad werd in 1203 gesticht door Arnold I (circa 1236-1296), heer van Diest, op het toen nog zijnde grondgebied van Webbekom. Het verzorgingshuis bleef in gebruik tot de 15^e eeuw. Circa 1526 werd gedeeltelijk een nieuw “ziekenhuis” herbouwd/gebouwd. Het huidige complex omvat de klooster- en hoevegebouwen uit de 17e eeuw, een 18e eeuwse kapel naast het herbouwde ziekenhuiscomplex gedurende het tweede en derde kwart van de 19de eeuw.

⁷¹ Van de Ven, 1970: 111-114; van der Linden, 1964; Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 57-60 en Doperé, 1995: 13-14.

⁷² Borremans, 1963: 400-403 en Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 75-76.

⁷³ Wouters, 2003: 3-4; Wouters, 2004; Wouters, 2004: 111-112; Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 73; Dencef, 2007: 128-129 en Dengis, 2010.

⁷⁴ Van der Eycken, 1975.

⁷⁵ In de volksmond Sint-Elooi.

In het verleden zijn begravingen aangetroffen, wellicht het hieraan verbonden kerkhof.⁷⁶

5.5. Geinventariseerd landschappelijk erfgoed

Onderhavig plangebied behoort niet tot landschappelijk erfgoed, zoals aangeduide en/of landschaps ankerplaatsen hetzij tuinen & parken.

5.6. Geinventariseerd bouwkundig erfgoed

In het onderzoekstracé situeert zich eveneens geen bouwkundig erfgoed (gehelen, relictten of orgels).

In de buurt heeft men wel enkele bouwkundige relictten vastgesteld. Het betreffen:

Scherend aan het begin van onderhavige werkzone ligt het Refugium van de abdij van Tongerlo, het zogenaamde en reeds vernoemde “Het Spijker” in de volksmond, gelegen aan de Refugiestraat 25. Ze deed namelijk dienst als graanopslagplaats (*spicarium* => spijker). De vele vensters en luiken, vooral in de westgevel verwijzen nog naar deze opslagfunctie. Dit 16^e eeuwse gebouw is gunstig opgetrokken aan de Demersplitsing doorheen de stad. Het omliggende water is een restant van de oude Demer die hier niet in de jaren '60 werd gedempt.

Een uitbreiding aan de oostzijde is bekend uit de 17^e eeuw en het Wagenhuis dateert uit 1642.⁷⁷

Oorspronkelijk was het een verblijfplaats/toevluchtsoord in tijden van oorlog binnen de veiligere stadswallen. In vele gevallen waren refugie-huizen ook een soort permanente zetel van een bepaalde abdij binnen de stad waar een vertegenwoordiger van het klooster verbleef. De Abdij van Tongerlo verwierf in 1163 bepaalde goederen binnen Diest. Hieruit ontstond het zogenaamde “Hof van Tongerlo” dat zeker al in 1230 bestond.⁷⁸

⁷⁶ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 73-74 en Gazet van Antwerpen, 10/12/1995.

⁷⁷ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971.

⁷⁸ Van der Eycken, 1980: 105.

Het oude stadhuis ligt aan de achterkant van het huidige stadhuis (zie ook CAI-inventarisnr. 3910). De eerste vermelding van dit Schepenhuis dateert reeds uit 1337. Het werd geflankeerd door de “Rentmeesterij” en “De Noord”. Aanpalend situeerden zich de kelders van het voormalige “*Hofstadt*”. Dit was de woning binnen de stad van de heren van Diest. Sommige zeggen dat hier een restant van een Karolingische villa heeft gelegen.

Het geheel was bouwvallig aan het begin van de 18de eeuw; aanvankelijk werd overwogen alleen “*De Noord*” af te breken doch in 1723 werd beslist de overige gebouwen eveneens te slopen en er een nieuw stadhuis op te richten.⁷⁹

Stroomopwaarts liggen eveneens traditionele 17^e en 18^e eeuwse bak- en zandstenen stadswoningen met drie verdiepingen, desalniettemin met 19^e en/of 20^e eeuwse verbouwde voorgevels. Het huidige adres is Grote Markt 33-35.⁸⁰

Tenslotte nabij het eindpunt, lag een langshuis met twee verdiepingen en zadeldak uit 1708. Het dak is verder voorzien van twee puntdakvensters. De zijgevels vertonen muurvlchtingen en gedeeltelijk bewaarde schouderstukken. In de 19e eeuw is de voorgevel bepleisterd en aangepast. Hedendaags is de stadswoning verdeeld in twee woningen, namelijk het Egyptisch eethuis *Santa Maria* en café ‘t *Puur Genot*.⁸¹

5.7. Wereldoorlog relictten

Sporen uit de Wereldoorlogen zijn tot op heden niet vastgesteld in de wijdere omgeving van Diest.

5.8. Beschermd onroerend erfgoed

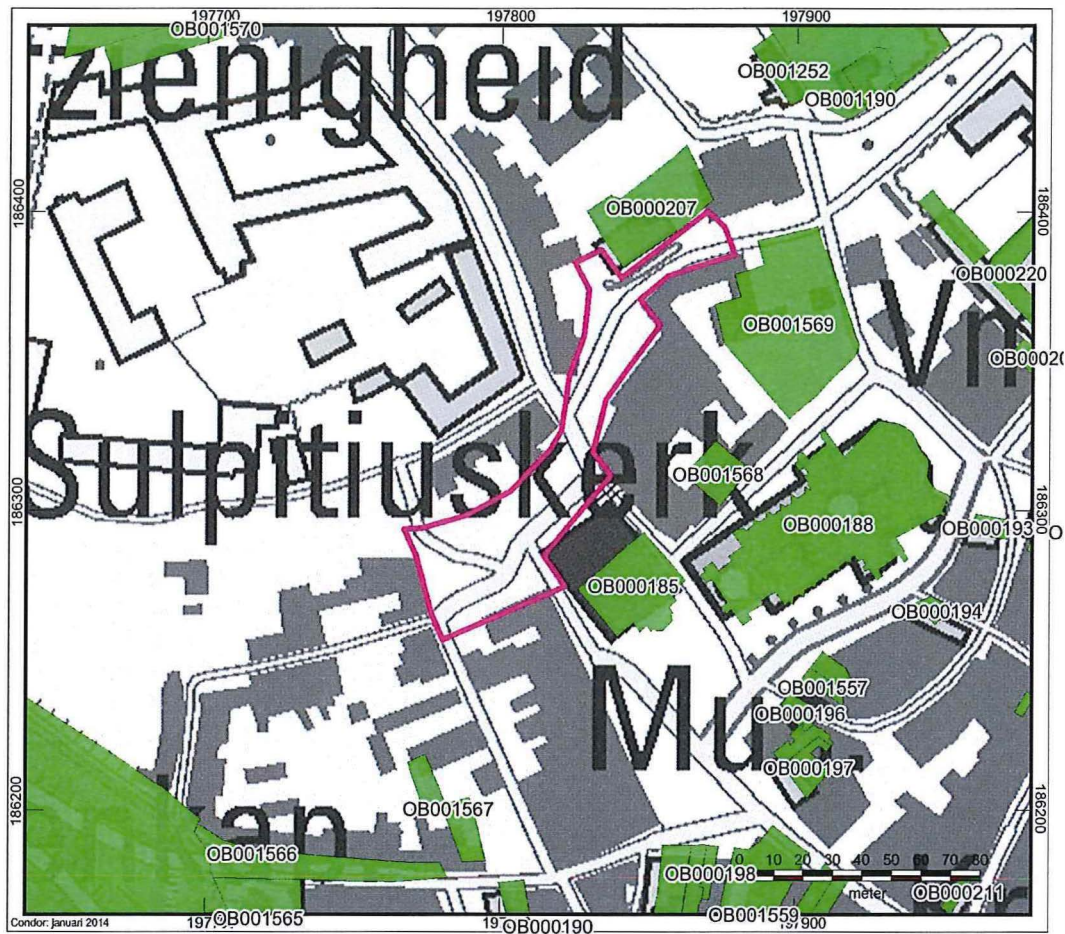
In het plangebied zelf situeren zich geen beschermde monumenten (*afbeelding 20*).

Nabij situeren zich wel reeds de aangehaalde Oud Stadhuis (OB000185) en Het Spijker (OB000207).

⁷⁹ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971.

⁸⁰ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971.

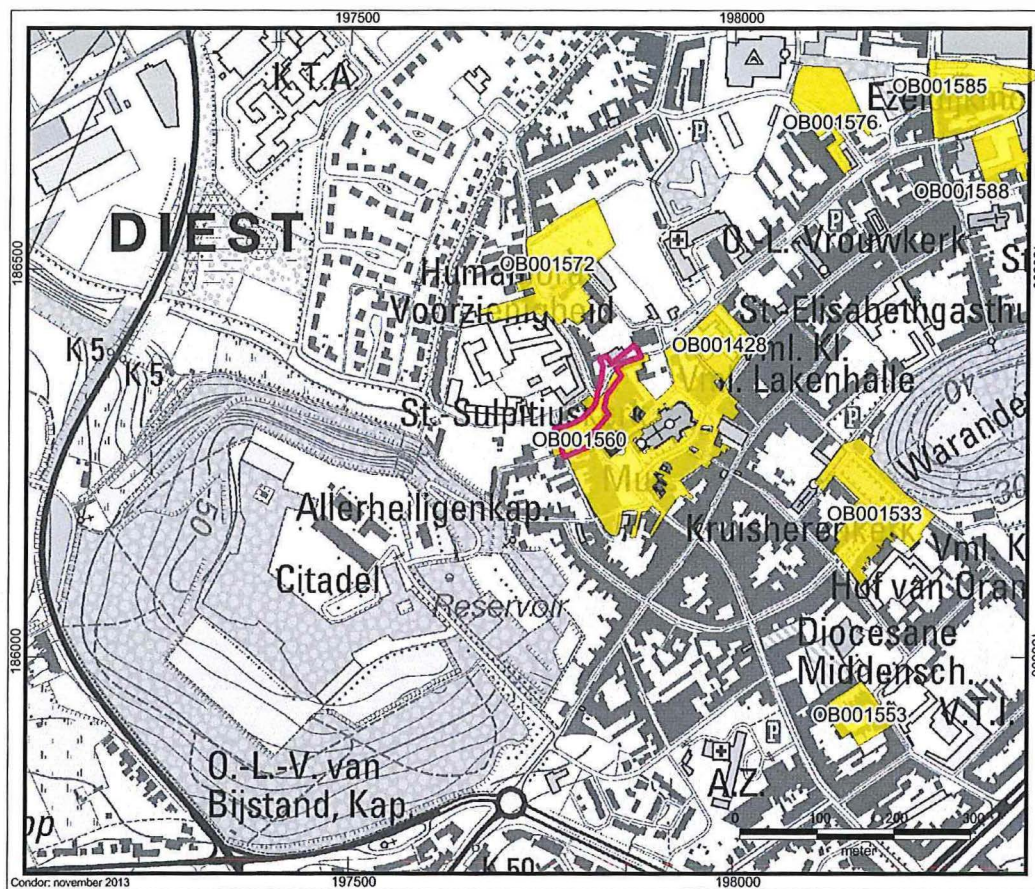
⁸¹ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971.

Afbeelding 20: Uitsnede uit de Beschermde Monumenten inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Evenzeer in het plangebied situeren zich geen beschermde archeologisch zones of landschappen.

Daarentegen hoort het wel toe tot een beschermd stadszicht (afbeelding 21), namelijk de “Grote Markt en onmiddellijke omgeving” (OB001560).

Afbeelding 21: Uitsnede uit de Beschermd Stadszichten inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).

6. Gespecificeerde archeologische verwachting

Op basis van de verzamelde gegevens kan men een archeologische verwachting vooropstellen. Hierbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen twee typen samenlevingen, die het landschap ook op een verschillende manier benutten. Het betreft enerzijds jager-verzamelaars (en vissers) (paleolithicum-mesolithicum/neolithicum) en anderzijds landbouwers (neolithicum - nieuwste tijd).

In het algemeen mag men stellen dat de steentijden (paleolithicum, mesolithicum/neolithicum) zich kenmerken door het voorkomen van nomadische jager-verzamelaars en vissers en dat de sedentaire landbouw geleidelijk aan wordt geïntroduceerd tot ver in het neolithicum of zelfs tegen de overgang naar de metaaltijden toe. Soms argumenteert men dat, in de contreien van het onderzoeksgebied, namelijk de zandige tot zandlemige streken, hier sprake is van een samenlevingsvorm die grotendeels is gebaseerd op jacht en/of op nomadische veeteelt.⁸²

Voor dit rapport betekent dit dat de locatiekeuze voor jager-verzamelaars behalve tijdens het paleolithicum en het mesolithicum ook in hoge mate van toepassing waren tijdens het neolithicum.

Jager-verzamelaars

Jager-verzamelaars leefden voornamelijk van de jacht, de visvangst en het verzamelen van eetbare planten en vruchten. Omdat alle gewenste voedingsbronnen niet op één plaats aanwezig waren én om de natuurlijke omgeving niet uit te putten, trokken ze van de ene kampplaats naar de andere. Hierdoor ontstond na verloop van tijd een landschap waarin tal van tijdelijke, zowel grote als kleine kampementen voorkwamen.

Uit diverse ruimtelijke analyses van bekende kampementen blijken dat deze vaak op de overgang van droog (hoog) naar nat (laag) liggen, de zogenaamde gradiëntzone. Vaak zelfs in een strook die zich vanaf de gradiënt tot respectievelijk circa gemiddeld 200-250m in het droge deel uitstrekt. Dit verband is zelfs sterker naarmate de gradiënt

⁸² Crombé, 1999.

markanter is. De vindplaatsen komen dus vooral voor op plateau- en terrasranden in de omgeving van open water, zoals vennen, meren, beken, rivieren, afgesneden meanders of nabij diep ingesneden droogdalen. Maar ook in en nabij beek- en rivierdalen op de oeverzones situeren zich kampementen die later eventueel zijn weggeërodeerd of afgedekt met sedimenten.⁸³

Hier was namelijk water in de onmiddellijke omgeving aanwezig naast een grote biodiversiteit aan te verzamelen planten en dieren waarop kon worden gejaagd. Rivier- en beekdalen vormden tevens markante en goed herkenbare elementen (in het soms door bossen gedomineerde) in het landschap en waren waarschijnlijk de belangrijkste transportroutes, zowel voor mens als dier.

Langs eroderende oevers konden vuursteenhoudende terrasafzettingen aan het daglicht treden wat in een begroeid dekzandlandschap een belangrijke bron van vuursteenontsluiting was.

Een kamp sloeg men best ook niet té dicht bij het water op, want door de grotere luchtvochtigheid voelde het er killer aan. Vlakbij het water had men ook meer last van vervelende insecten. Eveneens mag de visserij zeker niet worden onderschat.

Met andere woorden op een relatief korte afstand was dus een grote verscheidenheid aan voedsel- en grondstofbronnen voorhanden. Het waren locaties die vaak centraal toegang verschaften tot de verscheidenheid aan eco-zones in het omliggende landschap.⁸⁴

In een pleistoceen landschap komt het paleo-reliëf in grote lijnen overeen met het huidige reliëf. Bij een holocene landschap is dit wat complexer. Echter het laat-pleistocene maar vooral holocene landschap van onderhavig plangebied komt min of meer overeen met dat van vroeger.

Belangrijke wijzigingen in het paleo-reliëf kunnen zijn opgetreden onder andere door de vorming van stuifduinen, afgravingen, egalisaties en ander grondverzet. Omdat het huidige kaartmateriaal eerder de “recente” situatie weergeeft, is deze echter niet in alle gevallen indicatief voor het oorspronkelijke reliëf en/of hydrologie. In die gevallen vormen historische kaarten een belangrijke aanvulling. Op historische kaarten zijn soms vennen en overige natte depressies weergegeven, die tegenwoordig niet of

⁸³ Deeben & Rensink, 2005.

⁸⁴ De Nutte, 2008.

nauwelijks meer herkenbaar zijn. De begrenzingen van vennen en andere natte laagtes kunnen op het zeer nauwkeurige DHM worden afgelijnd.

Uit onderhavig onderzoek blijkt dat de toekomstige werkzone zich niet situeert in de gradiëntzone. Het tracé bevindt zich op basis van bijvoorbeeld de geomorfologische kaart (*afbeelding 2*) namelijk in het lager en natter gelegen landschapsgedeelte. De bodemkaart (*afbeelding 3*) bevestigt dit door de drainageklasse “c” en “d”, respectievelijk slechts matig droog en/of matig nat. Eveneens de Ferrariskaart (*afbeelding 7*) bekrachtigt dit, zeker het gedeelte op de rechteroever achter Het Spijker. De rechteroever was ook het zogenaamde Nieuwland, dat in vroegere tijden vaak overstroomde omwille van haar lage ligging.

Op grond hiervan geldt een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars.

Dergelijke vindplaatsen worden bijvoorbeeld mogelijk verwacht op de hoger gelegen linkeroever. Dit is onder voorbehoud het geval, indien de Demerloop dezelfde loop had gedurende de Steentijden. Wellicht is dit niet het geval?

Landbouwers (LB)

In de loop van het neolithicum (ca. 5 300 - 2 000 v.Chr.) ging de mens geleidelijk over van jagen-verzamelen op de landbouw. Hierdoor werd de mate waarin gronden geschikt waren om te beakkeren een steeds belangrijkere factor rol spelen in de locatiekeuze van de mens.

De eerste boeren hadden nagenoeg geen technische middelen om de natuurlijke bodemstructuur en vruchtbaarheid te verbeteren. Oogstrisico's en -successen hingen, behalve van de verbouwde gewassen, voor een belangrijk deel af van de fysische eigenschappen van de bodem en het landschap. Hierbij speelden met name het grondwaterregime, de (natuurlijke) vruchtbaarheid, de interne drainage (tijdens natte perioden), de vochtlevering (tijdens droge perioden) en de bewerkbaarheid een belangrijke en doorslaggevende rol bij de standplaats voor -permanente-nederzettingen en akkerarealen.

De eerste landbouwers kozen daarom eerder goed ontwaterde en mineralogisch rijkere gronden om hun woningen en akkers aan te leggen. Bij voortdurend gebruik als

akkergrond raken uiteindelijk ook deze bodems op den duur uitgeput, waardoor boeren moesten uitwijken naar nieuwe vruchtbare gronden.

Ook de begraafplaatsen, zowel solitaire begraving als de grote grafvelden, worden op de hoger gelegen landschapsdelen aangelegd, maar wel op enige afstand van de nederzetting(en).

Dergelijke gebruik name van het landschap blijft grotendeels duren tot en met de vroege middeleeuwen.

Vanaf de late-middeleeuwen, onder invloed van een sterke bevolkingsdruk, ontstaat er een keerpunt aangaande de locatiekeuze voor een nederzetting.

Handelsbelangen beginnen een steeds belangrijkere rol te spelen. Nieuwe bewoningskernen ontstaan langsheen gewichtige doorgaande wegen, kruispunten of rivierovergangen.

De overleden worden tevens niet langer buiten de nederzetting begraven maar in het centrum rond de kerk.

Hierdoor worden naast de vruchtbare ook de minder gunstige gronden ontgonnen evenals de kleinere en meer geïsoleerde vruchtbare gronden, de zogenaamde kampongtingingen. Deze laatste liggen op grotere afstand van de oudste akkerarealen. Gedurende deze periode werd op de landbouwarealen intensiever geakkerd waardoor de vruchtbaarheid van de bodem dreigde af te nemen. Door middel van doorgedreven bemesting werd geprobeerd om de vruchtbaarheid van de bestaande akkers op peil te houden. Op de zandgronden gebeurde deze bevordering met onder andere plaggen gestoken op de heide, in de beekdalen en in de bossen; de zogenaamde woeste gronden. Naast humeus materiaal bevatten plaggen ook veel zand. Hierdoor ontstonden door eeuwenlange bemesting, vaak eerst op de hogere delen van het landschap zoals de dekzandruggen, akkers met een dik humeus dek, de zogenaamde plaggenbodems.

Deze “nieuwe” akkers breidden zich in de loop van de tijd tot aan de rand en soms tot in het beekdal uit. Oude venbodems werden zelfs gedempt om te kunnen gebruiken als akkercomplex.

Door de gronden systematisch op te hogen door middel van bezanden, wordt daarnaast ook de grondwaterhuishouding verbeterd. De jongere enkeerdgronden worden hierdoor vaak gekenmerkt door een bodemprofiel waarin aan de basis van het esdek delen van het podzolprofiel (al dan niet gebroken) nog herkenbaar zijn.

Aan de plaggenbemesting kwam een einde na de invoering van het kunstmest aan het einde van de 19^e eeuw.

Volgens de geëxtrapoleerde bodemkaart (*afbeelding 3*) situeren zich in het plangebied matige droge tot matig natte leembodems zonder profiel. Deze zijn weinig tot niet geschikt voor landbouwdoeleinden, namelijk met matige hydrologische omstandigheden alsook met een lage mineralogisch vruchtbaarheid omwille van de (zware) klei en kleigge zandleem. In praktijk zijn ze wel geschikt als weiland.

Deze landbouw-ongeschiktheid wordt mogelijk bevestigd door het historisch landschapsgebruik. Het plangebied was grotendeels de Demerloop zelf.

De randen van het plangebied, zoals bijvoorbeeld de linkeroever kenden praktisch nooit dense bewoning. De cartografische gekende structuren zijn ook van een ietwat andere aard (zie *infra*: natte contexten). Op de rechteroever blijft de vraag of de huizen pakweg afgelopen 700 jaar grensden aan de Demer of op enige afstand? De historische Demerloop was toen ook veel breder dan de huidige werkzone.

Op basis van het lage potentieel voor akkerbouw en daaraan gerelateerde bewoning geldt voor het plangebied een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen (bewoningssporen) van landbouwende gemeenschappen (nederzettingen).

Het valt echter niet geheel uit te sluiten dat de werkzone niet de toenmalige oevers zal scheren. Indien dit het geval is, zal dit kleinschalig zijn. Dan blijft de vraag of er dan ook al onmiddellijk historische gebouwrestanten zullen worden aangetroffen. Deze kunnen zich mogelijk pas situeren op een relatieve afstand.

Natte contexten

Met natte en dus laaggelegen landschappen worden beken, rivieren, beekdalen, rivierdalen, vennen en moerassen bedoeld.

Zoals hierboven beschreven, leenden de drogere landschappen zich goed voor (pre)historische bewoning, begraving en akkerbouw. Tot voor kort (en spijtig genoeg nu nog) werd er door veel archeologen niet zo veel belang aan laaggelegen en natte gebieden gehecht. Het ontbreken van bovenstaande “sporen” van jager-verzamelaars en/of landbouwers vormt geen geldige reden om natte gebiedsdelen als archeologisch minder interessant of waardevol te beschouwen. Er zijn genoeg vondsten bekend, die

aantonen dat ondermeer beek- en rivierdalen vele eeuwen op een intensieve manier geëxploiteerd zijn en heel veel waardevolle archeologische informatie bevatten.⁸⁵

De aanwezige *datasets* wijken in sterke mate af van de “klassieke” vondsten en structuren. Hierbij kan gedacht worden aan:

- (veen)bruggen, voordens, (knuppel)paden en overgangen;
- jacht- en visattributen: gevlochten fuiken, strikken, netten, visweren, vissstekers, aalkorven, loden kogels, klemmen, pijlen en harpoenen;
- getuigen van transport via water: pramen/boten/kano's en aanlegsteigers;
- constructies en structuren die verband houden met het controleren van de waterhuishouding: houten stuwen, dijken, duikers en oeverbeschoeiing;
- afvaldumps gerelateerd aan hogerop gelegen nederzettingen;
- watermolens;
- verdedigingswerken: waterkastelen, schansen en omgrachte hoeves;
- delfstoffenwinning: vuursteen, zand, veen, moerasijzererts, leem, zout en water;
- houtwinning;
- organische resten: hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden en overige plantenresten.

Daarnaast hebben beken, rivieren en moerassen in het verleden ook een onmiskenbare aantrekkingskracht gehad op het rituele vlak. De meeste rituele deposities en offers, uit zowel alle archeologische periodes, kunnen in verband gebracht worden met een watervoerende omgeving. Vondstspectra van rituele deposities wijken in sterke mate af van wat archeologen doorgaans in graven of op nederzettingsterreinen aantreffen. De vondsten bestaan meestal uit complete stenen of bronzen bijlen, zwaarden, speerpunten, sieraden, ketels, schalen, agrarische werktuigen, molenstenen, munten en soms ook menselijk en dierlijk bot.⁸⁶

Hoewel er dus eeuwenlang menselijke activiteiten in natte landschappen plaatsvonden, worden de resultaten van archeologisch onderzoek in dergelijke gebieden voornamelijk gekenmerkt door een geringe omvang en/of een relatief lage

⁸⁵ Rensink, 2008 en Roymans, 2005.

⁸⁶ Fontijn, 2002.

vondstdichtheid. Hierdoor is hun locatie moeilijk exact te voorspellen is, het zijn zogenaamde “puntlocaties”.

Beekdalen en andere natte gebiedsdelen mogen dan archeologisch interessant zijn, de methoden die doorgaan toegepast worden om vindplaatsen op te sporen op de hogere pleistocene gronden kunnen in natte contexten niet zomaar worden toegepast. Tot nu toe hebben de standaard archeologische methodes (booronderzoek, oppervlaktekartering, proefsleuven) in natte gebieden slechts weinig vindplaatsen opgeleverd.

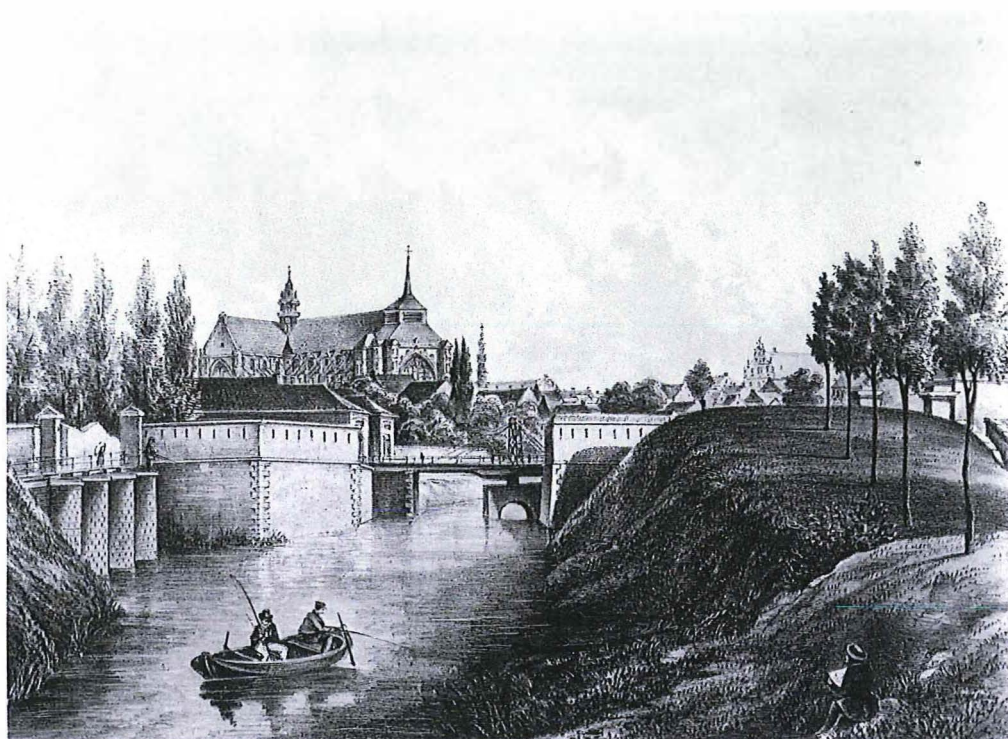
Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek en “*expert knowledge*” kunnen in natte gebieden wel zones gedefinieerd worden met een hogere trefkans. Daarbij is niet alleen gelet op de natte contexten zelf, maar ook op de droge gebiedsdelen grenzend aan natte zones, met name aan het voorkomen van archeologische en andere cultuurhistorische resten daarop. De natte contexten mogen namelijk niet gezien worden als autonome gebieden met een eigen specifieke ontwikkeling. Zo kunnen beekdalen worden beschouwd als de levensaders van landschappen.

Om dergelijke sites het doeltreffendst (lees het optimaal inzetten van voorgaande zijnde middelen zoals tijd en geld) is een uitgebreid bureau-onderzoek van primair belang. De vooropgestelde verwachtingzones (hoog en laag) kunnen dan enerzijds intensief en anderzijds extensief begeleid worden.

De archeologische verwachtingen met betrekking tot de natte gebieden voor het plangebied hebben betrekking op de onderstaande beschreven complextypen.

Voedselvoorziening

De kans op het voorkomen van vis- en jachtattributen is zeer reëel. Ze kunnen echter over de gehele lengte van het plangebied voorkomen.

Afbeelding 22a: Litho van de plaats waar de Demer de stad verliet, getekend door J. Hoolans in 1865 en gedrukt bij Simoneau & Toovey.

Op afbeelding 22a, nabij de oude Visserstraat Poort; verder stroomafwaarts en buiten het plangebied, is duidelijk rustieke bevissing te bemerken.

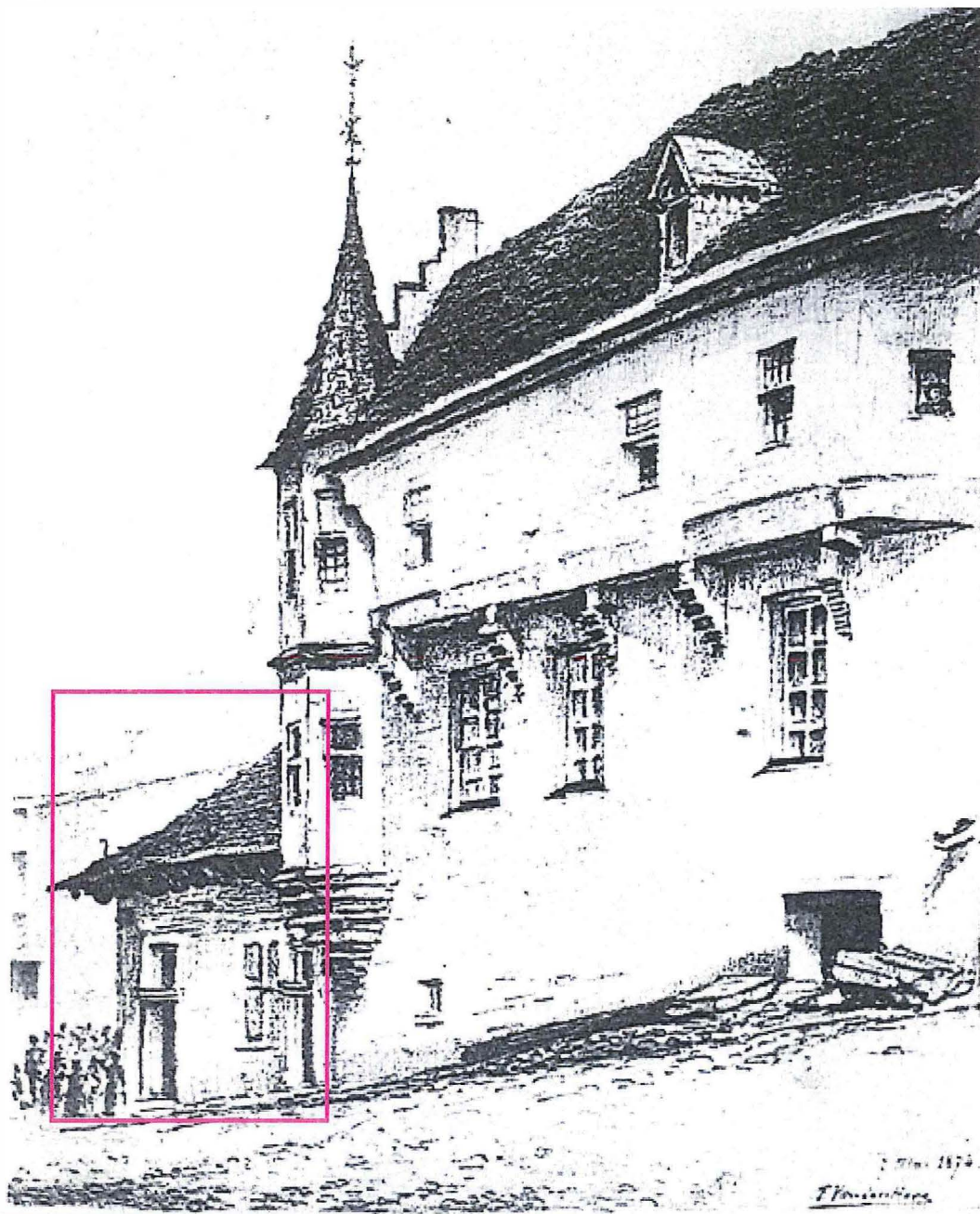
In de bronnen wordt echter in het laatste kwart van de 13^e eeuw melding gemaakt van Diestenaren die werden aangehouden omdat vissen niet toegelaten was.⁸⁷

De nabijgelegen straatnaam “Visserstraat” is wellicht een stille getuige van de vroegere riviervisvangst.

Ook de Vismarkt, die aanvankelijk vóór het stadhuis plaatsvond, werd al in 1442 naar De Kaai verplaatst. Hier stonden tegen de achterkant van het stadhuis de verschillende vis- en haringhuizen: kleine verkoopstanden voor de vishandelaars. In 1606 liet de stad nog zes nieuwe vishuisjes bouwen. Een aantal van deze viswinkeltjes verdwenen in de loop der jaren of werden bij de verbouwing van het stadhuis in 1728 afgebroken. Vanaf dan vond de verkoop zelfs volledig plaats in open lucht op de kaai. In 1741 liet de magistraat trouwens een nieuwe vismijn (*afbeelding 22b*; roze kader) tegen de oude

⁸⁷ Van der Eycken, 1980: 32.

Hofstad optrekken. Aansluitend op de “Haringhuizen” stonden in de Zoutstraat de “Zouthuizen”, waar zout, één van de belangrijkste bewaringsmiddelen in het *Ancien Régime* verkocht werd.⁸⁸

Afbeelding 23b: Zicht op de vismijn nabij de Hofstad. Tekening door F. Van den Hove in 1874.

De middeleeuwse brouwerijen waren te Diest gevestigd langs de Demer en diens zij- en aftakkingen. Deze oude brouwerijen waren meestal gelegen op de gekende plaatsen uit de 17e en 18^e eeuw, onder andere in de Visserstraat en de Kaai.⁸⁹

⁸⁸ Van der Eycken & Janssens, 1994: 16-19.

⁸⁹ Van der Eycken, 1980: 59.

In de stadsrekeningen, van de eerste helft van de 19^e eeuw worden een aantal openbare straatpompen opgesomd. Op de Kaai situeerde zich tussen 1816-1824 blijkbaar zo een pomp. Maar ook nabij de Schipbrug/Kaaibrug in 1816.⁹⁰

Afvaldumps

Waar de mens woonde, op de hogere en drogere gronden, werd doorheen de tijd enorm veel afval geproduceerd. Afval bleef in de regel niet op de woonvloer rondslingeren, maar werd verzameld en vervolgens gedumpt op een plaats waar niemand er last van had. Dit kon in de directe omgeving van de woonplaats zijn of iets verder weg, bijvoorbeeld in het rivier- en beekdal, een oude meander of bij een beekovergang.⁹¹

In ieder geval kan men verwachten dat bij een nederzettingsterrein op de flanken van het Demerdal een grote kans bestaat op het voorkomen van afvaldumps in het rivierdal. Dit geldt ook voor andere locaties, waar de Demer dicht langs of door middeleeuwse bewoningskernen stroomt. Dit is in onderhavige zone zeker het geval.

In 1483 wordt melding gemaakt dat de verplegers van pestlijders geen kleren mochten wassen op de rivierloop *intra muros*. Barbiers moesten afgetapt bloed van het adderlaten in de Demer gieten buiten de stad aan de Visserstraatpoort, zodat het van de stad wegstroomde.⁹²

Men kan ook denken aan rioleringen en/of latrines die uitkomen om de Demer

Bruggen en overgangen

Ongeacht het seizoen, vroeg of laat kruist het pad van een reiziger water. Vooral voor het landverkeer was dit een verkeersonvriendelijk obstakel. Hoe en waar onze voorouders deze belemmeringen hetzij te voet, hetzij te paard of al varend wilden

⁹⁰ Van de Ven, 1997.

⁹¹ Roymans, 2005.

⁹² Van de Ven, 1997.

oversteken, hing tot ver in de 19^e eeuw nauw samen met de natuurlijke omstandigheden van de oversteekplaats.⁹³

Veel bruggen zijn aangelegd op plaatsen waar voorheen een doorvaadbare plaats lag. Daarnaast diende de locatiekeuze van een brug aan te sluiten op het bestaande wegenpatroon.

Het is nog onduidelijk van wanneer de eerste bruggen dateren en hoe ze eruit hebben gezien. Een plank over een beekje, mogelijk een paar planken naast elkaar, meer zijn de eerste bruggen waarschijnlijk niet geweest. Net groot genoeg voor één persoon, om het vee er over te drijven of het overbrengen van een smalle handkar of kruiwagen. Dergelijke brugtypes waren niet altijd voorzien van leuning. Zowel de op- en afrit als de brug zelf waren bedekt met gras- of heidezoden en takkenbossen om te voorkomen dat de poten van schapen of runderen en wagenwielen in de slappe ondergrond of tussen de balken zouden wegzakken. Sommige brugjes dienden hoog genoeg gebouwd worden om nog scheepvaart op het water mogelijk te maken.

Er zijn zowel bruggen van lokale betekenis als aan belangrijke doorgangsroutes die van regionaal en bovenregionaal belang waren.

Zoals ondermeer te zien op de gravure uit 1606, 1669 en de Ferrariskaart (respectievelijk *afbeeldingen 4a, 5, 6 alsook afbeeldingen 7, 8 9 en 11a-b*) zouden nog restanten van een (bak?)stenen brug met één en/of drie constructiegewelven aangetroffen kunnen worden. Deze overbrugd letterlijk de belangrijkste toegang vanuit het westen richting het historische hart, namelijk de overgang Demerstraat en de Kaai. Het kan niet uitgesloten worden dat deze oeververbinding in vroegere tijden in hout was of zelfs grotendeels een houten ‘fundament’ heeft. De overspanning werd al in de 13^e eeuw vermeld als zijnde een “schipbrug”, waarvan men namelijk een deel van het wegdek kon wegnemen om stortgoederen in de schepen te laden.⁹⁴

Onder het bewind van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) kregen verschillende straten en bruggen een nieuwe beurt. In de 1821 zou de Schipbrug vernieuwd zijn.⁹⁵

Er zijn nog een archiefphoto's gekend van deze overkapping uit de jaren '50 of '60 van vorige eeuw (*afbeeldingen 11a en 22a*).

⁹³ Roymans, 2005.

⁹⁴ Van der Eycken & Janssens, 1994: 16 en 17.

⁹⁵ Van der Eycken, 1980: 266.

Afbeelding 22: (Bak)Stenenbrug nabij de Kaai met duidelijke waarneembare gewelven en pijlers.

Uit archiefbronnen is gekend dat blauwe hardsteen (Soignies, Ecaussines, Feluy en Arquennes) werd aangewend tot constructieve onderdelen zoals dorpels, dekplaten, plinten, hoekkettingen, poortomlijstingen, sluitstenen en hoekblokken rond vensters, deuren, brugdekken en brugpijlers. Voor het metselwerk werd uitsluitend gebruik gemaakt van harde, slijtvaste Boomse handvormsteen (195 x 95 x 40/45) verwerkt met kalkmortel in een afwisseling van koppen en strekken met dunne en platte voeg.⁹⁶ Wellicht werden dergelijke bouwmaterialen ook aangewend bij de brug in kwestie, al dan niet bij herstelwerk of uitbreiding.

Naast echte bruggen en overgangen moeten we ook denken aan toegangen tot de Demer, zoals trappenconstructies, loskades (*afbeeldingen 7, 8, 12, 13 en 14*), ...

Verdedigingswerken

Versterkingen en verdedigingswerken hebben een zeer nauwe relatie met het omringende landschap, omdat zij specifieke eisen stellen aan hun omgeving. In het verleden zijn veel verdedigingswerken om deze reden in beekdalen of moerassen

⁹⁶ Paesmans, 1995: 16.

gebouwd. Vaak koos men er een strategische plek uit, die vervolgens nog markanter werd verbeterd. Bestaande heuvels binnen het waterzieke gebied werden verder opgehoogd, nieuwe heuvels en aarden wallen aangelegd, het uitgraven van grachten,

De Demer werd ingezet als een natuurlijk verdedigingsgordel en vormde volgens de militaire plannen één van de drie overstromingsgebieden.⁹⁷

Driekwart van het Diestse grondgebied werd omgeven door waterpartijen, die op sommige plaatsen zelfs in een dubbele gordel de wallen beschermden. Toen Diest een vestigingsstad werd (vanaf 1794?) kon door een vernuftig sluizencomplex binnen de 48 uur de beemden rondom de stad onder water gezet. Het werd dan zo drassig dat het voor een mogelijke aanvaller de opmars naar de stad bemoeilijkte.⁹⁸

In/Nabij het plangebied moet zich ooit een ronde spitse toren nabij de hoofdbrug bevonden hebben, het zogenaamde Steen. Deze voormalige gevangenisstoren was zo een dergelijk defensief bouwwerk (*afbeelding 4*). Het was een restant van wellicht de eerste stadsversterkingen, toen Diest nog slechts een halve maan-vormige nederzetting op de linkeroever nabij de Demer was. Wellicht behoort de ronde toren tot dit oudere bolwerk en/of tot een interne verdedigingsgordel binnen de omvangrijke wallen, poorten en torens. De historische bronnen spreken van zijn sloop in 1567.

In de archieven vermeld men tevens de “Poterompoort”, gelegen aan de overkant van de Demer in/nabij de Zoutstraat. Deze poort is nergens cartografisch waar te nemen. Dit kan grotendeels verklaard worden door het feit dat ze in 1606 wellicht al ontmanteld werd.

Gezien de militaire geschiedenis van offensieve en defensieve bezettingen en belegeringen tussen 1496-1831 (zie *supra*) kunnen heel wat militaria gedempt zijn in de oude Demerloop. Men denke aan handwapens, kledij, kanonkogels, munitie, slachtoffers,...

Houtwinning

⁹⁷ Paesmans, 1995: 4.

⁹⁸ Van der Eycken, 1980: 286.

Overeenkomstig het reglement van 18 mei 1852 werden de Diestse verdedigingswerken beplant met hoogstammen, hakhout, hagen, ... en dit met een drievoudig doel. Ten eerste een verhoging van de domeinopbrengst in vreedetijd, de noodzakelijke houtlevering in oorlogstijd en obstakelvorming voor de eventuele belegeraars. Voor dit laatste bleek meidoorn uitermate geschikt.

In de drie opeenvolgende winters van 1855 tot 1857 werden 1 371 eiken, 704 olmen, 1 584 beuken, 32 essen, 3 900 stuks eike- en 4 100 elzenhakhout en tenslotte 6 800 teenwilgen en 19 125 meidoornstruiken aangeplant.⁹⁹

Scheepvaart

Archeologische resten met betrekking tot scheepvaart kunnen bestaan uit bootwrakken, steigers en aanlegplaatsen.

In het verleden hadden de weersomstandigheden een grote invloed op de bruikbaarheid van de land- en vaarwegen. Inzicht in de hydrologie leert dat rivieren en beken tijdelijk of in het geheel niet bevaarbaar waren. In het najaar en 's winters waren beddingen relatief diep en breed, maar in de zomer waren ze veelal te ondiep en te smal. De delen die tijdelijk bevaarbaar waren, vereisten onderhoud en aanpassingen. De bevaarbaarheid van een rivier of beek was dan ook geen vanzelfsprekende zaak. Talrijk zijn archiefstukken waar in bepalingen waren vastgesteld omtrent de breedte en diepte van de waterwegen.¹⁰⁰

Wateropstuwing had ook een negatief effect op de beken en kleinere rivieren voor wat betreft het scheepverkeer. De molenstuwen vormden namelijk (tijdelijke) barrières. Door de stuwplaatsingen nam de stroomsnelheid af, waardoor vóór de molensluis sedimentatie optrad. In relatief korte tijd konden hierdoor zandbanken in de bedding ontstaan die de beek of rivier vrijwel ontoegankelijk maakten voor scheepvaartverkeer. Van overheidswege werden de molenaars dan ook openingsuren opgelegd. Zo waren de Diestse stuwen tweemaal per week zeker geopend. Namelijk op maandag en op vrijdag, telkens van 8 tot 14u. Ondanks een verbod gebeurde het regelmatig dat tegen betaling een schip op ander tijdstippen doorgelaten werd.

⁹⁹ Paesmans, 1995: 4.

¹⁰⁰ Roymans, 2005.

Bruggen en oversteekplaatsen hinderden eveneens de scheepvaart. Alhoewel de meeste bruggen ophaalbaar waren, betekenden zij toch een versmalling van de vaargeul.

De scheepvaart op de Demer was dan evenzeer vrij duur en tijdrovend. Het feit dat de schippers op hun tocht beroep moesten doen op scheepstrekken om hun boten te trekken, joeg de kostprijs van het transport sterk de hoogte in. De schippers waren ook niet vrij het aantal scheepstrekken zelf te bepalen. Ze waren volledig afhankelijk van de ambachtsvoorschriften van de verschillende trekkenambachten, die het stroomgebied minutieus onder elkaar verdeeld hadden.¹⁰¹

Met andere woorden omgevallen bomen en zandplaten -die de vaarweg blokkeerden- dienden verwijderd te worden, men diende uit te diepen, overgangen werden aangepast, natuurlijke lopen werden rechtgetrokken of gekanaliseerd, ... Transport over water duldt namelijk geen ondiepten.

Streng straffen werden gesteld op het storten van zand en ander vuilnis in de rivieren dat het waterwegennet belemmerde. Dit werd al bij wet vastgelegd in de 15^e eeuw.¹⁰²

In 1533 werd verkondigd dat men geen dode beesten in de Demer mocht werpen.¹⁰³

De toestand van de rivier verslechterde dagelijks en het was absoluut niks nieuws wanneer een schip in de modder vastraakte. Vooral bij de bouw van de citadel en de Zichemsepoort werd nogal wat aarde verzet die bij zware regenval de helling afstroomde en de Demer stremde. Daarom werd in 1855 de Demer gedeeltelijk rechtgetrokken tegenover het Grasbos, zodanig dat het water sneller weg kon. Uitdiepingswerken tussen de Waterpoort/Visserstraatpoort en de Katelijnebrug nabij de Refugiestraat maakten het weer mogelijk dat boten opnieuw tot aan de Kaai konden varen.¹⁰⁴

Cijfers over de 16^e eeuwse omvang van de Demerscheepvaart bestaat niet voor Diest maar wel voor het stroomafwaartse gelegen Zichem. Daar werd een speciale tol geheven bij de doorvaart van de sluis. Zo bedroeg het aantal schepen dat aldaar passeerde in de periode 1540-1550 gemiddeld 250 per jaar.¹⁰⁵

De Demer was vanaf Diest betrekkelijk breed (8-12m) en genoot een constant debiet. Hierdoor was ze bevaarbaar voor vrij grote schuiten volgens de normen van toen. Aan

¹⁰¹ Van Der Eycken & Janssens: 1995: 58.

¹⁰² Van der Eycken, 1980: 73.

¹⁰³ Van de Ven, 1997.

¹⁰⁴ Van der Eycken, 1980: 311.

¹⁰⁵ Van der Eycken, 1980: 156.

de hand van de gekende historische graantransporten zouden schepen van dertig ton geen zeldzaamheid geweest zijn.¹⁰⁶

In een publicatie las men dat tot circa 1880 de Demer bevaarbaar was.¹⁰⁷

Het aantal schepen dat tot Diest voer, bleef tijdens het laatste kwart van de 17^e en de eerste helft van de 18^e eeuw rond een 50- tot 80-tal per jaar schommelen. Samen vervoerden zowat 80 000 ton.¹⁰⁸ Na een daling van de trafiek in het midden van 18^e eeuw kwam er vanaf circa 1760 een zeker herstel. Zo meerden 37 boten in 1777 aan de “Amer”, een losplaats voor hout, kolen en bouwmaterialen even buiten de Visserstraatpoort. Terwijl 23 schepen aan de Kaai aanlegden. Pas in het midden van de 19^e eeuw zijn opnieuw cijfers over de Demerscheepvaart gekend. Deze had vanaf 1837 tot 1854 een enorme opbloei gekend door de massale aanvoer van bouw materiaal voor de nieuwe Diestse vestingen. Tientallen schepen, geladen met bakstenen uit de Rupelstreek en/of met arduin, hout en ijzer, voeren naar de Demerstad. Alleen al in 1850 legden 165 schepen aan, afkomstig vanuit Mechelen. Dit met een totale lading van 8 850 ton aan bouwmaterialen.

In 1865 werd de spoorweg Antwerpen-Hasselt en Leuven-Hasselt in gebruik genomen. Hierdoor kon het transport van massagoederen veel sneller gebeuren. De crisis zette zich in en op 3 maart 1879 voer het laatste schip van Mechelen naar Diest.¹⁰⁹

De Diestse Kaai was zelfs hét centrum van het scheepstransport langs de Demer. De boten werden hier geladen en gelost door de leden van kruiwageniers- en scheepstrekkeambacht.

Op de gravure uit 1606 (*afbeelding 4*) is op de linkeroever een complex waar te nemen met een scheepvaartfunctie. Het lijkt erop dat zowel een deel op de kaai staat en een deel over/in het water?

Vanaf de eerste helft van de 19^e eeuw is eveneens een inham bekend met trapredes en/of aflopend talud (*afbeeldingen 7 en 9*). Het betreft een toegangstrap dat parallel

¹⁰⁶ Van der Eycken, 1980: 73.

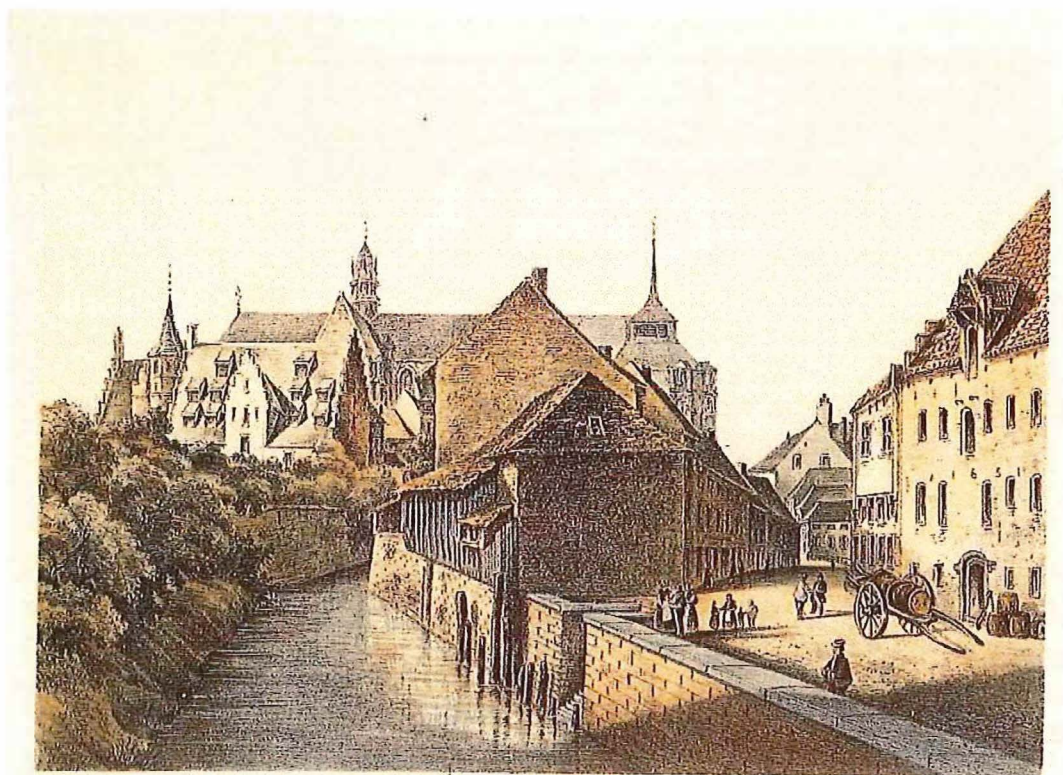
¹⁰⁷ Paesmans, 1995: 1.

¹⁰⁸ Van der Eycken, 1980: 266.

¹⁰⁹ Van der Eycken & Janssens, 1994: 61-62.

loopt met de Demer en dat wellicht ook gebruikt kon worden voor karren (*afbeeldingen 12, 13 en 14*).

Men moet zekers denken aan locaties om aan te meren. Op onderhavige gravure (*afbeelding 23*), stroomopwaarts en buiten het plangebied, bemerkt men hier een trap met langs de muren uitstekende palen. Het houtwerk zorgt ervoor dat een boot niet stoot tegen de oevermuren. Dergelijke infrastructuren kunnen ook voorkomen in het onderzoekstracé.

Afbeelding 23: Zicht vanuit de Demerstraat op het Spijker en rechts de Kaai. 1852-1854.

De kans is dus ook zeer reëel dat oude bootwrakken, steigers en aanlegplaatsen worden aangetroffen nabij de historische Kaai.

Diepteligging

Het onderzoeksgebied bestaat vooral uit holocene afzettingen, dit betekent dat eventuele archeologische resten, voornamelijk zich onder een jong humeus dek en/of

in diverse humeuze lagen bevinden. Dit humeuze dek en/of diverse afzettingen kan plaatselijk behoorlijk dik zijn.

De werken gebeuren onder meer in de gedempte Demertracé uit de jaren '60. Dit betekent dat de eventuele resten pas zichtbaar zullen zijn aan de basis van dit opgehoogd pakket.

Gaafheid en conservering

In de voorgaande paragrafen is de archeologische, aardkundige en cultuurhistorische verwachting voor het gebied beschreven. Om echter te kunnen bepalen in hoeverre de geplande ontwikkelingen bedreigend zijn voor de verwachte archeologische resten en/of een verantwoorde omgang hiermee, is het van belang om inzicht te hebben in de kwetsbaarheid hiervan. In hoeverre zijn bijvoorbeeld de bestaande en verwachte waarden nog intact en in hoeverre worden ze bedreigd door toekomstige ingrepen?

In de volgende paragrafen worden deze aspecten afzonderlijk toegelicht.

Kampementen van jager-verzamelaars zijn zeer erosiegevoelig. Dergelijke vindplaatsen kenmerken zich door een vondststrooiing van overwegend vuursteen, zogenaamde mobilia. Ingegraven grondsporen komen bij dit type vindplaatsen spaarzaam tot zelfs nooit voor. Deze omvatten dan vooral geïsoleerde (haard)kuilen, veronderstelde paalgoten, vlekken oker en depressies met houtskool of concentraties daarvan. Door (agrarische) groundbewerking en andere post-depositionele processen raken vondsten snel uit hun oorspronkelijke context en verdwijnt voorgoed de informatie over de interne structuur van zulke vindplaatsen.

Van een goede conservering van zulke terreinen kan daarom pas gesproken worden wanneer blijkt dat het natuurlijk bodemprofiel (vrijwel) intact is. Zoals bijvoorbeeld in de E-horizont van podzolgronden. Tijdens recent proefsleuvenonderzoek van mesolithische vindplaatsen langs de A2 bij Weert in Limburg¹¹⁰ is gebleken dat er zich in de B-horizont ook nog aanzienlijke hoeveelheden artefacten kunnen bevinden, waarschijnlijk met name als gevolg van verticale verplaatsing. De BC- en C-horizonten bevatten alleen bij vindplaatsen met “goed gevulde” E- en B-horizonten eventueel artefacten en/of grondsporen.

¹¹⁰ Van Dijk, 2010.

Op de laat-pleistocene afzettingen in ons land ligt het laat-paleolithische en mesolithische loopvlak dus meestal dicht nabij het oppervlak, meestal de bovenste 30 cm van het natuurlijk bodemprofiel. Indien het bodemprofiel verstoord en opgenomen is in de bouwvoor is er sprake van een lage gaafheid. Wanneer vindplaatsen echter aangeploegd zijn, betekent dit niet automatisch dat ze archeologisch niet meer interessant zijn, want deze kunnen bijvoorbeeld behoren tot een weinig gekende archeologische steentijdcultuur of traditie die zelden wordt aangetroffen. Intrinsieke kwaliteit primeert dan boven fysieke kwaliteit.¹¹¹

De archeologische informatie over vindplaatsen van landbouwers wordt onder andere “gedragen” door grondsporen naast het vondstenmateriaal. Dit zijn sporen van menselijke werkzaamheden in het verleden zoals kuilen, greppels, paalgaten en dergelijke. Deze zijn in het algemeen dieper ingegraven dan de bouwvoor. Ze zijn herkenbaar als verkleuringen en verstoringen van de bodemstructuur. De mate van intactheid van grondsporen is afhankelijk van de diepte van toegepaste grondbewerkingen.

Behalve anorganische archeologische resten (aardewerk, vuursteen en dergelijk) bestaan er ook organische archeologische resten (bijvoorbeeld hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden, plantenresten) die vooral door ververing worden bedreigd. Door grondwaterstandsverlagingen, komen organische archeologische resten (zoals bv. houten brug- en kaaiconstructies) in contact met de buitenlucht, waardoor ze verrotten en geleidelijk verdwijnen.

In zones waar veen of kleiige rivierafzettingen voorkomen, zijn de conserveringsvoorwaarden (anaerobe omstandigheden) echter gunstig en kunnen eventuele organische resten bewaard zijn gebleven.

In het verleden is het rivierdal van de Demer, zeker ter hoogte van de kern van Diest, herhaaldelijk opnieuw ingericht. Sommige herinrichtingen zullen zijn gepaard gegaan met grootschalige graafwerkzaamheden. Hierbij kan men denken aan normalisatie (rechttrekken) van de Demer, het afstemmen van het rivierdal op watermolens, de aanleg van beemden, de bouw van kades en spoelplaatsen, het optrekken van bruggen,

...

¹¹¹ Smit, 2010: 22.

Als gevolg van deze werkzaamheden zijn waarschijnlijk oudere archeologische waarden voorgoed verloren gegaan en zijn nieuwe cultuurhistorische waarden toegevoegd.

De exacte begrenzing van de in het verleden uitgevoerde graafwerkzaamheden en daardoor de mate van verstoring van de bodem, zijn niet bekend.

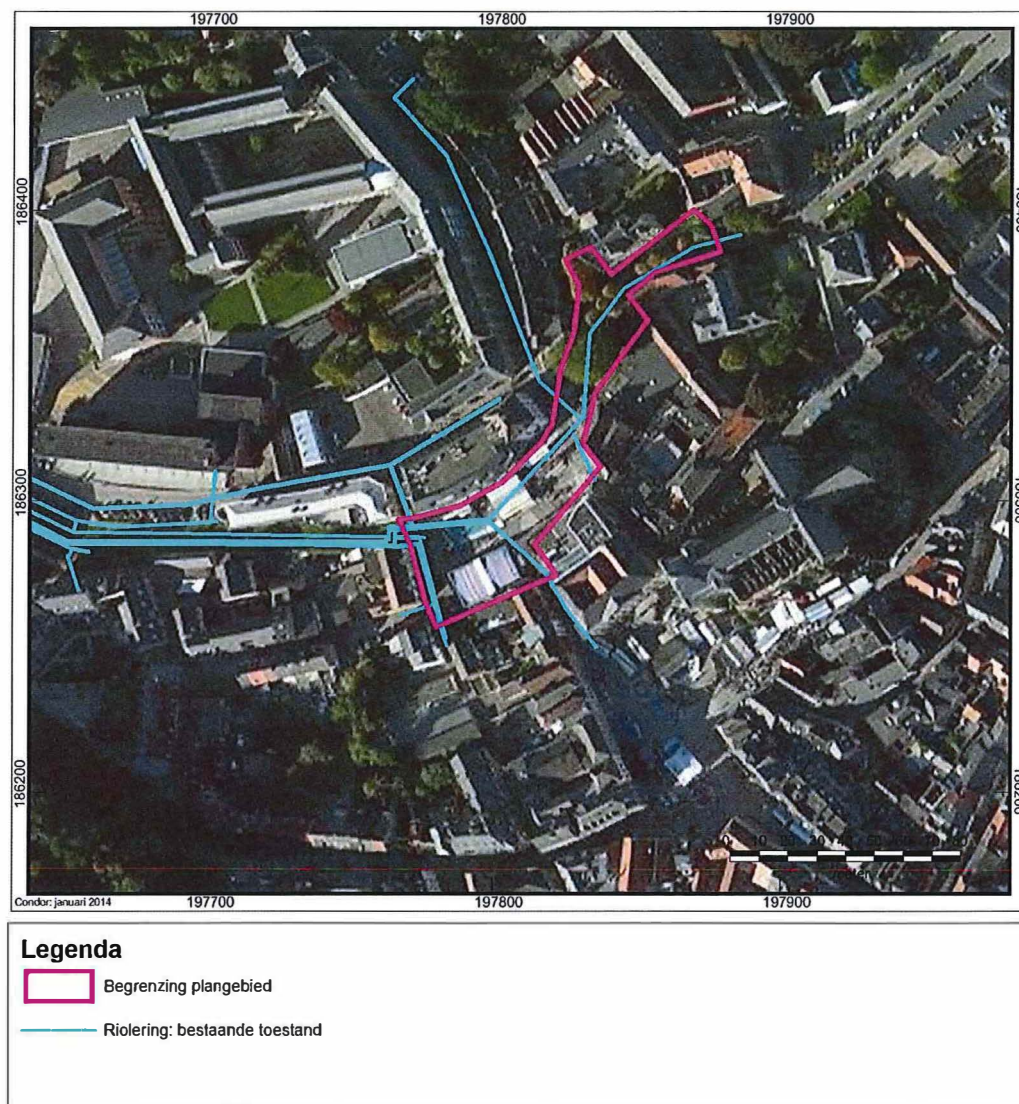
Op de reeds besproken foto's uit 1999 op/nabij de Kaai (*afbeeldingen 16, 17, 18 en 19*) was duidelijk te bemerken dat de uitvoeringswerken daar (en mogelijk deels in onderhavige werkzone?) minstens 7,5 m vergraven is. De toenmalige *in situ* "natte contexten" van oeverbeschoeiingen, staketsels, paalfunderingen, ... zijn toen daar grotendeels vergraven en/of vernietigd.

Alsook is bij het dempen van de Demer eind jaren '60 vorige eeuw de toenmalige brug deels gesloopt en dus vernietigd (*afbeelding 24a*).

Afbeelding 24a: Zicht op de gesloopte Demerbrug nabij de Kaai einde jaren 60.

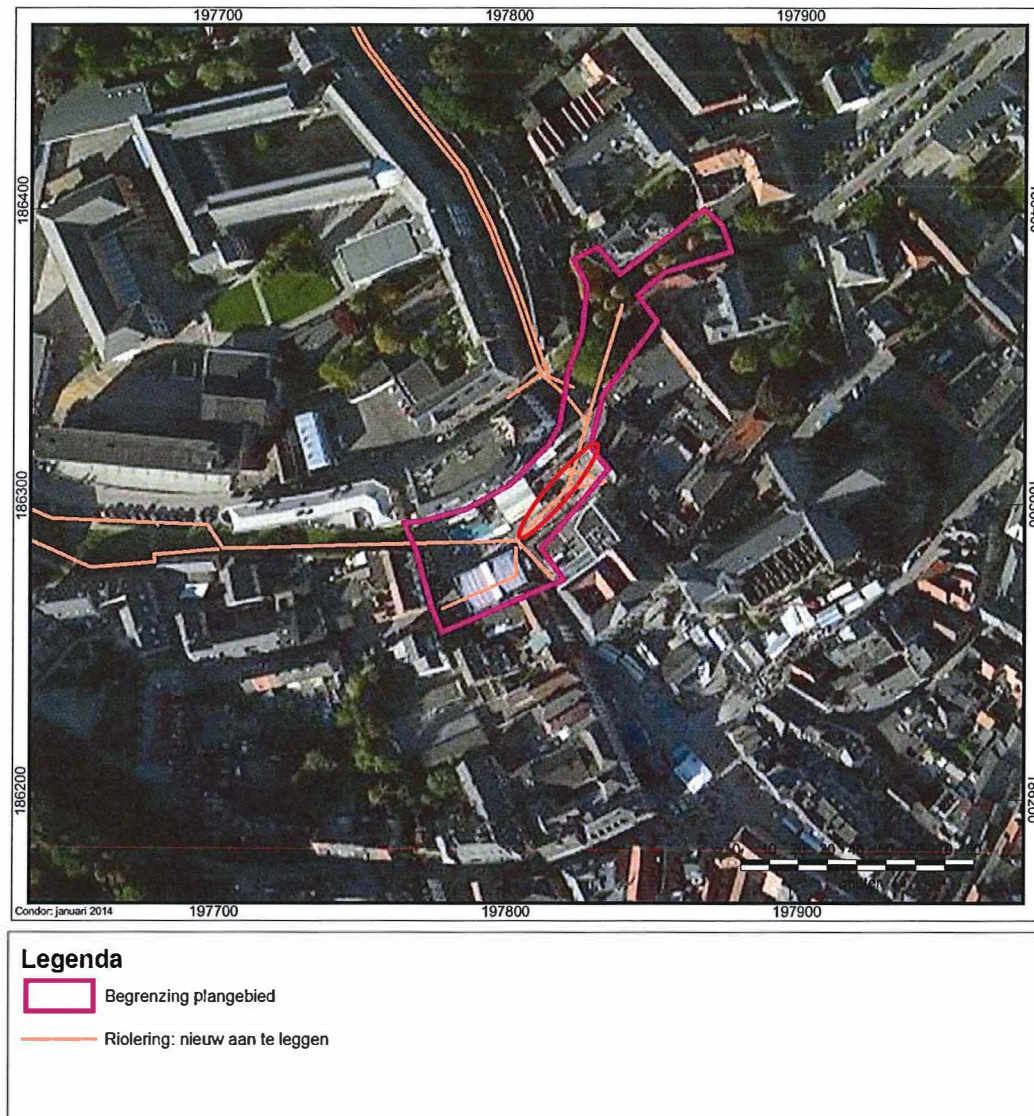
Tevens is er weet van een aantal kleinere maar ook grotere rioleringen die zich situeren binnen het onderzoeksgebied. (*afbeelding 24b*).

Afbeelding 24b: Overzicht van de gekende nutsleidingen.

Bij de herinrichting van de nieuwe Demerloop zal men tot op circa 17,50 m +TAW moeten graven. . In het kader van nutsleidingen (*afbeelding 25*) zal echter lokaal zones tot circa 16,50 m +TAW vergraven worden. Tot op deze dieptes zullen alle eventuele aanwezige (natte) archeologische resten verstoord tot zelfs volledig vernietigd worden. De graafwerkzaamheden ondieper dan en in het dempingspakket uit de jaren '60 zullen hierbij geen bedreiging zijn.

Het voorziene fonteincomplex zal slechts tot 19,40 m +TAW alles vernietigen. Dit komt slechts overeen met ontgravingen tot circa 1,40 m onder het huidig straatniveau.

Afbeelding 25: Afbeelding 28: Overzicht van de toekomstige situatie. Plan op basis van de verstrekte gegevens op 17/03/2014.

Bovenstaande afbeelding dient echter wat bijgesteld worden, op basis van de huidige technische uitvoering. Ter hoogte van de rode ovaal zal de riolering echter niet doorgaan. Men opteert ervoor om deze riolering aan te leggen binnen de nieuwe Demerloop en dus niet op de “droge” linkeroever hiervan. Met andere woorden de zone nabij Het Steen zal niet diepgaand vergraven worden. Wel is het zo dat enkele kleinere nutsleidingen hier wel in een sleuf (zie verloop Pr 4 op *afbeelding 31*) zullen komen te liggen. Dit echter met een maximale diepte van 1,20m en circa 2,00 m diep. Ter hoogte van de Waterstraatpoort zal de riolering dit scheren of met andere woorden schuins naar de rechteroever komen (zie verloop Pr 3 op *afbeelding 28*).

7. Conclusie

7.1. Inleiding

In het kader van de heraanleg van de historische Demerloop door het stadscentrum van Diest fase 4-1 is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Onderhavig rapport was gekoppeld aan opgravingsvergunning 2013/550. Het behandelt stroomopwaarts het tracé tussen de Brouwerijstraat, de Zoutstraat en de Kaai, namelijk tussen het Spijker en het einde van de Kaai.

Het bureauonderzoek wees uit dat het plangebied in de Demervallei ligt. Geomorfologisch komen nabij het maaiveld holocene Demeralluvium voor. Dit zijn grofzandige tot lemig kleiige rivierafzettingen. In deze afzettingen hebben zich matige droge tot matig natte leembodems zonder profiel “gevormd”. Op basis van het historisch kaartmateriaal is de locatie tot pakweg 50 jaar geleden in gebruik geweest als oude Demerloop.

In het plangebied situeert zich eveneens tot pakweg 50 jaar geleden een brug. Deze (bak)stenen overspanning is bij het dempen van de voormalige Demerloop deels gesloopt. Een voorloper wordt reeds vermeld in de 13^e eeuw. Deze belangrijkste toegang richting het centrum van Diest werd ooit geflankeerd door een verdedigingsstoren. Dit Steen is wellicht een restant van de eerste stadsversterking, toen Diest nog slechts een halve maanvormige nederzetting op de linkeroever nabij de Demer was. De historische bronnen spreken van zijn sloop in 1567. De archieven vermelden eveneens nabij de “Poterompoort”, gelegen aan de overkant van de Demer in/nabij de Zoutstraat. Deze interne stadspoort is wellicht in 1606 ontmanteld.

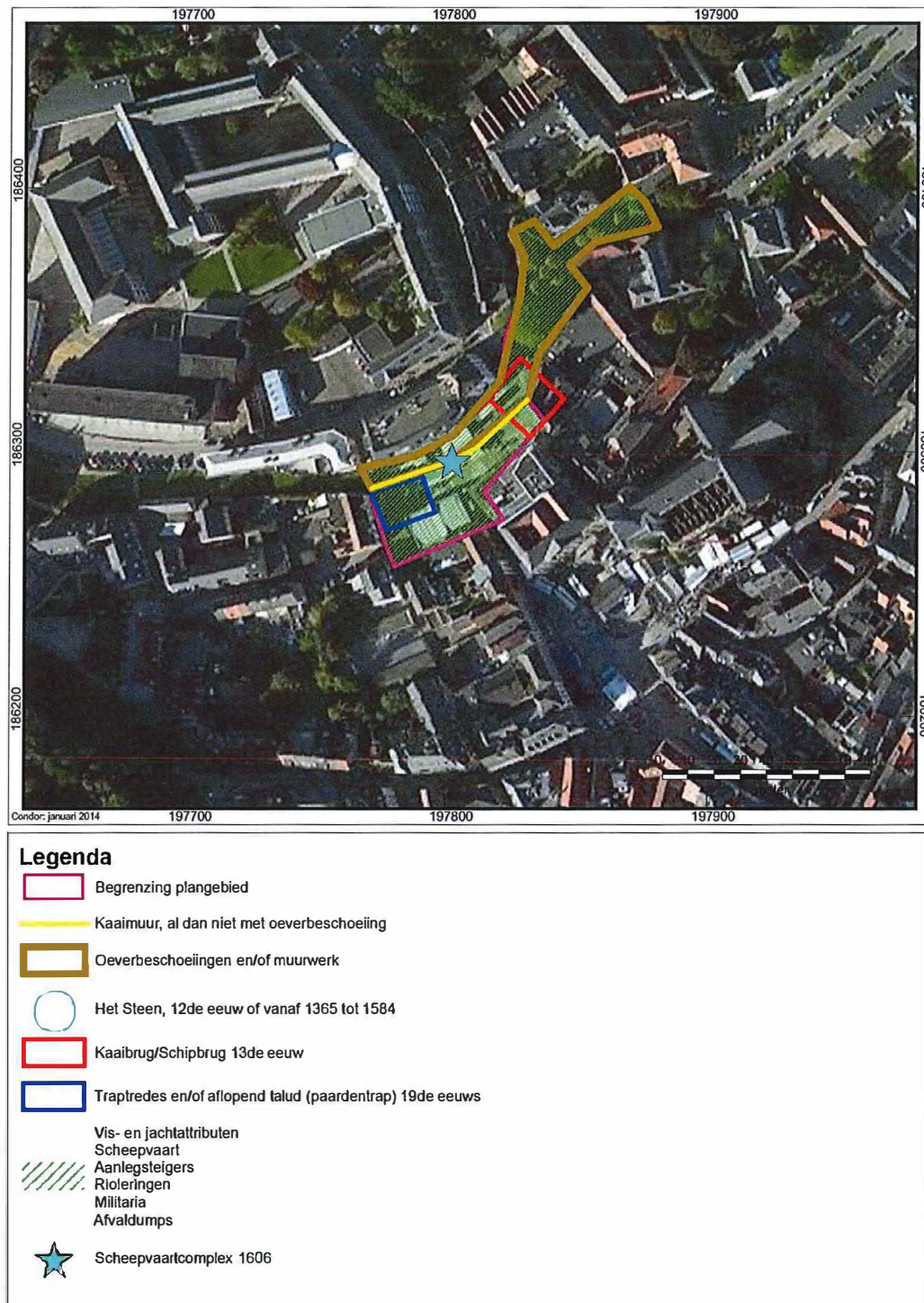
De Kaai fungeerde tevens vanaf 1442 als vismarkt en dit tot de eerste twee decennia van de 18e eeuw. Hier stonden ooit vis- en haringhuizen. De Diestse Kaai was zelfs hét centrum van het scheepstransport langs de Demer. De boten werden hier geladen en gelost. Hier situeerde zich ooit een scheepvaartcomplex.

Vanaf de eerste helft van de 19e eeuw is eveneens een inham bekend met trapredes en/of aflopend talud. Het betreft een toegangstrap dat parallel loopt met de Demer en dat ook wellicht gebruikt kon worden voor karren.

In de directe omgeving zijn een aantal archeologische vindplaatsen gekend. Dit is niet verwonderlijk aangezien de ligging binnen de stadsmuren van Diest. Het plangebied behoort zelf tot een overkoepelend CAI-inventarisnr. 3139. Zeer nabij of zelfs deels in huidig onderzoeksgebied heeft in 1999 een archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Het betrof niet meer dan een waarneming van toenmalige vergraven palen, balken en planken. Deze behoorden ooit tot daar aanwezige oeverbeschoeiingen, staketsels, paalfunderingen, ...

In de wijdere omgeving situeren zich gebouwen die teruggaan tot 13^e/14^e eeuw. Niettemin is uit de directe omgeving een sporadische Romeinse vondst bekend. Sommige hiervan zijn bouwkundig erfgoed en staan geboekstaafd als monument. Het plangebied behoort echter wel tot een beschermd stadszicht, namelijk de “Grote Markt en onmiddellijke omgeving”.

Er geldt zowel een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars als landbouwers. Er geldt echter wel een hoge verwachting voor natte landschappen (*afbeelding 26*). Men denke aan: voedselvoorziening, afval.dumps, bruggen/overgangen, verdedigingswerken, scheepvaart, kaaimuren, aanlegsteigers, overbeschoeiingen, sluizen, rioleringen, militaria, toegangstrappen, In het bijzonder betreft het een brug met wortels tot in de 13^e eeuw geflankeerd door een verdedigingstoren eventueel met kapel.

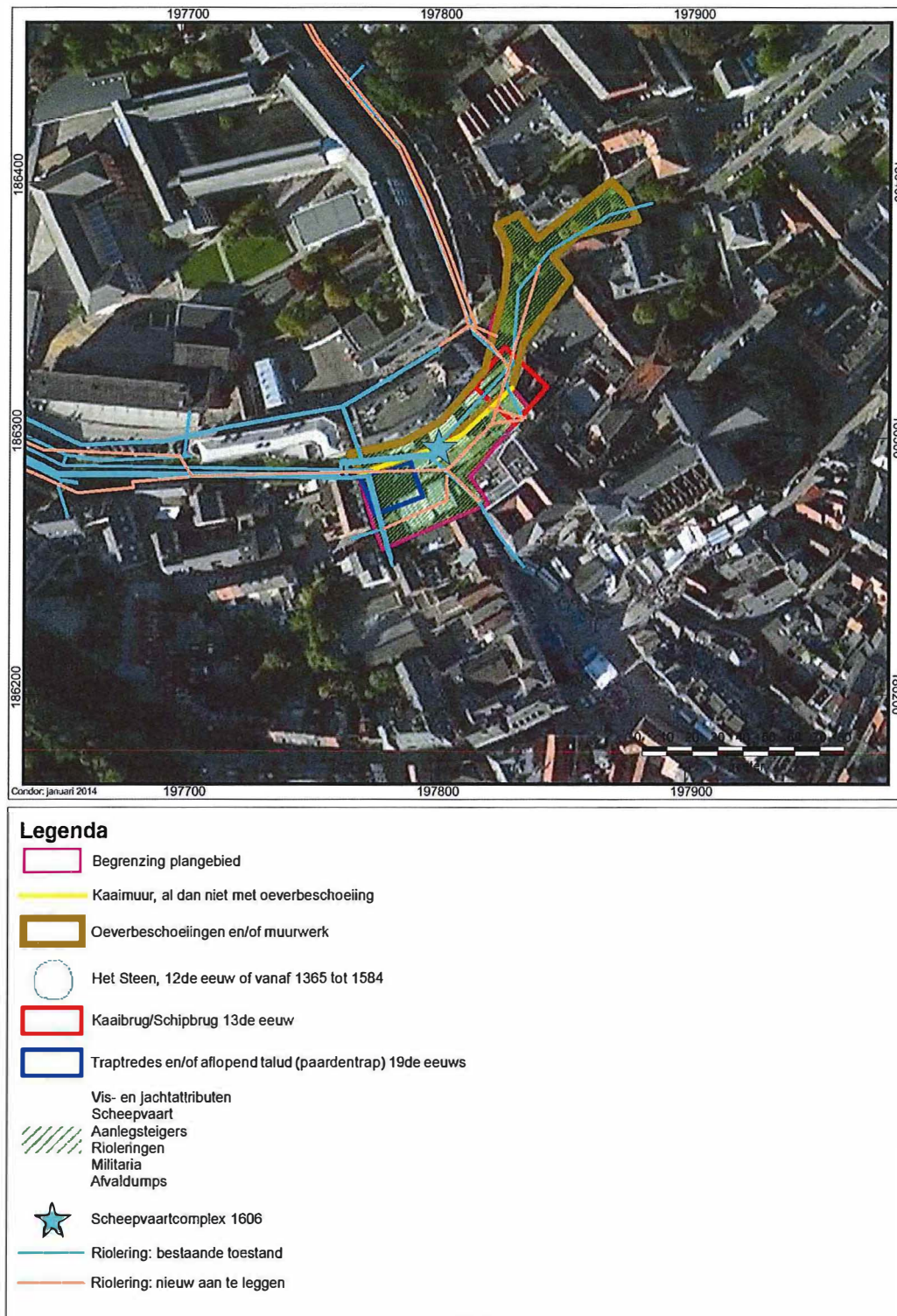

Afbeelding 26: Archeologische verwachtingskaart van het plangebied.

Eventuele archeologische resten, situeren zich onder het jaren '60 dempingspakket onder en/of in humeuze rivierafzettingen.

In het verleden is het rivierdal van de Demer, zeker ter hoogte van de kern van Diest, herhaaldelijk opnieuw ingericht. Sommige herinrichtingen zullen zijn gepaard gegaan

met grootschalige graafwerkzaamheden. Hierbij kan men denken aan normalisatie (rechttrekken) van de Demer, het afstemmen van het rivierdal op watermolens, de aanleg van beemden, de bouw van kades en spoelplaatsen, het optrekken van bruggen, ... Als gevolg van deze werkzaamheden zijn waarschijnlijk oudere archeologische waarden voorgoed verloren gegaan en zijn nieuwe cultuurhistorische waarden toegevoegd. De exacte begrenzing van de in het (sub)recente uitgevoerde graafwerkzaamheden en daardoor de mate van verstoring van de bodem, zijn niet bekend, met uitzondering van enkele relatief recente nutsleidingen(*afbeelding 27*). Het valt niet geheel uit te sluiten dat een deel van de werkzone in 1999 tot circa 7,5 m diep verstoord en vergraven is.

Afbeelding 27: Overzicht bestaande nutsleidingen en toekomstige ontwikkeling bovenop de archeologische verwachtingskaart van het plangebied.

De toekomstige graafwerkzaamheden ondieper dan en in het dempingspakket uit de jaren '60 zullen hierbij geen bedreiging zijn. Echter bij de herinrichting zal uitgegraven worden tot op circa 17,50 m +TAW en lokaal tot 16,50m +TAW (*afbeeldingen 25 en*

27). Alle eventuele aanwezige (natte) archeologische resten zullen tot op deze diepte verstoord tot zelfs volledig vernietigd worden. Bij de uitvoering zal men ook tijdelijk de grondwatertafel dienen te verlagen. De organische archeologische resten (hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden, plantenresten) zullen hierbij uit hun beschermde anaerobe omstandigheden geraken.

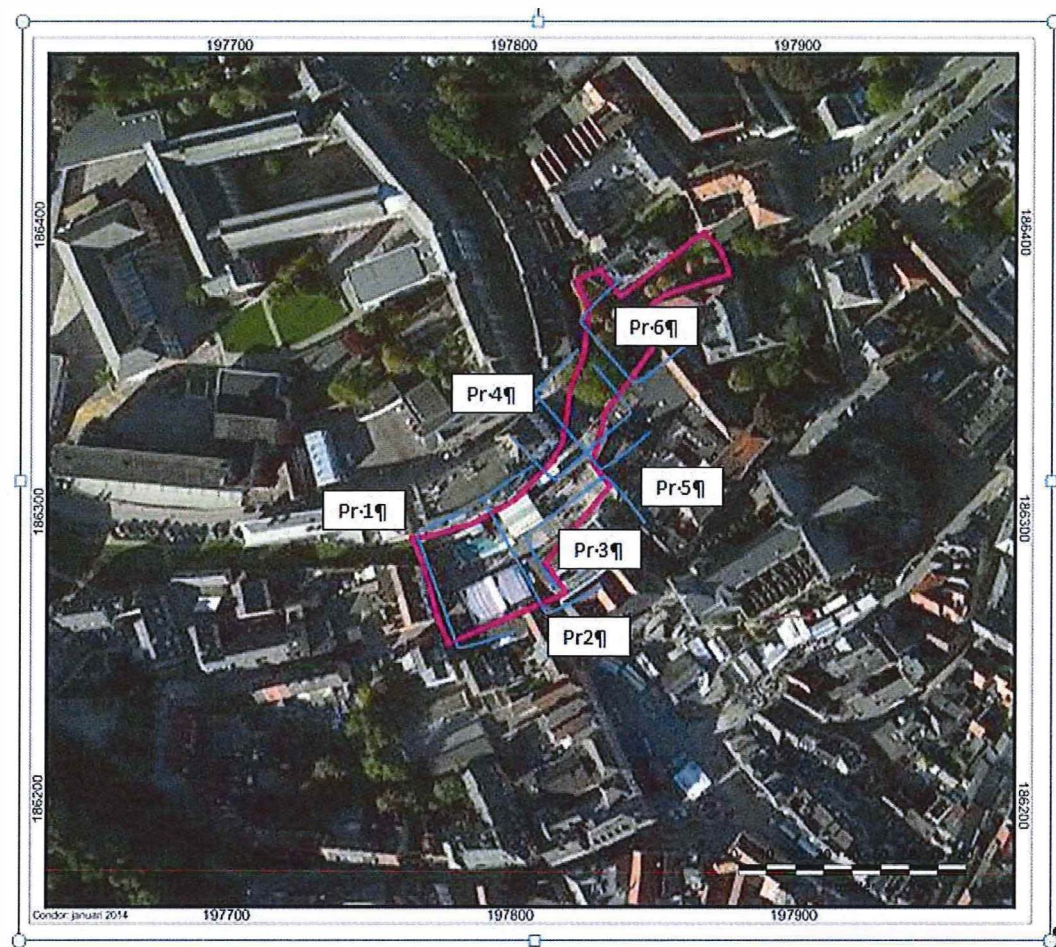
Uit de resultaten van bovenstaande studies, namelijk de synthetiserende kaart (*afbeelding 27*) met de archeologische verwachting en de bekende aanwezige verstoringen, laat toe een gemotiveerd inplantingsadvies te formuleren over de inplanting van de dwarsprofielen (*afbeelding 28*).

Zowel een profiel (Pr 4) en hierop een dwarsprofiel (Pr 5) nabij de Kaaibrug kunnen gedocumenteerd worden. Verder dient een dwarsprofiel nabij het oude scheepsvaartcomplex (Pr 2) te worden geregistreerd. Pr 1 dient om de bodemkundige gelaagdheid vast te stellen nabij de 19^e eeuwse paardentrap en het zogenaamde Ferraris dok. De diepgaande toekomstige riool nabij de Het Steen zou volgens recente informatie niet doorgaan. Echter op deze locatie komen wel kleinere nutsleidingen. Hiervoor dient maximaal circa 1,20 m diep gegraven worden en dit maximaal 2,00 m breed. In het kader van deze infrastructuurwerken, kan tevens het profiel (Pr 3) beschreven worden. Tenslotte kan een dwarsprofiel (Pr 6) nabij het begin van onderhavig plangebied en dus het meest stroomopwaarts gegraven worden. Gezien de “verstoringsgraad” lijkt het raadzamer en interessanter om dit pas te documenteren vanaf, en dus nabij de maximale verstoringdiepte van 17,50 m +TAW. Dit tot men grondwater tegenkomt.

Op basis van de archeologische potentie-zones kan het niet uitgesloten worden dat her en der in het kader van specifieke archeologische vraagstellingen op basis van het dan aangetroffen bodemarchief dat er ook nog op andere plaatsen al dan niet lokaal nog andere profielen te dienen gedocumenteerd te worden.

Er wordt dus een grote flexibiliteit gevraagd betreffende de inplanting aan alle partijen aan tafel. Zowel betreffende de zes voorgestelde dwarsprofielen als eventueel bijkomstige.

Dit voorstel is in overeenstemming met de “Bijzondere Voorwaarden” behorende bij “De vergunning voor een archeologische opgraving: Diest, Heraanleg historische loop Demer, FASE 4 (Kaaï en het Spijker) 2013/550”. Er is namelijk sprake van “minimum 6 dwarscoupes”.

Afbeelding 28. Voorstel dwarsprofielen.

Bovenstaand inplantingsadvies is slechts een voorstel en dient louter ter advisering van het bevoegd gezag: het agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant. Daarom wordt geadviseerd om inzake de “goedkeuring” hiervan contact op te nemen met het agentschap Onroerend Erfgoed (contactpersoon: Dhr. M. Brion; marc.brion@rwo.vlaanderen.be).

8. Bibliografie

- Beijers, H. & G. Van Bussel. 1991. *Veldnamen als historische bron. Een handleiding voor methodisch onderzoek*. 's-Hertogenbosch.
- Berendsen, H. 2008. *De vorming van het land: inleiding in de geologie en de geomorfologie. Fysische geografie van Nederland*. Assen.
- Borremans, R. 1963. Oude Brabantse gebruiksvoorwerpen II. Enkele Middeleeuwse aardewerkscherven uit Diest. In: *De Brabantse Folklore* 160: 400-403.
- Boschmans, A. 1955. Diest. In: *Meer Schoonheid* 1: 31.
- Bourgeois J. & M. Lodewijckx. 2002. *Havik-project 1997-2002. Archeologisch Gis-gebaseerde inventaris*. Leuven.
- Claes, F. 1979. De namen Diest en Demer. In: *Oost-Brabant XVI*: 27-28.
- Crombé, Ph. 1999. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente*. Gent: 165-214.
- Deeben, J. & E. Rensink. 2005. Het Laat-Paleolithicum in Zuid-Nederland, In: Deeben et al.(eds.), *De steentijd van Nederland* (Archeologie 11/12): 171-199.
- Deneef, R. 2007. *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Provincie Vlaams-Brabant. Hageland-Noordoosten van Vlaams-Brabant: Aarschot, Begijnendijk, Bekekevoort, Boortmeerbeek, Diest, Haacht, Keerbergen, Rotselaar, Scherpenheuvel-Zichem*. Tremelo: 128-129.
- Dengis J.-L. 2010. Trouvailles et trésors monétaires en Belgique V. Province de Brabant et les trouvailles belges non localisées du moyen âge à 1794. In: *Collection Moneta* 11.
- De Nutte, G. 2008. *Het Magdaleniaan gedurende het Laat-Glaciaal in Noordwest-Europa: een lithische, fauna, prospectie en topografische analyse in functie van (berkolonisatie) nederzettingenpatronen*. Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven. Leuven.
- Doperé, F. 1995. De steenhouwchronologie. Een nieuwe methode voor de studie van de chronologie en evolutie van de 15de Brabantse bouwwerven. In: *Archaeologia Mediaevalis* 18: 13-14.

Frederickx, E. & S. Gouwy. 1996. *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 25 Hasselt*. Leuven.

Gazet van Antwerpen. 10/12/1995. *Oude begraafplaats blootgelegd*. Antwerpen.

Genicot L., S. Van Aerschot, A. De Crombrugghe, H. Sansen & J. Vanhove J. 1971. *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven, Bouwen door de eeuwen heen 1*. Luik.

Gils, R. 1988. Vesting Diest. In: Vestingbouwkundige overblijfselen in mededelingenblad Simon Stevinstichting: 11-21.

Kaldenhoven, H. 2007. *Wat betekent deze plaatsnaam? Lijst van Limburgse toponiemen*. Heerlen.

Lagrou, E, E. Van De Broek, E, M. Devos & D. 1978. *Facetten van het bouwkundig erfgoed 1. Stadsgezichten Diest, Halle, Kortrijk, Venne*. Brussel/Gent.

Paesmans, G. 1995. *De 19de eeuwse verdedigingsgordel van Diest. Stagerapport (1 mei 1994 - 31 maart 1995)*. Departement LIN. Afdeling Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten. Vlaams-Brabant Cel Monumenten en Landschappen.

Renes, H. 1999. *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg. Eisma/St.Maaslandse Monografieën*. Leeuwarden/Maastricht.

Smit, B. 2010. *Valuable flints. Research studies for the study of early prehistoric remains from the pleistocene soils of the Northern Netherlands. Groningen Archaeological Studies (GAS) 11*. Groningen.

Uitgeverij Lannoo n.v. 2009. *De Grote Atlas van Ferraris. De eerste atlas van België. 1777. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*. Tielt.

Vanbrabant, K. 1999. *Archeologisch noodonderzoek op het Schuttershof in Diest. 16 augustus - 15 oktober 1999. Voorlopig verslag*. Diest.

Vanbrabant, K. & Hommelen, G. 2001. Noodonderzoek in de stadskern van Diest (Vl.-Brabt.). In: *Archaeologia Mediaevalis* 24: 115-120.

Van Dijk, X. 2009. *Plangebied Weeterbergen, gemeente Weert en Nederweert. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek proefsleuven. RAAP Archeologisch Adviesbureau-rapport 1993*. Weesp.

- Van Der Eycken, M. 1975. *Zeven eeuwen Ezeldijkmolen te Diest*. Averbode.
- Van Der Eycken, M. 1980. *Geschiedenis van Diest*. Diest.
- Van der Eycken, M. & L Janssens. 1994. *Steden in beeld. Diest*. Diest/Brussel.
- Van Der Eycken, M. 2010. *Een wandeling door Diest in 1669*. Diest.
- Van der Linden, G. 1964. Oudheidkundige vondsten in de Sint-Sulpiciuskerk te Diest. In: *Brabant Toerisme, april 1964, nr. 4*.
- Van de Ven, R. 1970. Op speurtocht in de Diestse bodem. In: *Meer Schoonheid 17-4*: 111-114.
- Wouters M. 2003. Het Minderbroedersklooster te Diest. In: *Archeologie 2003. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant*: 3-4.
- Wouters, M. 2004. *Begraven (te) minderbruers. Het minderbroedersklooster van Diest archeologisch onderzocht*. Diest.
- Wouters M. 2004. Het Minderbroedersklooster te Diest (Vl.-Brab.). In: *Archaeologia Mediaevalis 27*: 111-112.

Websites (geraadpleegd december 2013)

Centraal archeologische Inventaris

<http://cai.erfgoed.net>

Nationaal Geografisch Instituut

<http://www.ngi.be>

Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

<http://www.agiv.be/gis/diensten/geo-vlaanderen/>

9. Lijst met gebruikte dateringen

Ruwe datering	Verfijning 1	Verfijning 2	Verfijning 3	Precieze datering
STEENTIJD	Paleolithicum	Vroeg-paleolithicum	Vroeg-paleolithicum	1.000.000/500.000 - 250.000 jaar geleden
		Midden-paleolithicum	Midden-paleolithicum	250.000 - 38.000 jaar geleden
		Laat-paleolithicum	Laat-paleolithicum	38.000 - 12.000 jaar geleden
	Mesolithicum	Vroeg-mesolithicum	Vroeg-mesolithicum	ca. 9.500 - 7.700 v. Chr.
		Midden-mesolithicum	Midden-mesolithicum	7.700 - 7.000/6.500 v. Chr.
		Laat-mesolithicum	Laat-mesolithicum	ca. 7.000 - ca. 5.000 v. Chr.
		Finaal-mesolithicum	Finaal-mesolithicum	ca. 5.000 - ca. 4.000 v. Chr.
	Neolithicum	Vroeg-neolithicum	Vroeg-neolithicum	5.300 - 4.800 v. Chr.
		Midden-neolithicum	Midden-neolithicum	4.500 - 3.500 v. Chr.
		Laat-neolithicum	Laat-neolithicum	3.500 - 3.000 v. Chr.
		Finaal-neolithicum	Finaal-neolithicum	3.000 - 2.000 v. Chr.
METAALTIDEN	Bronstijd	Vroege bronstijd	Vroege bronstijd	2.100/2.000 - 1.800/1.750 v. Chr.
		Midden bronstijd	Midden bronstijd	1.800/1.750 - 1.100 v. Chr.
		Late bronstijd	Late bronstijd	1.100 - 800 v. Chr.
	IJzertijd	Vroege ijzertijd	Vroege ijzertijd	800 - 475/450 v. Chr.
		Midden ijzertijd (oosten)	Midden ijzertijd (oosten)	475/450 - 250 v. Chr.
		Late ijzertijd (oosten)	Late ijzertijd (oosten)	250 - 57 v. Chr.
		Late ijzertijd (westen)	Late ijzertijd (westen)	475/450 - 57 v. Chr.
ROMEINSE TIJD	Romeinse tijd	Vroeg-Romeinse tijd	Vroeg-Romeinse tijd	57 v. Chr. - 69
		Midden-Romeinse tijd	Midden-Romeinse tijd	69 - 284
		Laat-Romeinse tijd	Laat-Romeinse tijd	284 - 402
MIDDELEEUEWEN	Middeleeuwen	Vroege middeleeuwen	Frankische periode	5de eeuw - 6de eeuw
			Merovingische periode	6de eeuw - 8ste eeuw
			Karolingische periode	8ste eeuw - 9de eeuw
		Volle middeleeuwen	Volle middeleeuwen	10de eeuw - 12de eeuw
		Late middeleeuwen	Late middeleeuwen	13de eeuw - 15de eeuw
NIEUWE TIJD	Nieuwe tijd	16de eeuw		
		17de eeuw		
		18de eeuw		
NIEUWSTE TIJD	Nieuwste tijd	19de eeuw		
		20ste eeuw		